

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์ ชุด 12 นักชัตร ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎี ตลอดจนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานวิจัย ดังนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎี

แนวคิดที่ใช้ในงานวิจัยเรื่องนี้ ประกอบด้วย แนวคิดทางด้านความเชื่อ แนวคิดทางด้านดุริยางคศิลป์ไทย ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียด ดังนี้

2.1.1 แนวคิดทางด้านความเชื่อ

พระมหาประคัตต์ อคฺคปัญโญ (2541: 13-19) กล่าวถึง “ความเชื่อที่สำคัญของสังคมไทย” ว่า ความเชื่อของสังคมไทยนั้นแต่ดั้งเดิมมาได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากชนชาติอื่น โดยเฉพาะวัฒนธรรมอินเดียซึ่งได้รับอิทธิพลผ่านอาณาจักรขอมและมอญ ส่วนความเชื่อในสังคมต่างๆ อาจเหมือนกันหรือแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละสังคม สำหรับสังคมไทยก็มีความเชื่อที่สำคัญ และคนไทยยึดมั่น ได้แก่ ความเชื่อในสถาบันพระมหากษัตริย์ ความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อทางโหราศาสตร์ ความเชื่อในไสยศาสตร์ และโชคลาง เป็นต้น

ประคอง นิมมานเหมินทร์ (2532: 68) กล่าวถึง “คติความเชื่อของไทย” ว่า ความเชื่อของคนไทย แบ่งออกเป็น 8 ประเภท ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องเหตุการณ์ตาย และช่วงเวลาที่สำคัญในชีวิต ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการนับถือผี ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเกี่ยวกับครุฑเรือนและที่อยู่อาศัย ความเชื่อที่เกี่ยวกับอาชีพ ความเชื่อซึ่งเป็นลักษณะผสมผสานของความเชื่อต่างๆ เข้าด้วยกัน

ศิริณญา นภาศัพท์ (2551: บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง พุทธศาสนากับโหราศาสตร์ พบว่า โหราศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่มีประวัติมายาวนาน ตั้งแต่มนุษย์เริ่มสังเกตปรากฏการณ์บนท้องฟ้า โดยเป็นศาสตร์ที่เติบโตผสมผสานมากับดาราศาสตร์ เทววิทยา และศาสนา ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ถือกำเนิดขึ้นเมื่อประมาณ 3,000 ปีก่อนคริสตกาล แถบแม่น้ำไทกริส - ยูเฟรติส ในดินแดนเมโสโปเตเมีย และได้รับการพัฒนาต่อๆ มาโดยชาวกรีกและชาวอียิปต์ ประโยชน์เด่นชัดของโหราศาสตร์ คือ ช่วยในการทำความเข้าใจอุปนิสัย และศักยภาพของตนเอง รู้จุดอ่อน จุดแข็งของตน เพื่อพัฒนาให้ดีขึ้นและถูกทิศทาง ช่วยให้เข้าใจผู้อื่น เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นอุปกรณ์ช่วยในการให้คำปรึกษา

โหราเอก (2551: 36) กล่าวถึง “ศาสตร์ที่ใช้ในการดูดวง” แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. ศาสตร์การพยากรณ์ชะตาที่ใช้ดวงดาวในการทำนาย เช่น โหราศาสตร์ไทย โหราศาสตร์สากล ศาสตร์ต่างๆ ที่ใช้ตัวเลข
2. ศาสตร์แห่งการพยากรณ์โดยวิธีการแบบเสี่ยงทาย เช่น การดูดวงโดยใช้ไฟ แบบต่างๆ หมอดูใบไม้ เข็มมณี อี้จิง ฯลฯ
3. ศาสตร์แห่งการพยากรณ์โดยใช้ร่างกายและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ เช่น การดูโหงวเฮ้ง หรือที่เรียกว่า “นรลักษณ์ศาสตร์” หมอดูลายมือ หมอดูลายเท้า หมอดูฮวงจุ้ย
4. ศาสตร์แห่งการพยากรณ์โดยวิธีทางพลังจิต เช่น พยากรณ์โดยใช้ญาณนั่งทางใน ร่างทรงหรือผีเจ้าเข้าทรง

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า ความเชื่อในสังคมต่างๆ อาจเหมือนกันหรือแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละสังคม ในสังคมไทย โหราศาสตร์เป็นความเชื่อหนึ่งที่คนไทยยึดมั่นมาเป็นระยะเวลานาน โดยใช้ประโยชน์ของโหราศาสตร์ในการทำความเข้าใจอุปนิสัยของตนเอง และช่วยให้เข้าใจผู้อื่น เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

2.1.2 แนวคิดทางด้านดุริยางคศิลป์ไทย

มนตรี ตราโมท (2540: 40) กล่าวถึง “เพลง” ว่า สิ่งประกอบเข้ากันเป็นเพลงหนึ่งๆ นั้น มีอยู่หลายอย่างด้วยกัน บางเพลงก็มีมากอย่าง บางเพลงก็มีน้อยอย่าง ตามลักษณะและความประสงค์ของผู้ประดิษฐ์เพลงนั้นๆ สิ่งเหล่านี้ คือ ทำนอง ลำเนียง จังหวะ หน้าทับ เท้า โยน ลูกล่อ ลูกขัด เหลื่อม ล่วงหน้า กรอ เก็บ รัว ฯลฯ แต่สิ่งซึ่งสำคัญที่สุดของเพลงก็คือ “ทำนองกับจังหวะ”

มนตรี ตราโมท (2540: 47-48) กล่าวถึง “การบรรเลงดนตรี” ว่า ต้องมีความกล้าหาญเป็นที่ตั้งเหมือนกัน และเวลาบรรเลงก็ต้องมีระเบียบ นิ่ง (หรือยืนตามโอกาส) โดยเรียบร้อย ถูกต้องตามวิธีนั้งของการบรรเลงนั้นๆ ของเราจึงผาย ไม่ซอมซ่อซอนหน้าคนฟัง ไม่หน้าเป็นจนน่าขง แต่ก็ไม่ใช่หน้าตายจนน่าเกลียด จับเครื่องดนตรีและบรรเลงถูกแบบแผนทั้งหมู่และเดี่ยว รับร้องได้สนิทสนม ประกอบการแสดงต่างๆ ได้ถูกระเบียบ ทำนองดำเนินเรียบร้อย ใช้หนทางสละสลวย ไม่หลบขึ้นหลบลงวูบวาบ รักษาจังหวะและหน้าทับถูกต้องสม่ำเสมอ แนวข้าเร็วสมลักษณะของเพลง เนื้อเพลงถูกต้องไม่ขาดเกิน มีฝีมือความสามารถในการใช้เครื่องดนตรีนั้นได้คล่องแคล่วชำนาญ ทำเสียงได้ชัดเจนไม่เพี้ยน

สุกรี เจริญสุข (2548: 7) กล่าวว่า ดนตรีเป็นพลังงานของเสียง เสียงดนตรีมีอำนาจ พลังงานทำให้เกิดการเคลื่อนไหว เมื่อมีเสียงก็จะสร้างความเคลื่อนไหวก็จะเกิดการพัฒนา

เสียงที่ละเอียดและไพเราะ จะมีอำนาจมาก เสียงที่หยาบและไม่ไพเราะ จะมีอำนาจน้อย ความเคลื่อนไหวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และความเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดการพัฒนา

สังัด ภูเขาทอง (2532: 9) กล่าวว่า ดนตรีเป็นเรื่องของเสียงที่อาศัยสัทประสาท เป็นเครื่องรับรู้ และแปลความหมายโดยอาศัยวิธีจินตนาการหรือวิธีคิดคำนึงอันละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง และเสียงที่ได้ยินนั้นอาจมีความหมายหรือไม่ก็ได้ดุจเดียวกับภาษาพูด ซึ่งในการตีความหมายอาจจะแตกต่างไปตามแต่ละความคิดของแต่ละคนหรือรับรู้ไปคนละอารมณ์ก็ได้

สงบศึก ธรรมวิหาร (2542: 72) กล่าวถึง “อารมณ์เพลง” ว่า บทเพลงประกอบด้วยประโยคต่างๆ บางชนิดทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกถึงความองอาจ ความสง่างาม ความเคารพ บางชนิดทำให้เรารู้สึกเข้มแข็ง บางชนิดทำให้เรารู้สึกเศร้าสลด ชมชื่น แต่ก็แปลก น่าฟัง บางเพลงทำให้เกิดความเคลิบเคลิ้ม เช่น เพลงกล่อม ทั้งนี้ยังแล้วแต่ความสามารถของผู้ประพันธ์จะตั้งจุดมุ่งหมาย และโน้มความรู้สึกให้เกิดในบทเพลงอย่างไร สำหรับผู้บรรเลงและผู้ฟังการบรรเลงก็จำเป็นต้องมีความเข้าใจและรู้สึในความสัมผัสระหว่างประโยคเพลงที่สอดคล้องกันกับจังหวะ ประกอบทั้งลีลาร้องเพลงอีกด้วย จึงจะเกิดผลสมบูรณ์

บุญช่วย โสวัตร (2539: 15) กล่าวว่า ระบบการบรรเลงดนตรีไทยนั้น สามารถปรับตัวเองให้สอดคล้องกับกาลเทศะได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งนี้ด้วยวิชาการดุริยางค์ไทยได้กำหนดแบบแผนเชิงการบรรเลงไว้ในรูปของการปรับวงบรรเลงด้วยองค์ประกอบของวิชาการที่เกี่ยวข้องที่มีได้กำหนดไว้เป็นการตายตัวว่า เพลงหนึ่งๆ นั้นจะต้องใช้เพียงสำนวนใดสำนวนหนึ่ง หรือวิธีใดวิธีหนึ่งเป็นการเฉพาะ โดยทั่วไปมักจะกำหนดเพียงกรอบหรือขอบเขตไว้เป็นเพียงหลักการให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ใช้กลไกทางวิชาการเข้าประกอบกับแนวคิดที่ได้สร้างสรรค์ไว้เพื่อการบรรเลงตามกาลเทศะที่สมควรและเหมาะสม ภายใต้ปัจจัยของสำเนา ทำนองและจังหวะ ที่ศิลปินจะพึงใช้เป็นหลักในการปรับเพื่อสร้างสรรค์สุนทรีรสให้เกิดขึ้น ปรากฏเป็นสุนทรีรสของแต่ละรูป แต่ละกรณี

ลักษณะาวดี จตุรภัทร์ (2544: บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง งานสร้างสรรค์เพลงระบำชุดโบราณคดี ของครุมนตรี ตราโมท พบว่า เพลงระบำชุดโบราณคดีสร้างสรรค์ขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชนชาติไทยที่มีประวัติอันยาวนานเป็นประเทศเอกราช วิธีการประพันธ์เพลงยึดแนวทางมาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น เพลงระบำทวารวดี เป็นเพลงสำเนียงมอญ เพลงระบำศรีวิชัย เป็นเพลงสำเนียงแขก-ชวา เพลงระบำลพบุรี เป็นสำเนียงเขมร เพลงระบำเชียงแสน เป็นเพลงสำเนียงไทยเหนือ-ลาว เพลงระบำสุโขทัย เป็นเพลงสำเนียงไทย ทางด้านการบรรเลงเพลงจะมีโครงสร้างอัตราสองชั้นและชั้นเดียว ยกเว้นเพลงระบำเชียงแสน ที่ดำเนินทำนองในอัตราจังหวะสองชั้นตลอดทั้งเพลง ด้านเครื่องดนตรี เครื่องแต่งกาย และท่ารำเป็นงานสร้างสรรค์ที่นำแบบอย่างมาจากภาพจำหลักตามโบราณสถาน และโบราณวัตถุในสมัยต่างๆ

ดนตรี เครื่องแต่งกาย และทำำเป็นงานสร้างสรรค์ที่นำแบบอย่างมาจากภาพจำหลักตามโบราณสถาน และโบราณวัตถุในสมัยต่างๆ

มนตรี ตราโมท (2540: 47) กล่าวถึง “การร้องเพลง” ว่า ต้องมีความกล้าหาญเป็นที่ตั้ง และเวลาร้องต้องมีระเบียบ นิ่ง (หรือยืนตามโอกาส) โดยเรียบร้อย งามอาจฉิ่งผาย ไม่หอมช่อช่อนหน้าคนฟัง เวลาร้องหน้าตาก็ไม่บูดเบี้ยวเหยเก หรืออ้าปากกว้างจนหน้าเกลียด ทั้งไม่หัวเราะพรั่นพร้ออย่างหน้าเป็น แต่ก็ไม่ใช่หน้าตายอย่างไม่มีชีวิต มีเสียงแจ่มใสไพเราะตรงกับเครื่องดนตรี ไม่เพี้ยนแปร่ง เวลาขึ้นสูงก็ไม่แหบแห้ง เวลาลงต่ำก็ไม่อ้อแอ้หรือสั่นเครือ เวลาสวมต่อกับดนตรีก็สนิทสนมทั้งขึ้นและลง ทำนองร้องดำเนินเรียบร้อย ไม่หลบขึ้นหลบลงวูบวาบ รักษาจังหวะและหน้าทับถูกต้องสม่ำเสมอ แนวซ้ำเร็วสมลักษณะของเพลง เนื้อเพลงถูกต้องไม่ขาดเกิน ถ้อยคำแห่งบทร้องชัดเจนทั้งแยกพยางค์ และครุ ลหุ ถูกต้องตามอักขรวิธี เช่นนี้เรียกว่า “ร้องดี” แต่คนร้องจะต้องฝึกฝนการเปลี่ยนบทร้องใหม่ให้แคล่วคล่องอีกอย่างหนึ่งจึงจะสมบูรณ์

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า ดนตรีเป็นสุนทรียศาสตร์เกี่ยวกับเสียงที่ผู้ประพันธ์ได้สร้างสรรค์ลำนำ ทำนอง และจังหวะ ซึ่งผู้ขับร้องและผู้บรรเลงดนตรีจะต้องมีความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างประโยคเพลงที่สอดคล้องกับจังหวะ เพื่อสร้างสรรค์สุนทรียรสให้เกิดขึ้น

ทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัยเรื่องนี้ ประกอบด้วย ทฤษฎีดุริยางคศิลป์ไทย ทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์ ทฤษฎีสัญญาวิทยา ทฤษฎีทางอารมณ์ และทฤษฎีความต้องการของมนุษย์ ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียด ดังนี้

2.1.3 ทฤษฎีดุริยางคศิลป์ไทย

หลักการประพันธ์เพลงไทย

มนตรี ตราโมท (2538: 39-43) กล่าวถึง “หลักการประพันธ์เพลงไทย” ว่า ในขั้นแรก ผู้แต่งควรตั้งปณิธานเสียก่อนว่า จะแต่งเพลงไปในรูปแบบใด จะแต่งเป็นประเภทเพลงพ็่นๆ อย่างโบราณ หรือจะแต่งให้มีลูกล้อลูกขัดเพื่อสนุกสนาน หรือจะแต่งเป็นจำพวกมีทำนองซ้ำๆ เสียงยาวๆ ซึ่งภาษาดุริยางคศิลป์ เรียกว่า “กรอ” แต่เมื่อพูดถึงผู้ที่เพิ่งจะเริ่มหัดแต่งเพลง ควรจะหัดแต่งเพลงทางพ็่นๆ เสียก่อน คือ เพลงชนิดที่มีทำนองเรื่อย ๆ สม่่าเสมอไปตลอดทั้งเพลง เพราะเพลงชนิดนี้ผู้แต่งไม่ต้องใช้ความคิดมากนัก เพียงแต่ทำให้เพลงที่แต่งขึ้นนั้นถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของดุริยางคศิลป์เท่านั้น การแต่งเพลงไทยตามแบบแผนที่มีมาแต่โบราณสำหรับผู้ที่จะรู้ไว้ขั้นต้นก็มีอยู่ว่า จะแต่งทวิอัตราขึ้นหรือลดอัตราลง แต่ว่าการแต่นั้น เขามักจะหัดแต่งทวิอัตราขึ้น เช่น ทำเพลงขึ้นเดียวให้เป็นสองชั้น หรือทำเพลงสองชั้นให้เป็นสามชั้น วิธีแต่งเพลงสองชั้น คือ เพิ่มความยาวขึ้นอีกเท่าตัว เหมือนการขยายส่วนรูปภาพ แต่มิใช่ขยายออกไปเฉยๆ ขยายแล้วต้องตบแต่งแทรกแซงให้เหมาะสมด้วย การแต่งจะต้องทำให้สิ่งที่มีอยู่แล้วนั้นดีขึ้น จึงจะเรียกว่า “แต่ง”

สิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงเบื้องต้นในการแต่งเพลงไทย มีดังนี้

1. จะต้องรู้ว่าเพลงที่ต้องการจะแต่งนั้นมีจังหวะหน้าทับ
2. เสียงสุดท้ายที่ตกปลายจังหวะนั้นเป็นเสียงอะไรบ้าง
3. ทำนองเพลงนั้นๆ ดำเนินอย่างไร มีสำเนียงอย่างไร

สิริชัยชาญ พักจำรูญ (2546: 195-203) กล่าวว่า การแต่งเพลงไทยมีวิธีแต่ง

4 วิธี ได้แก่

1. ยืดหรือขยายจากเพลงเดิม

วิธีนี้ผู้แต่งจะใช้ทำนองเพลงของเดิมซึ่งมักจะเป็นเพลงในอัตราสองชั้นเป็นหลัก แล้วนำมาแต่งทำนองขยายขึ้นอีกเท่าหนึ่งกลายเป็นอัตราสามชั้น

2. ตัดทอนจากเพลงเดิม

วิธีนี้ใช้หลักการเดียวกับวิธีที่ 1 แต่เปลี่ยนจากการขยายเป็นการตัดทอนลงมาจากเพลงในอัตราสองชั้นเป็นเพลงในอัตราชั้นเดียว

3. แต่งทำนองขึ้นใหม่โดยอาศัยเพลงเดิม

นำทำนองเพลงเดิมสองชั้นมาเป็นแนวทางในการแต่งทำนองใหม่ เรียกว่า “ทางเปลี่ยน” หรือการดัดแปลงทำนองเพลงให้เปลี่ยนไปอาจทำเป็นสำเนียงภาษาต่างๆ

4. แต่งโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ของผู้แต่ง

วิธีนี้ผู้แต่งจะเริ่มต้นจากการค้นคว้าหาข้อมูลในการสร้างรูปแบบจังหวะและแนวทำนองเพลงที่จะแต่ง ซึ่งทำได้หลายวิธี ดังนี้

4.1 คิดจากจังหวะและลีลาท่าเดินท่าวิ่งของสัตว์บางชนิด ซึ่งอาจทำให้มีเพลงที่สนุกสนานเข้าใจผู้ฟัง และสามารถนำไปใช้ในการแสดงได้ด้วย เช่น เพลงอศวลีลา

4.2 คิดจากสภาพแวดล้อม ประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคแต่ละสมัย และแต่งทำนองจังหวะของเพลงให้มีลักษณะคล้ายตามสมัยนั้นๆ เช่น เพลงชุดโบราณคดี

4.3 คิดจากเหตุการณ์สำคัญต่างๆ รวมทั้งรัชสมัย พระราชพิธี โดยพยายามแต่งให้มีจังหวะ ทำนอง คำร้อง เป็นไปตามเหตุการณ์สำคัญครั้งนั้นๆ เช่น เพลงสมโภชพระนครที่ใช้ในการเฉลิมฉลอง 200 ปีของกรุงรัตนโกสินทร์

วิวัฒนาการของการแต่งเพลงไทยอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นของแปลกใหม่ คือ การที่ผู้แต่งใช้วิธีที่ 4 ผสมผสานกับเพลงไทยสากล โดยเฉพาะเพลงพระราชานิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ซึ่งได้มีการนำมาแต่งเป็นทำนองเพลงประเภทเพลงใหม่โรง เพื่อถวายเป็นราชสักการะเนื่องในโอกาสที่มีพระชนมายุครบ 60 พรรษา และรัชมิ่งคลาภิเษก ตัวอย่างของการแต่งเพลงในรูปแบบนี้คือ เพลงใหม่โรงมหาราช ของอาจารย์มนตรี ตราโมท

เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี (2542: 28) กล่าวถึง “หลักการประพันธ์เพลงไทย” ว่า
ลีลาของผู้ประพันธ์เพลงนั้นรู้จักกันในหมู่นักดนตรีไทยว่า “ทางครู” หรือลีลาการประพันธ์ที่มี
เอกลักษณ์เฉพาะตัวของครูผู้ประพันธ์เพลงคนใดคนหนึ่ง ฉะนั้น “ทางครู” ในดนตรีไทย สามารถ
เปรียบเทียบได้กับ “สำนวนประพันธ์” ในส่วนของงานสร้างสรรค์ด้านวรรณกรรมนั่นเอง
ปรากฏการณ์ที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในเชิงดนตรีของคนไทยในอดีต นอกเหนือจาก
รูปพรรณสัณฐานของเครื่องดนตรี การประสมวง เทคนิคการบรรเลง และอื่นๆ แล้ว ทางของ
เพลงหรือทางครู นับเป็นภูมิปัญญาที่เด่นชัดอีกประการหนึ่ง

มานพ วิสุทธิแพทย์ (2535: 18-24) กล่าวถึง “หลักการประพันธ์เพลงไทย” ว่า
การประพันธ์เพลงไทยนั้นจำเป็นต้องเข้าใจหลักการและลักษณะบางอย่างของดนตรีไทย เพื่อเป็น
ความรู้ขั้นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การประพันธ์เพลง ซึ่งหลักการประพันธ์เพลง มีดังนี้

1. บันไดเสียง

บันไดเสียงของดนตรีไทย คือ บันไดเสียงซึ่งมีโครงสร้างของเสียงสำคัญหรือ
เสียงหลัก 5 เสียง คือ โด เร มี ซอล ลา และเสียงรอง 2 เสียง คือ ฟา ที เสียงแต่ละเสียง
จากขั้นที่ 1 ถึง ขั้นที่ 7 มีความห่างของระดับเสียงเท่ากัน เสียงที่สูงขึ้นไปต่อจากขั้นที่ 7 นั้น
เป็นเสียงเดียวกับขั้นที่ 1 แต่มีระดับเสียงสูงกว่าเป็นคู่ 8

2. การกำหนดโน้ตบนเครื่องดนตรีไทย

การกำหนดโน้ตบนเครื่องดนตรีไทยนั้น กำหนดให้สอดคล้องกับหลักการของ
ดนตรีไทยในเรื่อง “ทาง” การกำหนดโน้ตดังกล่าวกำหนดตามลักษณะของวง ซึ่งในปัจจุบันมี
ลักษณะวงที่นิยมบรรเลงอยู่ 2 อย่าง คือ การกำหนดโน้ตสำหรับเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์ และ
การกำหนดโน้ตสำหรับเครื่องดนตรีในวงมโหรีและวงเครื่องสาย

3. วรรคเพลง

วรรคเพลง คือ การแบ่งทำนองเพลงออกเป็นช่วงๆ โดยที่ทำนองเพลงแต่ละ
ช่วงมีความหมายสมบูรณ์ ในที่นี้วรรคเพลงมีความยาวเท่ากับ 4 จังหวะเคาะ หรือเท่ากับ 4
ห้องโน้ตไทย ทั้งนี้ยึดหลักเกณฑ์จากการบรรเลงเพลงไทยประเภททางพั่น หรือเพลงที่บรรเลง
“เก็บ” เครื่องดนตรีที่ทำทำนองได้จะบรรเลงโน้ตเสียงเดียวกันทุกๆ 4 ห้องเพลง เมื่อบันทึก
เพลงไทยเป็นโน้ตไทยที่มีบรรทัดละ 8 ห้องแล้ว ในแต่ละบรรทัดจึงมี 2 วรรค

4. ลูกตก

ลูกตก คือ เสียงสำคัญของวรรคเพลงซึ่งเป็นเสียงสุดท้ายของแต่ละวรรค

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

ทบวงวิจัย

วันที่ 25 มิ.ย. 2555

เลขทะเบียน 247160

5. อัตราจังหวะและหน้าทับ

อัตราจังหวะ คือ อัตราจังหวะที่เป็น “ชั้น” ในดนตรีไทย อัตราจังหวะดังกล่าวกำหนดโดยการตีฉิ่ง และกลอง (หน้าทับ) โดยมีลักษณะการตีที่เฉพาะและสอดคล้องกับบทเพลงนั้นๆ

นอกจากนี้สังัด ภูเขาทอง (มปป.: 68-69) กล่าวถึง การสร้างจังหวะหน้าทับว่า บรรดาหน้าทับทั้งหลายไม่ว่าจะเกิดจากเครื่องหนึ่งชนิดใดขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ของผู้สร้างว่าจะให้มีลีลาลักษณะและขนาดของจังหวะเป็นอย่างไร และต้องการนำไปใช้ในงานประเภทใดแล้วก็สร้างจังหวะให้เข้ากับสภาพนั้นๆ ทุกคนย่อมมีโอกาสที่จะคิดสร้างจังหวะหน้าทับขึ้นใช้เฉพาะตัวได้อย่างอิสระ ในการบรรเลงเพื่อการฟังทั่วๆ ไป นิยมใช้โทน รำมะนา กลองแขก กลองมลายูหรือสองหน้าบรรเลงเป็นพื้น โดยสร้างลีลาของจังหวะให้เข้ากับทำนองเพลงที่บรรเลงนั้นๆ นอกจากนี้นักดนตรียังสามารถสร้างจังหวะหน้าทับ เลียนคลิปะทางดนตรีของชาวต่างชาติ เช่น พม่า มอญ ลาว เขมร เป็นต้น

6. เพลงภาษา

ลักษณะการบรรเลงเพลงไทยประเภทต่างๆ มี 2 ลักษณะ คือ 1) การเก็บ เป็นการบรรเลงที่มีโน้ต 4 ตัวใน 1 จังหวะเคาะ การบรรเลงลักษณะนี้ใช้บรรเลงกับเพลงทางพื้นเครื่องดนตรีที่บรรเลงเก็บ เช่น ระนาดเอก ซอด้วง ซออู้ 2) การกรอ เป็นการบรรเลงที่มีเสียงสั้นบ้างยาวบ้างโดยมีกระสวนจังหวะหลายๆ อย่างแตกต่างกัน

สมาน น้อยนิธย์ (สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2553) กล่าวถึง “หลักการประพันธ์เพลงไทย” ว่า การประพันธ์เพลงต้องกำหนดอัตราจังหวะของเพลง ถ้าเป็นเพลงเถาต้องคำนึงโครงสร้างของเพลง เช่น การแต่งขยาย และการตัดทอนให้สั้นลง นอกจากนี้จังหวะหน้าทับยังเป็นส่วนสำคัญในการแต่งเพลง โดยทำนองเพลงจะต้องมีความสั้น - ยาว สอดคล้องกับจังหวะหน้าทับ

ปกรณ รอดช้างเผื่อน (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2554) กล่าวถึง “หลักการประพันธ์เพลงไทย” ดังนี้

1. การประพันธ์เพลงโดยวิธีอัตโนมัติ คือ ทำนองเพลงเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ ตามจินตนาการของผู้ประพันธ์
2. การประพันธ์เพลงโดยการขยายจากทำนองเดิมที่มีอยู่
3. การประพันธ์เพลงโดยย่ออัตราหรือตัดให้สั้นลง
4. การประพันธ์เพลงโดยการทำทางเปลี่ยน เช่น เพลงที่มีเพี้ยนกลับ

นอกจากนี้อาจารย์พิชิต ชัยเสรี ซึ่งเป็นครูที่อาจารย์ปกรณ รอดช้างเผื่อน นับถือท่านหนึ่ง ท่านเคยให้แนวคิดกับอาจารย์ปกรณในการประพันธ์เพลง ว่า “ควรทำความเข้าใจ

กับลักษณะของเพลงไทยทั้งหมด เช่น กรอ เก็บ ลูกล่อ ลูกชัด เหลื่อม ล่วงหน้า ลักจังหวะ จังหวะ ตัด ฯลฯ แล้วจึงประพันธ์เพลง” นอกจากนี้ยังมีประเภทของเพลง เช่น เพลงไหมโรงต้องลงด้วยว่า เพลงเถา เพลงตับ เพลงเรื่อง เพลงลา โดยต้องศึกษาลักษณะของโครงสร้างเพลง

จิระพล น้อยนิธย์ (สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2553) กล่าวถึง “หลักการประพันธ์เพลงไทย” ว่า สิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการประพันธ์เพลง คือ

1. จะต้องรู้จังหวะหน้าทับของเพลง
2. เสียงลูกตกของแต่ละวรรคเพลง
3. การดำเนินทำนองของเพลง และสำเนียงของเพลง

บุษกร ลำโรงทอง (2539: 16-20) กล่าวถึง “หลักการดำเนินทำนอง” ว่า ในการศึกษาวิธีการดำเนินทำนองของเครื่องดนตรีนั้น จำเป็นต้องอาศัยหลักการอันเป็นเครื่องช่วยให้กระบวนการคิดนั้นมีความสัมฤทธิ์ผล และถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของเพลงมากที่สุด ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นหลัก 7 ประการ ดังนี้

1. ต้องรักษาเสียงตกในทำนองหลักไว้

การประดิษฐ์ทำนองสำหรับเครื่องดนตรีต่างๆ เป็นที่ทราบกันว่า จะยึดเอาทำนองหลักเป็นหลักในการคิด ด้วยในทำนองหลักนั้นมีเสียงของทำนองอันเป็นโครงสร้างสำคัญที่สุด ซึ่งผู้บรรเลงแต่ละเครื่องมือต้องบรรเลงร่วมกันตามกรอบของท่วงทำนองที่เรียกว่า เสียงตกหรือลูกตก

2. ต้องดำเนินทำนองให้กลมกลืนกับทำนองหลัก

ในการดำเนินทำนองของเครื่องดนตรีต่างๆ กัน ประการสำคัญที่สุดประการหนึ่งก็คือ ต้องสร้างความกลมกลืนให้เกิดทั้งระหว่างทำนองที่ตกแต่งแล้วกับทำนองหลัก และระหว่างทำนองที่ตกแต่งแล้วของเครื่องดนตรีชิ้นหนึ่งกับของเครื่องดนตรีชิ้นอื่นในวง

ทิศทางของเสียงในประโยคของทำนองหลักก็เป็นสิ่งสำคัญที่ผู้บรรเลงทำนองสังเกต เพื่อจะได้เลือกสรรทำนองตกแต่งให้มีทิศทางของเสียงไปในทางเดียวกัน กล่าวคือ หากทิศทางของเสียงในประโยคทำนองหลักมีลักษณะเรียงเสียงขึ้นจากต่ำไปสูง ทำนองที่บรรเลงก็ต้องดำเนินไปในทิศทางจากต่ำไปสูง จึงจะกลมกลืนมากที่สุด

3. ต้องดำเนินทำนองให้มีสัมผัส

ทำนองเพลงไทยนั้นเปรียบได้กับบทร้อยกรองของภาษาไทย ซึ่งบทร้อยกรองที่ดีย่อมต้องมีความสละสลวยในการเรียบเรียงถ้อยคำ และต้องมีสัมผัสนอก สัมผัสในสร้างความไพเราะให้เกิดขึ้นในบทกวี การสร้างความน่าฟังให้กับท่วงทำนองเพลงนั้น จำเป็นที่จะต้องใช้ความพิถีพิถันในการเลือกสรรท่วงทำนองให้มีความสัมผัสพ้องกันจึงจะสามารถสื่อความหมายของบทร้อยกรองในทำนองเพลงได้อย่างสมบูรณ์

4. ต้องดำเนินทำนองให้เหมาะสมกับเพลง

ลักษณะของเพลงไทยนั้นมีหลายประเภท เช่น เพลงทางพื้น เพลงทางกรอ เพลงฉิ่ง เพลงหน้าพาทย์ เป็นต้น ดังนั้นการดำเนินทำนองสำหรับเครื่องดนตรี จึงต้องคำนึงถึงลักษณะของเพลงต่างๆ และต้องมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ เพราะเพลงแต่ละประเภทยังมีลักษณะทำนองที่แตกต่างกันไป ผู้ฝึกปฏิบัติจึงมีความจำเป็นต้องเรียนรู้วิธีดำเนินทำนองให้สอดคล้องกับบทเพลงต่างๆ

5. หลีกเลียงการดำเนินทำนองซ้ำๆ กัน

ข้อสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการดำเนินทำนองของเครื่องดนตรีนั้น คือ การดำเนินทำนองซ้ำๆ กัน ทั้งนี้ไม่ว่าทำนองหลักจะตีซ้ำไปซ้ำมาในประโยคใดประโยคหนึ่งหลายครั้ง การดำเนินทำนองของเครื่องดนตรีชิ้นอื่นๆ ต้องพยายามคิดหาหนทางในการบรรเลงให้หลีกเลียงการซ้ำไปซ้ำมา เช่น ทำนองหลัก

6. ต้องมีท่วงทีในการดำเนินทำนอง

ท่วงทีในที่นี้หมายถึง ท่วงทีของทำนองเพลง เช่น ท่วงทีของทำนองเพลงในการขึ้นต้นและลงท้าย การดำเนินทำนองในช่วงดังกล่าว ต้องมีการเรียบเรียงให้เหมาะสม ต้องมีท่วงทีที่น่าฟัง มิใช่บรรเลงเป็นทำนองเก็บตามทำนองของเครื่องดนตรีนั้นๆ เท่านั้น แต่ต้องมีลีลาการบรรเลงโดยปรุงแต่งท่วงทำนองเก็บนั้นให้เหมาะสม

7. เลือกดำเนินทำนองให้เหมาะแก่กำลังของตน

เนื่องจากทำนองหลัก 1 ประโยค สามารถดำเนินเป็นทำนองของเครื่องดนตรีอื่นๆ ได้หลากหลายทางต่อเครื่องดนตรี 1 ชิ้น ซึ่งทำนองต่างๆ นั้นย่อมมีความสละสลวยแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความสามารถทางภูมิปัญญาของผู้บรรเลง แต่การนำไปใช้จริงนั้นจะมีบางท่วงทำนองที่ผู้บรรเลงสามารถบรรเลงได้อย่างถนัดที่สุด และใช้กำลังไม่มากเกินไป ดังนั้นการพิจารณาเลือกทำนองที่จะนำมาใช้บรรเลงให้เหมาะแก่ความถนัดและกำลังตนนั้นเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะในโอกาสที่มีแนวในการบรรเลงสูง คือ บรรเลงเร็วมากจนกระทั่งผู้บรรเลงมีกำลังเหลือพอที่จะประคองไปสู่การจบน้อยเต็มที กรณีนี้ผู้บรรเลงสามารถเลือกทำนองที่ตนเองถนัดและใช้กำลังในการบรรเลงน้อยที่สุดออกมาใช้ได้ เพื่อช่วยประคองให้สามารถอมกำลังบรรเลงไปจนจบเพลงได้โดยเรียบร้อย

นอกจากนี้ยังสืบศึกษา ธรรมวิหาร (2542: 70-71) กล่าวถึง “รูปแบบของเพลงไทย” ว่า เพลงไทยมีการแบ่งวรรคตอนเช่นเดียวกับโคลงกลอน คือ เริ่มต้นจากการแบ่งวรรคก่อนหลายวรรครวมกัน เรียกว่า ท่อนบ้าง ตัวบ้าง จับบ้าง ลาบ้าง องค์บ้าง แล้วแต่ลักษณะของเพลงเป็นประเภทๆ ไป ดังนี้

1. การแบ่งเป็นวรรค โดยทั่วไปเพลงไทยจะต้องมีหน้าทับ (เครื่องหมาย) ที่กำหนดจังหวะไปทุกระยะ หน้าทับมีหลายชนิด เช่น หน้าทับปรบไก่ หน้าทับสองไม้ และหน้าทับพิเศษต่างๆ ทำนองเพลง 1 วรรค หมายถึง ทำนองเพลงที่มีความยาวเท่ากับความยาวของหน้าทับ 1 เที้ยว หรือเรียกว่า 1 จังหวะ เช่น เพลงที่มี 4 จังหวะหน้าทับ ก็หมายถึง เพลงนั้นมี 4 วรรค เป็นต้น

2. การแบ่งเป็นท่อน หมายถึง ทำนองที่ประกอบกันตั้งแต่ 2 วรรคขึ้นไปหรือหลายๆ วรรคมารวมกัน เรียกว่า “ท่อน” หลายๆ ท่อนมารวมกันเกิดเป็นเพลง ซึ่งส่วนมากมักมี 2 - 3 ท่อน บางเพลงก็มีท่อนเดียว เพลงที่มี 2 ท่อน แต่ละท่อนมักมีจำนวนวรรคเท่ากัน ผิดกับเพลง 3 ท่อน ท่อนที่ 1 กับท่อนที่ 2 มักมีจำนวนวรรคเท่ากัน แต่ท่อน 3 มักมีจำนวนวรรคเพิ่มขึ้นเสมอ อย่างไรก็ตามเพลงบางเพลงอาจมีถึง 10 ท่อนก็ได้ แล้วแต่ท่านผู้แต่งจะคิดประดิษฐ์ให้เป็นลักษณะใด

3. การแบ่งเป็นตัว ความจริงคำว่า “ตัว” ก็คือ “ท่อน” นั่นเอง แต่ใช้สำหรับเรียกการแบ่งเพลงบางประเภท เช่น เพลงเชิด (ยกเว้นเพลงเชิดนอก) ลักษณะพิเศษของเพลงที่แบ่งเป็นตัว คือ แต่ละตัวมักลงท้ายอย่างเดียวกันแทบทั้งสิ้น ไม่เหมือนเพลงที่แบ่งเป็นท่อน ซึ่งแต่ละท่อนไม่จำเป็นต้องลงท้ายเหมือนกันก็ได้

4. การแบ่งเป็นจับ จับก็คือ ท่อน แต่ที่เรียกจับมาจากการบรรเลงเพลงเชิดนอกด้วยปี่ ประกอบการแสดงหนังใหญ่ตอน “จับลิงหัวค้ำ” คือ ถ้าเชิดหนังจับออกมา ปี่ก็เป่าจับด้วยทุกครั้ง การแสดงครั้งหนึ่งๆ คนเชิดจะเชิดหนังจับออกมา 3 คู่ ฉะนั้นปี่จึงเป่าจับด้วย 3 ครั้ง ด้วยเหตุนี้จึงถือว่า การบรรเลงเพลงเชิดนอกที่ถูกต้องจะต้องบรรเลงให้ครบ 3 จับ

5. การแบ่งเป็นองค์ เพลงหน้าพาทย์ชั้นสูงซึ่งเป็นเพลงประเภท “เพลงตระ” นั้น จะแบ่งออกเป็นองค์แทนการเรียกว่า ท่อน ซึ่งความจริงองค์กับท่อนก็เหมือนกัน เพลงตระเป็นเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง จึงให้ใช้คำว่า “องค์” เป็นการแสดงความเคารพ

ในการประพันธ์เพลงนั้นหากจะต่างกันบ้างก็อยู่ที่รายละเอียดเกี่ยวกับการปรุงแต่งทางดนตรี เพื่อให้เหมาะสมตามสภาพทางวัฒนธรรมของตน ซึ่งสังัด ภูเขาทอง (2532: 27) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบทางดนตรี ดังนี้

องค์ประกอบทางดนตรีประกอบด้วยหลักใหญ่ 5 ประการ คือ

1. จังหวะ (Beat)
2. ทำนองเพลง (Melody)
3. พื้นผิว (Texture)
4. คุณภาพทางดนตรี (Tone colour)
5. คีตลักษณ์ (Forms)

นอกจากนี้มนตรี ตราโมท (2545: 109-111) กล่าวถึง “หลักการให้ชื่อเพลง” ว่า การให้ชื่อสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้น ไม่ว่าสิ่งใด ผู้ประดิษฐ์ย่อมมีอิสระที่จะให้ชื่อนั้นได้ตามความพอใจ แต่ถึงจะมีอิสระอย่างไรก็ตาม ผู้ให้ชื่อก็คงไม่ให้ไปอย่างโคมลอยเป็นแน่ สำหรับชื่อเพลงก็เช่นเดียวกัน แต่เพลงมีประโยค วรรค ตอน ที่สัมผัสสระ เสียงสูงต่ำ และสัมผัสเหมือนอย่างบทกวีมีความหมายไปในตัว ฉะนั้นการให้ชื่อเพลง บางทีก็ให้ไปตามใจความนั้นๆ บางทีก็อาศัยหลักอื่นๆ จะเทียบได้โดยตรงกับการให้ชื่อเรื่องหนังสือหรือบทละคร ซึ่งบางทีก็ให้ชื่อตามตัวเอกในเรื่อง เช่น เรื่อง “ราชมณู” บางทีก็ให้ตามสถานที่สำคัญในเรื่อง เช่น “ศึกกลาง” หรือ “เลือดสุพรรณ” บางทีก็ให้ตามคติของเรื่อง เช่น “กุศโลบาย” บางทีก็ให้ชื่อตามภาษาของเรื่อง เช่น “หนามยอกเอาหนามบ่ง” ฯลฯ เป็นต้น

สำหรับเพลงสองชั้นเก่าๆ เท่าที่สังเกตดู ก็พอจะเห็นได้บ้าง ดังนี้

1. ให้ชื่อตามสำเนียง เมื่อสำเนียงเป็นอย่างไร จีน หรือแขก มอญ ญวน เขมร ฯลฯ ก็ให้ชื่อไปตามนั้น
2. ให้ชื่อตามทำนอง ทำนองดำเนินไปอย่างไร ก็ให้ชื่อไปอย่างนั้น เช่น เพลงลมพัดชายเขา มีทำนองเย็นๆ เรื่อยๆ หรือเพลงมอญร้องไห้ มีสำเนียงเป็นมอญ และมีทำนองร้องไห้หวลโศกเศร้า
3. ให้ชื่อตามเหตุ อะไรเป็นเหตุให้เกิดเพลงนั้นขึ้น ก็เอาเหตุนั้นมาให้ชื่อเพลง เช่น เพลงทรงพระสุบิน นัยว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระสุบินได้เพลงนี้มา
4. ให้ชื่อตามผล เพลงนั้นบรรเลงเพื่อประสงค์ให้บังเกิดผลอย่างไร ก็ให้ชื่อเช่นนั้น เช่น เพลงมหาฤกษ์ เพลงมหาชัย
5. ให้ชื่อตามสิ่งซึ่งเป็นที่ระลึก อะไรเป็นสิ่งที่จะทำให้เป็นสิ่งที่ระลึกถึง ซึ่งเป็นความต้องการของผู้แต่ง เช่น ชื่อผู้แต่ง สถานที่ที่แต่ง ผู้แต่งอุทิศเพลงนั้นให้แก่ใครหรือสถานที่ใดศาสนา และประวัติศาสตร์ เช่น เพลงเขมรราชบุรี เพลงพระเจ้าลอยเถา
6. ให้ชื่อตามกิจที่ประกอบ เพลงนั้นสำหรับทำประกอบกับกิจการอย่างใด ก็ให้ชื่ออย่างนั้น เช่น เพลงเหาะ เพลงลงสง
7. ให้ชื่อตามนามตัวที่ประกอบกับเพลงนั้น เพลงนั้นแต่งขึ้นสำหรับบรรเลงประจำกับผู้ใดก็ให้ชื่อเช่นนั้น เช่น เพลงดำเนินพราหมณ์ เพลงพระรามเดินดง
8. ให้ชื่อเพื่อเป็นชุด เมื่อมีเพลงใดเพลงหนึ่งอยู่แล้วก็แต่งขึ้นอีก และให้ชื่อให้เข้าเป็นชุดกันกับเพลงเก่านั้น เช่น เพลงสังข์เล็ก เพลงสังข์ใหญ่ เพลงการะเวกตัวผู้ เพลงการะเวกตัวเมีย

9. ให้ชื่อเลียนตามชื่อเพลงของชาติอื่น เมื่อเห็นเพลงของชาติอื่นมีชื่ออย่างไร ต้องการจะเลียนหรือล้ออย่างไรก็ตาม ก็แต่งเพลงขึ้นบ้าง และให้ชื่อเช่นเดียวกัน เช่น เพลงพระทอง เพลงนางนาค ซึ่งเลียนชื่อเพลงของเขมร

สำหรับเพลงสามชั้น ซึ่งแต่งขึ้นจากเพลงสองชั้นอีกครั้งหนึ่งนั้น บางทีก็ใช้ชื่อเดิมของสองชั้น เช่น เพลงต้นเพลงฉิ่ง เพลงดวงพระธาตุ ฯลฯ บางทีก็แปลเป็นศัพท์ขึ้นไป เช่น เพลงรามัญรัตนต (แต่งจากเพลงมอญร้องไห้) บางทีก็แผลงออกไป แต่ไม่ให้ไกลชื่อเดิมมากนัก เช่น ราตรีประดับดาว (พระราชประดิษฐ์ในรัชกาลที่ 7 ทรงแต่งจากมอญดูดาว) และบางทีก็ทั้งชื่อเดิม โดยมาให้ชื่อใหม่ตามหลักซึ่งกล่าวมาแล้วข้างต้น

การผสมวงดนตรี

บุญธรรม ตราโมท (2481: 17) กล่าวถึง “การผสมวงดนตรี” ว่า การผสมวงดนตรีนั้น มีหลักที่สำคัญอยู่ 2 อย่าง คือ

1. เครื่องสำหรับทำลำนำน
2. เครื่องสำหรับบังคับจังหวะ

เครื่องส่วนที่สำหรับทำลำนำนนั้น ก็ยังมีหน้าที่แตกต่างกันออกไปอีก เช่น เป็นผู้นำ เป็นผู้ทำความโหยหวน เป็นผู้หลอกล้อ เป็นผู้แทรกแซง เหล่านี้

เครื่องส่วนที่สำหรับบังคับจังหวะ เพื่อให้เครื่องที่ทำลำนำนดำเนินไปโดยพร้อมเพรียงกันนั้น ก็ยังมีหน้าที่ต่างๆ กันอีกเหมือนกัน คือ เดินจังหวะโดยตรงห่างๆ เดินจังหวะย่อยให้รู้จังหวะหนักเบา หลอกล้อในจังหวะ ควบคุมจังหวะใหญ่ๆ เป็นประโยคๆ วรรคตอน ดังนี้

ตามที่กล่าวมานี้ มิได้บังคับว่า การผสมวงดนตรีวงหนึ่งๆ จะต้องมีการครบทุกหน้าที่ทั้งนี้แล้วแต่ลักษณะของวงชนิดนั้นๆ จะมีความต้องการเพียงไร เป็นแต่อธิบายให้ทราบทั่วว่า ถ้าววงดนตรีชนิดใดมีเครื่องดนตรีหลายอย่างก็ต้องมีหน้าที่แตกต่างกันออกไปดังกล่าวมา

นอกจากจะวางหน้าที่ต่างๆ แล้ว การที่จะผสมวงดนตรียังจะต้องพิจารณาถึงเสียงของเครื่องดนตรีนั้นๆ อีกว่า ถ้าผสมกันเข้าแล้วจะมีความไพเราะกลมกลืนกันหรือไม่ ข้อนี้เป็นข้อสำคัญมากสำหรับการผสมวง เมื่อมีสิ่งที่มีเสียงสูง ก็ต้องมีสิ่งที่มีเสียงต่ำ เมื่อมีสิ่งที่มีเสียงแหลม ก็ต้องมีสิ่งที่มีเสียงนุ่มนวลประกอบ เพื่อให้รับและตัดเสียงซึ่งกันและกัน

อีกประการหนึ่ง เครื่องที่มีเสียงตายตัว คือ แก้วไขความถี่ห่างของการเรียงเสียงไม่ได้ เช่น ขลุ่ย ปี่ และระนาด ถ้าหากจะผสมวงกัน จะต้องพิจารณาอีกว่า ความถี่ห่างของการเรียงเสียงเหมือนกันหรือไม่ หากการเรียงเสียงมีความถี่แตกต่างกันแล้ว ถึงเสียงจะสมควรผสมกันเพียงไร ก็จะไม่ผสมกันเลยไม่ได้เป็นอันขาด ตัวอย่างเช่น ออร์แกน ซึ่งเป็นการเรียงเสียงเป็นอย่างสากล จะผสมวงกับระนาดเอกซึ่งเป็นการเรียงเสียงอย่างไทย

การผสมวงดนตรีไทย แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ซึ่งมีหน้าที่และเสียงตามหลักการที่กล่าวมาข้างต้น ดังนี้ (บุญธรรม ตราโมท, 2481: 18-19)

1. วงปี่พาทย์ (เครื่องใหญ่) ประกอบด้วย
 - 1.1 ปี่ใน ทำหน้าที่ ผู้นำ เก็บโยยหวนตามทำนองเพลง
 - 1.2 ปี่นอก ทำหน้าที่ เก็บโยยหวนล่อไปกับปี่ในและทำนองเพลง
 - 1.3 ฆ้องวงเอก ทำหน้าที่ ผู้นำ เก็บแทรกแซงตามทำนองเพลง
 - 1.4 ฆ้องวงเล็ก ทำหน้าที่ เก็บแทรกแซงตามทำนองเพลง
 - 1.5 ฉิ่งวงใหญ่ ทำหน้าที่ เก็บแทรกแซงตามทำนองเพลง
 - 1.6 ฉิ่งวงเล็ก ทำหน้าที่ เก็บแทรกแซงตามทำนองเพลง
 - 1.7 ทับไม้ ทำหน้าที่ หลอกล่อยั่วเย้าไปกับพวกทำลำนำ
 - 1.8 ทับเหล็ก ทำหน้าที่ หลอกห่างๆ ไปกับลำนำ
 - 1.9 ตะโพน ทำหน้าที่ ควบคุมจังหวะหน้าทับ เป็นผู้นำกลองทัด
 - 1.10 กลองทัด ทำหน้าที่ ควบคุมจังหวะหน้าทับ
 - 1.11 กลองทัด ทำหน้าที่ เดินตามจังหวะและเดินตามไม้กลองประจำเพลง
 - 1.12 ฉิ่ง ทำหน้าที่ ควบคุมจังหวะย่อย แสดงจังหวะหนักเบา
 - 1.13 ฉาบเล็ก ทำหน้าที่ หลอกล่อไปกับพวกประกอบจังหวะ
 - 1.14 ฉาบใหญ่ ทำหน้าที่ ควบคุมจังหวะห่างๆ
 - 1.15 โหม่ง ทำหน้าที่ ควบคุมจังหวะห่างๆ
2. วงเครื่องสาย ประกอบด้วย
 - 2.1 ซอด้วง ทำหน้าที่ ผู้นำ เป็นหลัก เก็บโยยหวนตามทำนองเพลง
 - 2.2 จะเข้ ทำหน้าที่ เก็บแทรกแซงตามทำนองเพลง
 - 2.3 ซอด้วงเพียงออ ทำหน้าที่ เก็บโยยหวนตามทำนองเพลง
 - 2.4 ซอด้วงเพียงออ ทำหน้าที่ เก็บโยยหวนตามทำนองเพลงล่อไปกับซอด้วงเพียงออ
 - 2.5 ซออู้ ทำหน้าที่ หลอกล่อยั่วเย้าไปกับพวกทำลำนำ
 - 2.6 โทนและรำมะนา ทำหน้าที่ ควบคุมจังหวะหน้าทับ
 - 2.7 ฉิ่ง ทำหน้าที่ ควบคุมจังหวะย่อย แสดงจังหวะหนักเบา
 - 2.8 ฉาบเล็ก ทำหน้าที่ หลอกล่อไปกับพวกประกอบจังหวะ
3. วงมโหรี (เครื่องใหญ่) ประกอบด้วย
 - 3.1 ฆ้องวงเอก ทำหน้าที่ ผู้นำ เก็บแทรกแซงตามทำนองเพลง
 - 3.2 ฆ้องวงกลาง ทำหน้าที่ เก็บแทรกแซงตามทำนองเพลง
 - 3.3 ฆ้องวงเล็ก ทำหน้าที่ เก็บแทรกแซงตามทำนองเพลง

- 3.4 ช้องเล็ก ทำหน้าที่ เก็บแทรกแซงตามทำนองเพลง
- 3.5 ทุ่มไม้ ทำหน้าที่ หลอกล่อยั่วเข้าไปกับพวกทำลำนำ
- 3.6 ทุ่มเหล็ก ทำหน้าที่ หลอกห่างๆ ไปกับลำนำ
- 3.7 ซอสามสาย ทำหน้าที่ คลอเสียงคนร้อง เก็บโหยหวนไปตามลำนำ
- 3.8 ซอด้วง ทำหน้าที่ ผู้นำ เป็นหลัก เก็บโหยหวนตามทำนองเพลง
- 3.9 จะเข้ ทำหน้าที่ เก็บแทรกแซงตามทำนองเพลง
- 3.10 ซลุ่มเพียงออ ทำหน้าที่ เก็บโหยหวนตามทำนองเพลง
- 3.11 ซลุ่มหลิบ ทำหน้าที่ เก็บโหยหวนตามทำนองเพลงล่อไปกับซลุ่มเพียงออ
- 3.12 ซออุ้ว ทำหน้าที่ หลอกล่อยั่วเข้าไปกับพวกทำลำนำ
- 3.13 โทนและรำมะนา ทำหน้าที่ ควบคุมจังหวะหน้าทับ
- 3.14 ฉิ่ง ทำหน้าที่ ควบคุมจังหวะย่อย แสดงจังหวะหนักเบา
- 3.15 ฉาบเล็ก ทำหน้าที่ หลอกล่อไปกับพวกประกอบจังหวะ

นอกจากนี้บุษกร สำโรงทอง (2539: 2-3) กล่าวถึง “ความสัมพันธ์ของลักษณะทางกายภาพของเครื่องดนตรีกับเสียงและวิธีบรรเลง” ดังนี้

เครื่องดนตรี	ลักษณะทางกายภาพ	เสียง	วิธีดำเนินการทำนอง	หมายเหตุ
ฆ้องวงใหญ่	โลหะ	เสียงต่ำ อยู่ในระดับ ปานกลาง มีกังวาน เสียงมาก	ดำเนินการทำนอง ห่างๆ มีการตีคู่ 4 คู่ 8 และสลับมือ เป็นพื้น	กังวานเสียง มากหาก ดำเนินการ ทำนองถี่ๆ จะฟังเข้าใจ ยาก ต้องใช้ วิธีการตี ประคบบมือ เพื่อห้าม กังวานเสียง
ฆ้องวงเล็ก	โลหะ (ลูกเล็กกว่าฆ้องวง ใหญ่)	เสียงสูง แหลม กังวานเสียง มาก	ดำเนินการทำนองถี่ๆ คล้ายระนาดเอก ตีซอและสะบัด เป็นพื้น	เสียงแหลม สูง หาก ดำเนินการ ทำนองแบบ ฆ้องวงใหญ่

เครื่องดนตรี	ลักษณะทางกายภาพ	เสียง	วิธีดำเนินการทำนอง	หมายเหตุ
				จะกลบเสียง ฆ้องวงใหญ่
ระนาดเอก	ไม้เนื้อแข็ง	มีช่วงเสียง กว้าง ประมาณ 3 ช่วงคู่ 8 กังวานเสียง น้อย	ดำเนินการทำนองถี่ๆ หรือเรียกอีกอย่าง ว่า ตีเก็บ ใช้การตี คู่ 8 เป็นพื้น	กังวานเสียง น้อยเมื่อตีมือ เดียว จึงต้อง ใช้วิธีการตีคู่ 8 พร้อมกัน สองมือช่วย เสียงดังขึ้น
ระนาดทุ้ม	ไม้เนื้อแข็ง	ระดับเสียง ค่อนข้างต่ำ มีกังวาน เสียงน้อย กว่าฆ้องวง ใหญ่	ดำเนินการทำนองห่าง บ้าง ถีบ้าง ตีคู่ 4 คู่ 8 สลับมือ หยอกล้อกับ จังหวะเป็นพื้น	การบรรเลง หยอกล้อกับ จังหวะช่วย เพิ่มรสชาติ ให้กับ ท่วงทำนอง ขณะบรรเลง
ระนาดเอกเหล็ก	โลหะ	ระดับเสียง เดียวกับ ระนาดเอก แต่มีความ กังวาน มากกว่า	ดำเนินการทำนอง เช่นเดียวกับ ระนาดเอก แต่ไม่ นิยมใช้บรรเลง ขึ้นต้นหรือบรรเลง เดี่ยว	เสียงกังวาน มาก แต่ไม่ หนักแน่นเท่า ระนาดเอก บรรเลง ทำนอง เช่นเดียวกับ ระนาดเอก ช่วยเพิ่ม กังวานให้ ท่วงทำนอง นั้น

เครื่องดนตรี	ลักษณะทางกายภาพ	เสียง	วิธีดำเนินการทำนอง	หมายเหตุ
ระนาดทุ้มเหล็ก	โลหะ	ระดับเสียงเดียวกับระนาดทุ้ม แต่มีความกังวานมากกว่า	ดำเนินการทำนองห่างๆ คล้ายเบส ใช้การตีทั้งคู่ 4 คู่ 8 และสลับมือเป็นพื้น	กังวานเสียงมาก บรรเลงทำนองห่างๆ เพิ่มกังวานเสียงทุ้มให้กับวงดนตรี

ตารางที่ 1 ตารางแสดงความสัมพันธ์ของลักษณะทางกายภาพ เสียง และวิธีดำเนินการทำนองของเครื่องดนตรี

การที่จะนำเอาเครื่องดนตรีแต่ละประเภทมาบรรเลงร่วมกันนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาถึงความกลมกลืนของเสียงดนตรี ซึ่งเสียงของดนตรีแต่ละประเภทนั้นให้ความรู้สึกต่ออารมณ์ที่แตกต่างกัน ดังที่จเร ลำอานค์ (2550: 47-48) กล่าวถึง องค์ประกอบทางดนตรีที่ส่งผลต่ออารมณ์และความรู้สึก ดังนี้

องค์ประกอบ	ร่าเริง	เศร้า	ตื่นเต้น
ความถี่	สูง	ต่ำ	หลากหลาย
ทำนอง	หนัก	เบา	หนัก
ความเร็ว	เร็ว	ช้า	กลาง
ความดัง	ดัง	เบา	หลากหลาย
จังหวะ	ไม่สม่ำเสมอ	สม่ำเสมอ	ไม่สม่ำเสมอ

ตารางที่ 2 ตารางแสดงองค์ประกอบทางดนตรีที่ส่งผลต่ออารมณ์และความรู้สึก

ปกรณ รอดช้างเผื่อน (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2554) กล่าวว่า วงดนตรีที่ใช้บรรเลงในเพลง ชุด 12 นักชัทร นี้ เป็นการนำเอาเครื่องดนตรีไทยและเครื่องดนตรีนานาชาติมาบรรเลงผสมผสานกัน เห็นควรเรียกว่า “วงดนตรีไทยประยุกต์” เพราะวงดนตรีไทยที่บรรเลงในแต่ละนักชัทรมีการปรับเปลี่ยนไปตามแต่ละนักชัทรไม่มีรูปแบบของวงดนตรีที่ชัดเจน

ในกรณีนี้ที่เพลงนั้นมีเนื้อเพลง การบรรจุเนื้อเพลงนั้นต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับอารมณ์เพลง ดังที่อุทิศ นาคสวัสดิ์ (2511: 77-79) กล่าวถึง “การบรรจุเนื้อเพลง” ว่า การบรรจุเนื้อเพลงไทยนั้น สิ่งสำคัญข้อแรกก็คือ จะต้องแต่งเนื้อเพลงหรือไม่ก็คัดเนื้อเพลงจากวรรณคดีเรื่องต่างๆ มาให้ตรงกับความหมายในท่วงทำนองของเพลง เมื่อคัดเลือกเนื้อเพลงได้เหมาะสมกับอารมณ์ของเพลงแล้ว ก็จัดการบรรจุเนื้อเพลงนั้นให้ตรงกับทำนองลูกช้องของเพลง เนื้อเพลงที่บรรจุนี้จะเป็นคำกลอนเพียงวรรคเดียวหรือคำเดียวหรือก็คำก็ได้ แล้วแต่เราจะต้องการให้มีเอื้อนมากน้อยเพียงใด เช่น ถ้าเป็นเพลงโหมโรงก็ควรบรรจุเนื้อให้มาก จะมีเอื้อนมากนั้กไม่ได้ โดยทั่วไปนั้นเพลงที่ใช้หน้าทับปรบไ้ 4 จังหวะมักใช้คำกลอน 1 คำเป็นเนื้อร้องแทบทั้งนั้น และเนื้อร้องนี้จะเป็น 1 คำอยู่ตลอด ไม่ว่าจะเป็นสามชั้น สองชั้นหรือชั้นเดียว ด้วยเหตุนี้เพลงชั้นเดียวจึงเร็วและแทบไม่มีเอื้อน เนื่องจากเนื้อร้องไปบรรจุอยู่เต็มหมด เหมาะสำหรับร้องในบทละครตอนที่ต้องการดำเนินเรื่องเร็วๆ ส่วนเพลงสองชั้นมีความยาวมากกว่าเพลงชั้นเดียวเท่าตัว แต่มีเนื้อร้อง 1 คำกลอนเท่านั้น ฉะนั้นจึงมีเอื้อนมากขึ้น เหมาะสำหรับใช้ร้องเพลงดับหรือร้องประกอบการแสดงโขนละคร เพลงสามชั้นนั้นยาวกว่าเพลงสองชั้นขึ้นมาอีกเท่าตัว แต่มีเนื้อร้อง 1 คำกลอนเท่านั้น ฉะนั้นการร้องเพลงสามชั้นจึงต้องมีเอื้อนมาก

ประคอง ชลานุภาพ (สัมภาษณ์, 27 มิถุนายน 2553) กล่าวว่า การที่จะประพันธ์บทร้องได้ จะต้องทราบว่ เนื้อหาที่จะประพันธ์นั้นเกี่ยวข้องกับอะไร เช่น บทสดุดีบรรพบุรุษ บทสดุดีผู้ที่มีชีวิต บทอวยพรต่างๆ ตั้งแต่ท้าวพระยามหากษัตริย์ บุคคลธรรมดา หรือบุคคลทั่วไป ในกรณีการประพันธ์คำร้อง 12 นักษัตริ์ จะต้องทราบความเป็นมาและพฤติกรรมของของสัตว์แต่ละปีนักษัตร ซึ่งบทประพันธ์นั้นจะต้องไม่ยี้ดเยื่อ ต้องกระชับให้ได้ใจความชัดเจน หากเป็นชุดการแสดงต้องไม่เบื่อหน่าย และควรกล่าวถึงที่มาของนักษัตริ์ อาจจะเป็นการเกริ่นก่อนในตอนต้น นอกจากนี้การใช้คำศัพท์ในการแต่งบทร้อง จะต้องให้เหมาะสมกับบุคคลและกาลเทศะ ถ้าเป็นชนชั้นสูง ใช้คำขึ้นต้น เช่น “ศุภฤกษ์ ศุภศรี สรวมชีพ ฯลฯ” และการแต่งคำร้องนั้นควรมีเนื้อหาเชื่อมโยงกัน ควรคำนึงถึง สัมผัสนอก สัมผัสใน ตรงตามหลักฉันทลักษณ์ และอารมณ์เพลง

ทัศนีย์ ขุนทอง (สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2553) กล่าวว่า การแต่งคำร้องต้องพิจารณาจากบทร้องหรือวัตถุประสงค์ของงาน ถ้าบทประพันธ์นั้นมีลักษณะเป็นกลอนแปด ควรมีประมาณ 8-9 คำ เพื่อสะดวกในการแบ่งคำร้อง และการประดิษฐ์คำร้องนั้นควรใช้ภาษาที่สละสลวยโดยยืมคำจากวรรณคดีเป็นหลัก มีสัมผัสนอก สัมผัสใน ตามหลักฉันทลักษณ์

ดังนั้นการขับร้องเพลงไทย สามารถแบ่งออกได้ 3 ประเภท ดังนี้ (อุทิศ นาคสวัสดิ์, 2511: 149-151)

1. ร้องล้าลอง คือ คนร้องร้องไปตามทางของตนเอง และดนตรีก็บรรเลงตามไป โดยใช้ทำนองส่วนของตนต่างหาก แต่ทั้งคู่ยอมใช้ลูกฆ้องหรือเนื้อเพลงแท้ๆ อย่างเดียวกัน

2. ร้องคลอ คือ คนร้องร้องไปพร้อมกับดนตรี ผิดกันแต่ว่าแทนที่ดนตรีจะบรรเลงไปตามทำนองของตนเอง แต่กลับดัดแปลงทำนองให้เข้ากับทางร้อง เพื่อให้กลมกลืนกัน

3. ร้องส่งหรือร้องรับ คือ คนร้องร้องขึ้นก่อน เมื่อจบแล้วดนตรีจึงรับด้วยลูกฆ้องอย่างเดียวกัน เพียงแต่การร้องนั้นถอดลูกฆ้องมาเป็นทางเอื้อน แต่ดนตรีถอดลูกฆ้องเป็นทางเต็ม

นอกจากนี้อรุณวรรณ บรรจงศิลป์ (2546: 206) กล่าวว่า การร้องเพลงเป็นการแสดงออกซึ่งพื้นฐานอย่างหนึ่งของมนุษย์ เพื่อถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดและอารมณ์ได้ชัดเจนกว่าเสียงดนตรี เพราะการร้องเพลงมีการเชื่อมโยงกับภาษา ได้แก่ คำร้อง ซึ่งมีความหมายที่เฉพาะเจาะจง และถึงแม้การร้องนั้นจะไม่มีคำร้อง เสียงร้องก็ยังสามารถก่อให้เกิดความรู้สึกและอารมณ์ต่อผู้ฟังได้ เนื่องจากเสียงร้องมีคุณลักษณะพิเศษซึ่งประกอบด้วย ทำนอง จังหวะ รวมทั้งคุณภาพเสียงร้องและลีลาการร้องที่แตกต่างจากการอ่านหรือพูด ดังนั้นการร้องเพลงจึงเป็นศิลปะที่สามารถดึงดูดให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกอ่อนไหวและมีอารมณ์ร่วมต่อเสียงร้องนั้นได้

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า การแต่งเพลงไทยนั้นบทเพลงจะต้องประกอบด้วย จังหวะ ทำนองเพลง พื้นผิว คุณภาพทางดนตรี และคีตลักษณ์ โดยมีหลักวิธีการแต่งเพลง 3 วิธี คือ 1) การแต่งเพลงขึ้นมาใหม่ โดยมีได้ยืมหลักจากเพลงใดเพลงหนึ่ง 2) การแต่งทวิคูณเพิ่มอัตราขึ้น เช่น ของเก่าเป็นอัตรา 2 ชั้น แต่งขึ้นเป็น 3 ชั้น หรือทวิหารอัตราลง เช่น ของเก่าเป็นอัตรา 2 ชั้น แต่งเป็นอัตราชั้นเดียว 3) แต่งทำนองเพลงขึ้นใหม่ โดยยึดถือเนื้อเพลงของเก่าที่มีอยู่ โดยมีได้เปลี่ยนแปลงอัตราแต่อย่างใด แต่ประดิษฐ์ทำนองและลีลาของเพลงให้เปลี่ยนรูปออกไป ทั้งนี้การแต่งเพลงจะต้องคำนึงถึงความไพเราะและความกลมกลืนทั้งบทร้องและทำนองเพลง อีกทั้งต้องพิจารณาถึงเสียงของเครื่องดนตรีในการผสมวง เพื่อให้ได้เสียงของเครื่องดนตรีแต่ละประเภทมีความกลมกลืนกัน

2.1.4 ทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2551: 1) กล่าวว่า “ความคิดสร้างสรรค์” หมายถึง การคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ (Creative thinking) ที่แตกต่างไปจากเดิม และใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับศุภกรณ์ ดิษฐพันธุ์ (2551: 1) ได้กล่าวว่า ความคิดสร้างสรรค์ เป็นความคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ที่แตกต่างจากเดิมและเป็นประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งความคิดสร้างสรรค์ สามารถเกิดขึ้นได้ 2 ทาง คือ ประการแรก จากจินตนาการแล้วย้อนกลับสู่สภาพความเป็นจริง (จากความฝันมาสู่ความเป็นจริง) เช่น การจินตนาการแต่งเพลงรัก ประการที่สอง จากความรู้ที่มีอยู่แล้วคิดต่อยอดไปสู่สิ่งใหม่

นอกจากนี้ ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ (2548: 49) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีของวัลลัส ว่า การจะเกิดความคิดสร้างสรรค์ได้นั้นจะต้องใช้สมองทั้งซีกซ้ายและซีกขวา โดยมีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

ขั้นที่ 1 การเตรียมตัว (Preparation) และรวบรวมข้อมูล

ขั้นที่ 2 การครุ่นคิด (Incubation) เหมือนระยะพักใจ ซึ่งอาจจะพักเป็นวันหรือไม่ก็ได้

ขั้นที่ 3 การเกิดประกายแนวคิด (Illumination or Insight) เป็นระยะที่คิดคำตอบออกทันที โดยอาจจะอยู่ในสภาพที่ดูเหมือนว่าไม่ได้คิด ซึ่งอาจเรียกว่า “ความคิดแว็บ”

ขั้นที่ 4 การพิสูจน์ (Verification) และการทดสอบแนวคิดในการทดลองซ้ำๆ หลายครั้ง เพื่อให้ได้ผลเป็นข้อสรุป และกฎเกณฑ์ที่แน่นอน

ทอแรนซ์(Torrance) กล่าวว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นกระบวนการของความรู้สึกละไต่อปัญหา หรือสิ่งที่บกพร่องขาดหายไปแล้ว จึงรวบรวมความคิดหรือตั้งเป็นสมมติฐานทำการทดสอบสมมติฐาน และเผยแพร่สิ่งที่ได้จากการทดสอบสมมติฐานนั้น ซึ่งแบ่งเป็นขั้นๆ ได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 การพบความจริง (Fact-Finding) ในขั้นนี้เริ่มตั้งแต่ความรู้สึกกังวล มีความสับสนวุ่นวายเกิดขึ้นในจิตใจแต่ไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นอะไร จากจุดนี้ก็พยายามตั้งสติ และหาข้อมูลพิจารณาว่าความยุ่งยากวุ่นวายสับสนหรือสิ่งที่ทำให้กังวลใจนั้นคืออะไร

ขั้นที่ 2 การค้นพบปัญหา (Problem-Finding) ขั้นนี้เกิดต่อจากขั้นที่ 1 เมื่อได้พิจารณาโดยรอบคอบแล้วจึงเข้าใจ และสรุปว่าความสับสนวุ่นวายนั้นก็ คือ การเกิดปัญหานั้นเอง

ขั้นที่ 3 การตั้งสมมติฐาน (Idea - Finding) ขั้นนี้ต่อจากขั้นที่ 2 เมื่อรู้ว่ามีปัญหาเกิดขึ้นก็จะพยายามคิด และตั้งสมมติฐานและรวบรวมข้อมูลต่างๆ เพื่อนำไปใช้ในการทดสอบสมมติฐานในขั้นที่ 3

ขั้นที่ 4 การค้นพบปัญหา(Solution - Finding) ซึ่งจะพบคำตอบจากการทดสอบสมมติฐานในขั้นที่ 3

ขั้นที่ 5 ยอมรับผลจากการค้นพบ (Acceptance - finding) ขั้นนี้เป็นการยอมรับคำตอบที่ได้จากการพิสูจน์เรียบร้อยแล้วว่าน่าจะแก้ปัญหาให้สำเร็จได้อย่างไร แต่ต่อจากจุดนี้การแก้ปัญหาหรือการค้นพบยังไม่จบตรงนี้ แต่ผลที่ได้จากการค้นพบจะนำไปสู่หนทางที่จะทำให้เกิดแนวคิดหรือสิ่งใหม่ต่อไปที่เรียกว่า “New Challent” (ทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์, 2552: ออนไลน์)

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า ศิลปะเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นผลจากความคิดสร้างสรรค์ที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกคน ซึ่งความคิดสร้างสรรค์เป็นสมรรถภาพทางด้านสมองซึ่งจะมีมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลในการสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่ที่ไม่มีใครคิดมาก่อน การทำให้

เกิดบางสิ่งบางอย่างขึ้นมาเป็นการสร้างแนวคิดใหม่ที่จะนำไปสู่วิธีการใหม่ที่จะนำไปสู่ผลผลิตหรือประดิษฐ์กรรมใหม่ให้เกิดขึ้นมาในโลก

2.1.5 ทฤษฎีสัญวิทยา

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2545: 17-18) กล่าวว่า สัญวิทยา (semiology) พัฒนามาจากคำในภาษากรีก Semeion ที่แปลว่า “sign” ในทฤษฎีของนักทฤษฎีทางด้านสัญวิทยา สัญญะคืออะไรก็ได้ที่ก่อให้เกิดความหมายโดยการเทียบเคียงให้เห็นถึงความแตกต่างไปจากสิ่งอื่น และคนในสังคมยอมรับหรือเข้าใจ ในนัยนี้สัญญะจึงไม่จำเป็นต้องเป็นเครื่องหมายในภาษาแต่เพียงอย่างเดียว ภาพยนตร์ การเดินของคนในเมือง รองเท้าบูท หรือการไม่สวมรองเท้าในสังคมที่บูชาการใส่รองเท้าต่างก็เป็นสัญญะได้ทั้งสิ้น ในความเห็นของสโกลส์ ภาพยนตร์คือหน่วยในอุดมคติของการศึกษาแบบสัญวิทยา เพราะในภาพยนตร์มีทั้งภาพ แสง เสียง เพลง การกระทำการแสดงและเนื้อเรื่องที่สามารสร้างคามหมายได้ทั้งสิ้น

นอกจากนี้ปรมินทร์ ท้วประโคน (2552: ออนไลน์) กล่าวว่า สัญวิทยา เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ อันถือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวของเรา สัญลักษณ์อาจจะได้แก่ ภาษา รหัส สัญลักษณ์ เครื่องหมาย ฯลฯ หรือหมายถึง สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมายแทนของจริง ตัวจริงในตัวตน และในบริบทหนึ่งๆ การนำทฤษฎีสัญวิทยามาใช้ในการศึกษาการสื่อสารของมนุษย์ ถือเป็นการศึกษาในแนวใหม่จากแนวความคิดที่มีมาแต่เดิม เป็นจุดเน้นที่ต่างไปจากการศึกษาดั้งเดิมที่มุ่งศึกษาการสื่อสารแบบเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องอยู่กับสาร ช่องทาง เครื่องส่ง ผู้รับ เสียงรบกวน และการย้อนกลับ ซึ่งถือเป็นพื้นฐานของการสื่อสาร อย่างไรก็ตามวิธีการหาความรู้แบบสัญวิทยา ได้อิทธิพลมาจากการศึกษาของ Ferdinand de Saussure ซึ่งเป็นการศึกษาในรูปแบบของภาษาศาสตร์ในแนวทางมานุษยวิทยาเชิงโครงสร้าง ซึ่ง Roland Barthes ได้นำแนวคิดของ เดอ โซซูร์ มาใช้พัฒนาการศึกษาในแนวทางที่เรียกว่า “สัญศาสตร์ หรือสัญวิทยา” สิ่งที่โซซูร์ให้ความสำคัญมากที่สุดคือ การแยกภาษาออกจากการใช้ภาษา และวิธีการหาความรู้แบบโครงสร้างนิยม เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ที่ร้อยรัดเชื่อมโยงสรรพสิ่งให้เป็นอย่างเป็น ซึ่งวิธีการศึกษาของโครงสร้างนิยม จะเริ่มโดยการสลายความเป็นองค์ประกอบของมนุษย์สนใจความหมายในระดับจิตไร้สำนึก แบ่งผ่าสิ่งต่างๆ ที่ศึกษาเป็นส่วนย่อยๆ เพื่อนำกลับมาศึกษาดูความสัมพันธ์ระหว่างน้อยย่อยกับน้อยใหญ่ โดยให้ความสำคัญกับตัวเชื่อมที่ร้อยรัดเชื่อมโยงสิ่งที่เป็นคู่ตรงข้ามออกจากกันซึ่งสิ่งที่เรียกว่าตัวเชื่อมนั้นก็คือ ตัวโครงสร้างอีกทั้งวิธีการศึกษาของโครงสร้างนิยมนั้นจะมองสิ่งที่ต้องการศึกษา เป็นไปในรูปของสัญญะที่ต้องค้นหารหัสที่กำหนดความหมายของโครงสร้างออกมาโดยไม่สนใจในเรื่องความแตกต่างของเวลาและสถานที่ ทั้งนี้ โรลังบาร์ตส์ ได้ใช้รูปแบบของการศึกษาที่พัฒนามาจากแนวคิดของเดอ โซซูร์ และวิธีการหาความรู้แบบโครงสร้างนิยม โดยที่บาร์ตส์ศึกษา

ความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์ (Signifier) ความหมายสัญลักษณ์ (Signified) และสัญลักษณ์ (Sign) ในระบบของสัญลักษณ์วิทยา ความหมายจะเกิดขึ้นมาได้ ก็ต้องอาศัยสามสิ่งที่ได้กล่าวไปข้างต้นเพียงแต่ประสบการณ์การรับรู้ของเรา จะพบเห็นและเข้าใจจนเป็นความเคยชินไปส่วนมาก เราจึงจะมองเห็นเพียงรูปสัญลักษณ์และความหมายสัญลักษณ์เท่านั้น เช่น การมอบช่อดอกกุหลาบให้แก่คนหนึ่ง ช่อดอกกุหลาบ คือ ตัวรูปสัญลักษณ์ ส่วนในความหมายสัญลักษณ์ ก็คือ ความหลงใหล แต่ในส่วนของสัญลักษณ์ มักเป็นสิ่งที่ถูกมองข้าม นั่นก็คือดอกกุหลาบที่สื่อถึงความหลงใหล

สัญลักษณ์วิทยาจึงเป็นทฤษฎีที่นำมาอธิบายการสื่อสารของมนุษย์ว่า การสื่อสารคือจุดกำเนิดของความหมาย ซึ่งการศึกษาแนวนี้จะไม่สนใจความล้มเหลวของการสื่อสาร และไม่เกี่ยวข้องกับประสิทธิผลและความถูกต้อง แต่เป็นแนวทางการศึกษาเชิงสังคมหรือความแตกต่างของวัฒนธรรมระหว่างผู้ให้และผู้รับสาร ตลอดจนความหลากหลายของความหมายภายในระบบภาษา วัฒนธรรม และความความเป็นจริงที่ไม่สามารถแสดงผลเป็นเส้นตรงของกระแสการไหลของข่าวสาร แต่เป็นการศึกษาเชิงโครงสร้างโดยมุ่งความสนใจไปที่การวิเคราะห์โครงสร้างที่กลุ่มความสัมพันธ์ที่ทำให้สาร หมายถึง บางสิ่งที่มันสร้างเครื่องหมายบนกระดาษ หรือเสียงไปยังสารที่จะถูกส่งออกไปในการสื่อสารแต่ละครั้ง

สำหรับทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยาที่สอดคล้องกับงานวิจัย เรื่อง การสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์ ชุด 12 นักชัตร ผู้วิจัยพิจารณาออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง สัญลักษณ์ในดนตรี ดนตรีไทยเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติไทย สิ่งหนึ่งที่สามารถแสดงให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของความเป็นไทย นั่นคือ เครื่องดนตรีไทย ซึ่งพิจารณาได้ 3 ประการคือ ประการที่หนึ่ง คือ วัสดุที่สร้างเครื่องดนตรี ประการที่สอง คือ รูปร่างของเครื่องดนตรี และประการที่สาม คือ เสียงของเครื่องดนตรี

1. วัสดุที่สร้างเครื่องดนตรีในยุคแรก มักจะใช้วัสดุที่มีอยู่ในถิ่นของตนมาสร้างขึ้น แล้วจึงค่อยวิวัฒนาการต่อไป ภูมิประเทศของไทยตั้งแต่สมัยโบราณนั้นอุดมไปด้วยไม้ไผ่ ไม้เนื้อแข็ง หนั และกระดูกสัตว์ที่ใช้งานและใช้เนื้อเป็นอาหาร เครื่องดนตรีของไทยมักจะสร้างจากสิ่งเหล่านี้โดยมาก เช่น ซอด้วง ชั้นแรกกระบอกซอด้วงทำด้วยไม้ไผ่ ต่อมาเปลี่ยนเป็นไม้เนื้อแข็ง ซออู้ และซอสามสาย กะโหลกนั้นทำด้วยกะลามะพร้าว ระนาดเอก ทำด้วยไม้ชิงชัน ระนาดทุ้ม ทำด้วยไม้ไผ่บง ซึ่งจะมีเสียงไพเราะนุ่มนวลกว่าไม้เนื้อแข็ง ส่วนกลอง ตัวกลองทำด้วยไม้เนื้อแข็ง และฆ้องหน้าด้วยหนังสัตว์ ส่วนฆ้อง ทำด้วยทองเหลือง

2. รูปร่างของเครื่องดนตรีไทย จะเห็นได้ว่า เครื่องดนตรีไทยมีรูปร่างทั้งดงามอ่อนช้อย เช่น โทน ระนาดเอก ระนาดทุ้ม มีส่วนสัดเป็นเส้นโค้งและมีปลายแหลม โขนของฆ้องวงใหญ่และฆ้องเล็ก มีเส้นโค้งโอบสลายคล้ายหลังคาบ้านไทย ส่วนโขนของคันซอด้วงที่เรียกว่า “ทวนบน” โค้งขึ้นไปจนปลายคันคล้ายกับโขนเรือพระราชพิธีของไทยโบราณ

3. เสียงของเครื่องดนตรีไทย เครื่องดนตรีไทยเป็นแหล่งกำเนิดเสียง มนุษย์สร้างสรรค์งานดนตรีด้วยจินตนาการของตนเองและเลียนแบบจากธรรมชาติ เช่น เสียงซอ เสียงขลุ่ย เสียงปี่ เสียงฆ้อง และเสียงพิณ ล้วนเป็นเสียงที่มีเสียงนุ่มนวล กังวานไพเราะ แม้จะมีเครื่องดนตรีบางชนิดที่มีเสียงดังมาก เช่น กลองทัด แต่ก็นำมาผสมวงในบางโอกาส เพื่อบอกให้ทราบถึงกิจกรรมที่กำลังกระทำ ทั้งนี้มนุษย์สามารถรับรู้เสียงดนตรีด้วยประสาทสัมผัส เสียงดนตรีเป็นเสียงที่เป็นระบบ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ จังหวะ (Beat) ทำนองเพลง (Melody) พื้นผิว (Texture) คุณภาพทางดนตรี (Tone colour) และคีตลักษณ์ (Forms) ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ดนตรีเกิดความสมบูรณ์ในการสื่อสาร ในสมัยก่อนมนุษย์รู้จักสร้างเสียงจากเครื่องดนตรี เช่น การเคาะกระบอกไม้ไผ่ การเป่าเขาสัตว์ ภายหลังได้พัฒนาการเกิดเสียงดนตรีโดยการดีดสายและการเสียดสีของวัตถุ จนกระทั่งเกิดเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตี เครื่องเป่า เครื่องดีด และเครื่องสี ดังนั้นเสียงดนตรีจึงเป็นสัญญาณในการสื่อถึงความรู้สึก สนุกสนาน ร่าเริง ความเศร้า ความโกรธ และความรัก เช่น ทำนองและจังหวะช้าให้ความรู้สึกเศร้า ทำนองและจังหวะเร็ว ให้ความรู้สึกสนุกสนานร่าเริง ฯลฯ โดยใช้สัญลักษณ์ต่างๆ ทางเสียง เช่น ตัวโน้ต บันไดเสียง เป็นต้น

ประเด็นที่สอง สัญญะใน 12 นักษัตริ์สัตว์ที่ประจำในแต่ละนักษัตริ์ถือเป็นสัญลักษณ์ประจำในแต่ละปี เช่น ปีชวด-หนู ฉลู-วัว ขาล-เสือ เกาะ-กระต่าย มะโรง-งูใหญ่ มะเส็ง-งูเล็ก มะเมีย-ม้า มะแม-แพะ วอก-ลิง ระกา-ไก่ จอ-สุนัข และกุน-หมู เป็นต้น ซึ่งสัตว์ในแต่ละนักษัตริ์ล้วนแต่มีคุณลักษณะอันเป็นมงคลในการนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ และกล่าวถึงคุณลักษณะของผู้เกิดในแต่ละนักษัตริ์ทั้งด้านดีและด้านตรงข้าม นอกจากนี้สัญญะใน 12 นักษัตริ์ เป็นการบ่งบอกถึงคติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่สะท้อนให้เห็นวิถีแห่งชนชาติ สังคม และประวัติศาสตร์

โหราศาสตร์จีน กล่าวถึง วงล้อ 12 วง หมุนวนเป็นวัฏจักรในรอบ 12 ปี หลักโหราศาสตร์จากวงล้อทั้งสิบสองนี้ใช้ในการกำหนดเพื่อตัดสินบุคลิกและอุปนิสัยของมนุษย์ รวมถึงอิทธิพลที่มีต่อมนุษย์ภายใต้สัญลักษณ์ที่เรียกว่า“12 นักษัตริ์” ซึ่งปรากฏสัตว์ 12 ชนิด ในความหมายของสัญญะ ดังนี้

1. หนู ชาวญี่ปุ่นเชื่อว่า เป็นปีแห่งความมั่งคั่งสมบูรณ์มีอาหารล้นเหลือ เพราะเชื่อกันว่า หนูเป็นสัญลักษณ์ของไดโกกุ ซึ่งเป็นเทพองค์หนึ่งในจำนวนเจ็ดองค์ ถือกันว่าเป็นเทพเจ้าแห่งโชคลาภ โดยเฉพาะเทพไดโกกุองค์นี้เป็นเทพแห่งทรัพย์สินสมบัติ และรักษาครัว ตามรูปเขียนหรือภาพสลักนิยมทำเป็นรูปคนแก่ใจดียิ้มแย้ม แท้ทั้งสองยืนเหยียบถังข้าวสองถัง มีถุงใบใหญ่พาดอยู่บนไหล่ซ้าย มือขวาถือตะลุมพุกพิเศษ และมีหนูอยู่บนถังข้าวนั้นตัวหนึ่ง สิ่งของต่างๆ นั้นมีความหมายคือ ถังข้าวนั้นหมายถึง อาหารถุงผ้าใบใหญ่ที่บรรจุทรัพย์สินสมบัติตะลุมพุกพิเศษ

เป็นเครื่องมือที่จะนำมาซึ่งสิ่งของต้องประสงค์ หนูเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่งในอินเดีย หนูเป็นสัตว์ที่บรรดาเกษตรกรหว่านกลั่วที่สุด จึงยกให้หนูเป็นบริวารของพระคเณศ เพื่อให้พระองค์ควบคุมมันซึ่งก็ได้ผล เพราะที่บ้านใดที่บูชาพระคเณศ แล้วถวายประติมากรรมรูปหนูแด่พระองค์ แม้จะมีหนูป้านนั้นมันก็จะไม่ทำความเสียหาย (กิตติ วัฒนะมหาตม์, 2547: 183-184)

2. วัว ในวัฒนธรรมอินเดียนั้น วัว คือ สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสัตว์ที่ต้องได้รับปกป้องคุ้มครองเป็นพิเศษ ชาวอินเดียส่วนใหญ่จะนำประติมากรรมรูปวัวมาติดประดับไว้ตามบ้านเรือนและที่อยู่อาศัยทั่วไป เพราะเชื่อว่า เป็นสัญลักษณ์แห่งโชคดี และเป็นสัญลักษณ์รำลึกถึงบารมีและอำนาจศักดิ์สิทธิ์แห่งองค์พระกฤษณะ (ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล, 2552: 79-80) นอกจากนี้ลัทธิศาสนาของอียิปต์โบราณให้ความสำคัญกับวัวเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาพรวมที่ว่า วัวเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ (กิตติ วัฒนะมหาตม์, 2547: 130)

3. เสือ ชาวจีนและชาติอื่นๆ กล่าวว่า เสือเป็นเจ้าแห่งสัตว์ป่า เป็นสัญลักษณ์ของความมีอำนาจ ในทางมายาศาสตร์จีนโบราณ เสือเป็นสัญลักษณ์ของฤดูใบไม้ร่วงและทิศตะวันตก มีธาตุเป็นหยาง ดำนานหนึ่งกล่าวไว้ว่า จางเทียน ซึ่งเป็นศาสดาของศาสนาเต๋าได้ใช้เสือเป็นพาหนะในการปราบปีศาจ ชาวจีนจึงนับถือกันว่า เสือมีอิทธิฤทธิ์ในการปราบปีศาจและสิ่งชั่วร้าย จึงมีคติที่จะนำประติมากรรมรูปเสือไปตั้งไว้ตามสุสาน เพื่อกำราบวิญญาณที่ชั่วร้ายหรือวาดรูปเสือไว้บนเสาประตู เพื่อให้คุ้มครองบ้าน (กิตติ วัฒนะมหาตม์, 2547: 120)

4. กระต่าย เป็นสัตว์มงคลที่เกี่ยวข้องกับความยั่งยืน และสุขภาพดี ชาวจีนมีความเชื่อว่า กระต่ายเปรียบเสมือนผีเสื้อ ถ้าเป็นกระต่ายสีแดงจะเปรียบเป็นสัตว์วิเศษหรือเป็นเทพเจ้า นอกจากนี้กระต่ายสีขาวก็มักเป็นลางดี ถ้าจะตัดสินใจทำการอย่างหนึ่ง แล้วได้เห็นกระต่ายสีขาวรวมกันเป็นฝูง หมายความว่า ฟ้าดินส่งเสริม (กิตติ วัฒนะมหาตม์, 2547: 176-178)

5. มังกร และพญานาค

5.1 มังกร เป็นสัตว์แห่งเทพนิยาย มังกรในความเชื่อของชาวจีนเป็นสัตว์วิเศษ เป็นราชันแห่งสัตว์ทั้งปวง มีพลัง และมีอำนาจฤทธิ์อันน่าเกรงขาม มังกรถูกเปรียบเทียบกับเป็นโอรสแห่งสวรรค์หรือจักรพรรดิจีน (ฮองเต้) นอกจากนี้มังกรในนัยปัจจุบันได้ถูกเปรียบเป็นดังสัญลักษณ์แห่งชนชาติจีน กลายเป็นสัญลักษณ์แห่งดินแดนบูรพาทิศ ดังคำว่า “มังกรตะวันออก” ซึ่งก็หมายถึงประเทศจีน (ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล, 2552: 145)

5.2 พญานาค ตามคติฮินดู พญานาคเปรียบได้กับท่อน้ำในจักรวาล นาคมีอิทธิฤทธิ์บันดาลให้ฝนตกหรือไม่ตก ตลอดจนสามารถแปลงกายเป็นเมฆฝนได้ พญานาคเป็นที่มาของแม่น้ำต่าง ๆ อันหมายถึง ผู้รักษาพลังแห่งชีวิตทั้งหลาย ตามความเชื่อของชาวพุทธ เทวดาแห่งน้ำ คือ วรณและสาคร ที่ต่างก็เป็นจอมแห่งนาคราช นอกจากจะเกี่ยวข้องกับน้ำบนโลกแล้วยังเกี่ยวข้องกับน้ำในสวรรค์อีกด้วย คนโบราณเชื่อว่า สายรุ้งกับนาค เป็นอันเดียวกันที่เชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ข้างหนึ่งของรุ้งจะดูต้นน้ำจากพื้นโลกขึ้นไปข้างบนเมื่อถึงจุดที่สูงที่สุดก็จะปล่อยน้ำลงมาเป็นฝนที่มีลำตัวของนาคเป็นท่อน (พูนศักดิ์ สักกทัตติยะกุล, 2552: ออนไลน์)

6. งูเล็ก การที่แซกนิยมนงู เพราะในศาสนาของเขานับถืองู พวกนับถืองูมีมาก่อนสมัยพุทธกาล เรียกว่า “ศาสนาปฤศหรือปฤศวิ” พวกนี้นับถือบูชาดินและงู พวกที่เคารพนับถืองูนี้คือ พวกกราวิเกียร์ ต่อมากลายเป็นทมิฬ ความคิดเห็นของพวกกราวิเกียร์นั้นนับถือแผ่นดินภูเขาคือ สิ่งประเสริฐกว่าสิ่งทั้งปวง เพราะเป็นบิดามารดาของสรรพสิ่งทั้งหลาย นอกจากนี้ชาวอียิปต์ในยุคต้นๆ นับถืองู และถือว่างูเป็นสัญลักษณ์ของความโชคดี ชาวอียิปต์จึงให้ความอาภักดีและเลี้ยงงูไว้ในวิหาร ชาวอียิปต์ถือว่า โลกคือไข่ของงูใหญ่ที่มาตัวหนึ่ง ในรูปภาพของฟาโรห์แห่งอียิปต์โบราณที่ประดับเศียรเป็นรูปงูเป็นเครื่องหมายของความมีอำนาจ (ส.พลายน้อย, 2530: 99-107) นอกจากนี้ยังเป็นสัญลักษณ์ทางการแพทย์ โดยปรากฏเป็นรูปงูพันคทา เครื่องหมายนี้เป็นตราประจำตัวของเอสคิวลาปิอุส (Aesculapius) เทพเจ้าแห่งการแพทย์ของกรีกและโรมัน (ภาณุ บุรุษรัตนพันธุ์, บรรณานุกรม, 2539: 89)

7. ม้า เป็นสัญลักษณ์ของความแข็งแรง มีพลังกำลัง และรวดเร็วฉับไว ชาวจีนนิยมมอบของขวัญอวยพรเป็นรูปม้าในเทศกาลต่างๆ และภาพม้าจะเป็นภาพที่มีอยู่ทุกสำนักงาน จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของจีน (ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล, 2552: 196-197) ส่วนชาวญี่ปุ่นเชื่อว่า ม้าเป็นพาหนะของเจ้า เป็นม้าศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นตามวัดโบราณจึงมีม้าสีขาวอยู่เป็นประจำ คนที่ทำความผิดก็จะไปเล่าให้ม้าฟังเพราะว่า ม้ามีหูยาวฟังคำสารภาพได้ดี และม้าจะเป็นผู้นำไปบอกเจ้าอีกทีหนึ่ง (ส.พลายน้อย, 2530: 116)

8. แพะ แพะมีความสัมพันธ์กับชาวมุสลิมตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย แพะเข้ามาเกี่ยวข้องกับเชิงพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม ศาสนาอิสลามได้บัญญัติไว้อย่างชัดเจนว่า แพะเป็นสัตว์ที่มีไว้เชือดเพื่อการทำบุญทาน แพะจึงเป็นหนึ่งในจำนวนสัตว์ไม่กี่ชนิด เช่น อูฐ แกะ กิบบ์ (สัตว์ในประเทศซาอุดีอาระเบีย มีหน้าตาคล้ายแกะและแพะ) ที่ชาวมุสลิมมีไว้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนี้ชาวมุสลิมเชื่อว่า การกินเนื้อแพะเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของความสมหวัง ฉะนั้นการได้บุตรก็เหมือนกับความสมหวังเป็นของกำนัลที่พระเจ้าทรงมอบให้ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการเฉลิมฉลองด้วยการลั้มแพะ เพื่อหุงต้มทำแกงตามธรรมเนียม (ภาณุ บุรุษรัตนพันธุ์, บรรณานุกรม, 2539: 122) ส่วนชาวจีน เชื่อว่า แพะเป็นสัตว์สัญลักษณ์มงคล เพราะ

ชาวจีนเรียกว่า “หยาง” ในบันทึกฉือจื่อได้เขียนถึงแสงอาทิตย์ยามเย็นว่า มีแสงเจิดจ้าที่สุดก่อนจะลับฟ้า คำว่าพระอาทิตย์นั้นคือ “ไต้หยาง” หรือ “หยาง” อันมีเสียงพ้องกับ “หยาง” ที่หมายถึง “แพะ” อีกทั้งอักษรจีน คำว่า “แพะ” เขียนคล้ายกับคำว่า “เสียง” หรือ “จี้เสียง” ที่แปลว่า ศุภมงคลหรือความโชคดี ดังนั้นทั้งเสียงอ่านและรูปตัวอักษร ต่างทำให้คำว่า “แพะ” กลายเป็นสัตว์สัญลักษณ์มงคลไปในที่สุด (ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล, 2552: 214)

9. ลิง พวกทิเบตเชื่อว่า บรรพบุรุษของเขาเป็นลิง การนับถือลิงเนื่องมาจากการนับถือพระเจ้า นับถือผีของคนโบราณ พวกที่นับถือลิง คือ พวกชาวเมืองการุณมาณฑุ ประเทศเนปาล ที่เมืองนี้มีรูปสลักด้วยหินขนาดใหญ่เป็นรูปครึ่งคนครึ่งสัตว์ คือ หน้าเป็นลิง ตัวคล้ายคน แต่งตัวมีสังวาลและสวมมงกุฏ นั่งชันเข่าหลับตา มือขวาแบพาดไว้กับหัวเข่าข้างที่ตั่งชัน ส่วนมือซ้ายยกขึ้นสูงระดับอกหันฝ่ามือออกแบบเดียวกับท่าทำห้าม รูปสลักนี้เรียกว่า “วานรเทพ” มีเครื่องสังเวท คือ มะพร้าว การที่ใช้มะพร้าวเป็นของสังเวท เพราะหนุมานเป็นลิง ส่วนในความเชื่อของญี่ปุ่นบ้างก็ว่า ลิงเป็นตัวอัปสรา นอกจากคำว่า “โกชิน” ยังมีคำเรียกลิงอีกชื่อหนึ่งว่า “สาลู” และคำว่า “สาลู” นี้มีความหมายว่า “ไปให้พ้น” เป็นคำไล่ที่ไม่เหมาะสมที่จะใช้เรียกในสถานที่ที่ต้องการให้มีคนมามาก ดังนั้นพวกพ่อค้าหรือเจ้าของร้านขายอาหารจะไม่พูดว่า “สาลู” ถ้าจะพูดถึงสาลูหรือลิงก็ต้องเลี่ยงไปใช้คำอื่น เพราะเขาถือว่าพูดคำนี้แล้วจะไม่ใช่สิริมงคล (ส.พลายน้อย, 2530: 146-157)

10. ไก่ ในสายตาของชาวจีนนั้น ไก่ตัวผู้ (กงจี) เป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นนักสู้และความเข้มแข็ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัฒนธรรมจีนมีความเชื่อกันว่า ไก่ตัวผู้มีพลังอันลึกลับที่สามารถขับไล่วิญญาณอันชั่วร้ายให้พ้นไปได้ สายตาที่ดุร้าย กรงเล็บและเดือยที่แหลมคม รวมทั้งเสียงร้องขันที่กึกก้องจึงกลายเป็นภาพสัญลักษณ์มงคล เสียงไก่ขันในยามรุ่งอรุณจึงเป็นเสมือนการขับไล่สิ่งชั่วร้ายให้หมดสิ้นไป พร้อมๆ กับต้อนรับแสงสว่างแห่งรุ่งอรุณที่กำลังมาถึง ในพิธีกรรมบวงสรวงของจีนจึงมักใช้เลือดไก่ดำในการเซ่นสรวง เพราะเชื่อกันว่า เลือดไก่ดำสามารถขับไล่ปีศาจได้ (ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล, 2552: 210)

11. สุนัข เป็นสัตว์เลี้ยงที่ใกล้ชิดสนิทสนมกับคนมากที่สุด มนุษย์คุ้นเคยกับสุนัขมานานกว่า 50,000 ปี กล่าวกันว่า สุนัขเป็นสัตว์เลี้ยงตัวแรกของมนุษยชาติ สุนัขเป็นสัตว์ที่ฉลาด ฝึกง่าย และมีความจงรักภักดีต่อเจ้านาย จนถึงกับมีคำกล่าวเรียกว่า “สุนัขเป็นเพื่อนแท้ของคน” (ภาณุ บุรุษรัตนพันธุ์, บรรณาธิการ, 2539: 156)

12. หมู ในดินแดนโอเอซิสโบราณ หมูเป็นสัตว์มงคลชนิดหนึ่งของอียิปต์ และมีความเกี่ยวข้องกับจอมเทพโอสิริส (Osiris) ซึ่งเป็นพระเป็นเจ้าสูงสุดแห่งโลก ดังนั้นหมูในอียิปต์จึงถูกเลี้ยงไว้เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ส่วนหมูในสายตาของชาวจีนเป็นสัตว์ที่มีประโยชน์เพื่อใช้กินและใช้ในพิธีกรรมต่างๆ เป็นสัญลักษณ์แห่งการสิ้นสุด ความ

พอใจในสิ่งที่ได้ทำไปแล้วและความสำเร็จอันสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังสื่อความหมายถึง ความสงบ การพักผ่อน และบ้าน (กิตติ วัฒนมะหาตม์, 2547: 149-150)

สัตว์ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์ประจำในแต่ละปีนักษัตรแล้วยังปรากฏพบว่า สัตว์ดังกล่าวใช้เป็นตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช ประกอบด้วยพระบรมธาตุมีรัศมีล้อมรอบด้วย 12 นักษัตร โดยในสมัยเจ้าจันทราภานุทรงมีพระปรีชาสามารถขยายอาณาเขตได้ครอบคลุมเมืองบริวารทั้งหลาย เมืองบริวารต้องส่งเครื่องราชบรรณาการแก่เจ้าผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราช บรรดาเมืองบริวารทั้ง 12 เมือง ได้แก่

1. เมืองสาบบุรี ใช้ตราหนู เป็นเมืองเก่าบนฝั่งแม่น้ำสาบบุรี ประกอบด้วยชุมชนเกษตรกรรมบนพื้นราบริมทะเลหลายแห่ง จัดเป็นหัวเมืองที่ 1 ในทำเนียบเมืองสิบสองนักษัตร ถือตราหนู (ขวด) เป็นตราประจำเมือง ปัจจุบันมีฐานะเป็นอำเภอในจังหวัดปัตตานี

2. เมืองปัตตานี ใช้ตราวัว เป็นเมืองท่าสำคัญในภาคใต้ฝั่งตะวันออก ซึ่งรู้จักในหมู่พ่อค้าต่างชาติ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 10 -18 ในชื่อ "ลังกาสุกะ" จัดเป็นหัวเมืองที่ 2 ในทำเนียบเมืองสิบสองนักษัตร ถือตราวัว (ฉลุ) เป็นตราประจำเมือง ปัจจุบันคือ จังหวัดปัตตานี

3. เมืองกลันตัน ใช้ตราเสือ เป็นชุมชนเก่าแก่ทางตะวันออกของคาบสมุทรมลายู แต่เดิมประชาชนนับถือศาสนาพุทธและฮินดู ในราวพุทธศตวรรษที่ 21 จึงเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม จัดเป็นหัวเมืองที่ 3 ในทำเนียบเมืองสิบสองนักษัตร ถือตราเสือ (خال) เป็นตราประจำเมือง ปัจจุบันมีฐานะเป็นรัฐหนึ่งของประเทศมาเลเซีย

4. เมืองปะหัง ใช้ตรากระทาย เป็นชุมชนทางตอนล่างของแหลมมลายู ติดกับไทรบุรีหรือเกดะห์ จัดเป็นหัวเมืองที่ 4 ในทำเนียบเมืองสิบสองนักษัตร ถือตรากระทาย (เกาะ) เป็นตราประจำเมือง ปัจจุบันมีฐานะเป็นรัฐหนึ่งในประเทศมาเลเซีย

5. เมืองไทรบุรี ใช้ตรารูใหญ่ เป็นชุมชนเก่าทางฝั่งตะวันตกของแหลมมลายู พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบและบึงตม เดิมประชาชนนับถือพุทธศาสนา ล่วงถึงพุทธศตวรรษที่ 20 จึงเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม จัดเป็นหัวเมืองที่ 5 ในทำเนียบเมืองสิบสองนักษัตร ถือตรารูใหญ่ (มะโรง) เป็นตราประจำเมือง ปัจจุบันมีฐานะเป็นรัฐหนึ่งในประเทศมาเลเซีย ชื่อว่า "เกดะห์"

6. เมืองพัทลุง ใช้ตรารูเล็ก เป็นชุมชนเก่าแก่แต่ครั้งพุทธศตวรรษที่ 11 -13 ได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาจากนครศรีธรรมราชอย่างต่อเนื่องทุกยุคสมัย จัดเป็นหัวเมืองที่ 6 ในทำเนียบสิบสองนักษัตร ถือตรารูเล็ก (มะเส็ง) เป็นตราประจำเมือง ปัจจุบันคือ จังหวัดพัทลุง

7. เมืองตรัง ใช้ตราม้า เป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลตะวันตก ตัวเมืองเดิมตั้งอยู่ที่ควนธานี ต่อมาได้ย้ายไปที่กันตังและทับเที่ยงตามลำดับ จัดเป็นหัวเมืองที่ 7 ในทำเนียบเมืองสิบสองนักษัตร ถือตราม้า (มะเมีย) เป็นตราประจำเมือง ปัจจุบันคือ จังหวัดตรัง

8. เมืองชุมพร ใช้ตราแพะ เป็นชุมชนเกษตรและท่าเรือบนคาบสมุทรขนาดเล็ก มีประชากรไม่มากนัก เนื่องจากดินฟ้าอากาศไม่อำนวยให้ทำมาหากิน จัดเป็นหัวเมืองที่ 8 ในทำเนียบเมืองสิบสองนักษัตร ถือตราแพะ (มะแม) เป็นตราประจำเมือง ปัจจุบันคือ จังหวัดชุมพร

9. เมืองบันทายสมอ ใช้ตราลิง สันนิษฐานว่าเป็นเมืองไชยา ซึ่งเป็นชุมชนใหญ่มาแต่พุทธศตวรรษที่ 10 เป็นอย่างน้อย มีร่องรอยความเจริญทางเศรษฐกิจและศาสนาพุทธนิกายหินยานและมหายาน รวมทั้งศาสนาฮินดูนิกายไวษณพ และนิกายไศวะจำนวนมาก จัดเป็นหัวเมืองที่ 9 ในทำเนียบเมืองสิบสองนักษัตร ถือตราลิง (วอก) เป็นตราประจำเมือง ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

10. เมืองสะอูเลา ใช้ตราไก่ สันนิษฐานว่า เป็นเมืองท่าทางอุทเท หรือกาญจนดิษฐ์ ซึ่งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำท่าทอง และลุ่มคลองกะแดะ เคยมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงชั้นเอก และเป็นแหล่งเพาะปลูกสำคัญของนครศรีธรรมราช จัดเป็นหัวเมืองที่ 10 ในทำเนียบเมืองสิบสองนักษัตร ถือตราไก่ (ระกา) เป็นตราประจำเมือง ปัจจุบันคือ อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

11. เมืองตะกั่วป่า ใช้ตราสุนัข เป็นเมืองท่าสำคัญทางฝั่งทะเลตะวันตก เป็นแหล่งผลิตดีบุกและเครื่องเทศมาแต่โบราณ จัดเป็นหัวเมืองที่ 11 ในทำเนียบเมืองสิบสองนักษัตร ถือตราสุนัข (จอ) เป็นตราประจำเมือง ปัจจุบันคือ อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา

12. เมืองกระบี่ ใช้ตราหมู เป็นชุมชนเล็กๆ บนฝั่งแม่น้ำกระบี่ ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขาสลับซับซ้อน จัดเป็นหัวเมืองที่ 12 ในทำเนียบเมืองสิบสองนักษัตร ถือตราสุกร (ขุน) เป็นตราประจำเมือง ปัจจุบันมีฐานะเป็นอำเภอในจังหวัดระนอง (ประวัติเมือง 12 นักษัตร, 2553: ออนไลน์)

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า สัญลักษณ์ เป็นรหัสกำหนดความหมาย โดยทำให้สิ่งที่ไม่มีความหมายในเชิงภาษา กลายเป็นสิ่งที่มีความหมายขึ้นมาเพื่อสื่อความหมายของสิ่งต่างๆ ในสังคม โดยระบบสัญลักษณ์จะทำการควบคุมการสร้างความหมายของตัวบท ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับลักษณะของแต่ละวัฒนธรรม ซึ่งความหมายที่แฝงไว้ในสัญลักษณ์ต่างๆ ล้วนผูกพันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ คติความเชื่อในประเพณีนิยม และความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สร้างสรรค์ให้เกิดสัญลักษณ์ต่างๆ

2.1.6 ทฤษฎีทางอารมณ์

ออสซูเบล อธิบายการแสดงออกและการโต้ตอบของอารมณ์ว่า การแสดงออกของอารมณ์นั้นมีขั้นตอนตามลำดับ ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การตีความหมาย (Interpretative Phase) คือ การที่เรารับรู้เหตุการณ์นั้นๆ ว่ามีผลต่อเราและความต้องการ หรือจุดมุ่งหมายของเราอย่างไร เหตุการณ์ที่เราเรารู้นั้นตรงกับประสบการณ์เดิมหรือไม่

ขั้นที่ 2 การเตรียมตอบสนอง (Preparatory Reactive Phase) คือ ขั้นที่ร่างกายอยู่ในระยะที่รับอารมณ์และเตรียมการตอบสนองตามลักษณะต่างๆ ของอารมณ์

ขั้นที่ 3 การตอบสนองภายใน (Consummatory Reactive Phase) คือ ขั้นที่ร่างกายและระบบประสาทตระหนักถึงลักษณะของอารมณ์ที่เกิดขึ้น เป็นผลให้ประสาทและอวัยวะเคลื่อนไหวเตรียมพร้อมที่จะทำงานในการตอบสนองต่ออารมณ์ที่เกิดขึ้น

ขั้นที่ 4 การตอบสนองปฏิกิริยาภายนอก (Reflective Reactive Phase) คือ ขั้นที่ร่างกายประมวลสภาพอารมณ์และตอบสนองออกมาเป็นปฏิกิริยาภายนอกตามรูปแบบของประสบการณ์เดิมที่ได้รับอิทธิพลมาจากการเลี้ยงดู และลักษณะเฉพาะของบุคลิกภาพ (พรวณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, 2547: 71-75)

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า อารมณ์เป็นปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นภายใน เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ และเป็นเหมือนตัวกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจที่จะนำไปสู่พฤติกรรมนั้น อารมณ์และแรงจูงใจจึงเป็นปรากฏการณ์ที่เชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ แรกเริ่มที่มีอารมณ์เกิดขึ้น พฤติกรรมการจูงใจก็จะเกิดตาม ซึ่งอารมณ์ของมนุษย์มีพัฒนาการตามระดับอายุ และระดับขั้นของพัฒนาการ ส่วนความกดดันของอารมณ์ จะมากน้อยเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ของพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม

2.1.7 ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์

Abraham Maslow ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ในช่วงค.ศ. 1940 ว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่มีความต้องการ 5 อย่าง และความต้องการนี้สามารถจัดเป็นลำดับขั้นจากลำดับขั้นต่ำสุดไปจนถึงลำดับขั้นสูงสุด ดังนี้ (ศิริชัย ทรวงแสง, 2548: 7-8)

ขั้นที่ 1 ความต้องการทางร่างกาย (Physiological Needs) ได้แก่ ความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์เพื่อความอยู่รอด เช่น อาหาร น้ำ อากาศ ฯลฯ

ขั้นที่ 2 ความต้องการความปลอดภัยและความมั่นคง (Safety and Security Needs) ปกติมนุษย์ทุกคนจะต้องได้รับการตอบสนองในขั้นนี้ โดยจะวางแผนหรือดำเนินการต่างๆ

เพื่อให้เกิดความมั่นคงและปลอดภัยในการดำเนินชีวิต เช่น การป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดจากการทำงาน

ขั้นที่ 3 ความต้องการทางสังคมและความรัก (Social and Love Needs) มนุษย์มีความต้องการได้รับการตอบสนองความต้องการทางสังคม โดยการให้สร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน การรวมกลุ่ม เพื่อให้เกิดสำนึกของการเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร

ขั้นที่ 4 ความต้องการการยอมรับและยกย่อง (Esteem Needs) เป็นการนำไปสู่ความมั่นใจในตนเอง ตระหนักถึงคุณค่าของตนเอง

ขั้นที่ 5 ความต้องการความสำเร็จในชีวิต (Self - Actualization) หมายถึง ความปรารถนาที่จะใช้ศักยภาพสูงสุดที่คนมีอยู่ ทำในสิ่งที่ตนคิดว่ามีความสามารถที่จะทำได้ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการกำหนดเป้าหมายในชีวิต

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า ชีวิตของมนุษย์เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ มนุษย์วิวัฒนาการตนเองมาเป็นลำดับ ความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์ช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ดีขึ้น แต่มนุษย์ก็ยังไม่สามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ อารมณ์โกรธ ความไม่พึงพอใจ และความต้องการต่างๆ ที่หาความพอดีได้ยาก ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีสังคมเป็นตัวผลักดันให้มนุษย์ต้องแข่งขันกัน เปรียบเทียบกัน และปฏิบัติตนเพื่อให้เป็นที่ยอมรับในสังคม ทำให้มนุษย์ทุกคนมีความต้องการคล้ายคลึงกันไปจนถึงขั้นลำดับสูงสุด ซึ่งเป็นความต้องการที่น้อยคนจะได้รับสมความปรารถนา โดยความต้องการระดับต่ำควรจะได้รับตอบสนองก่อน และเมื่อความต้องการในระดับต่ำได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการอื่นๆ ก็จะไม่ใช่ว่าสิ่งจูงใจของพฤติกรรมอีกต่อไป มนุษย์จะมีความต้องการในระดับต่อมาจนถึงลำดับขั้นสูงสุด

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์ ชุด 12 นักชัตร โดยแบ่งตามหัวข้อที่ศึกษาออกเป็น 5 ประเด็น คือ ความเชื่อของคนในสังคมไทย ที่มาของโหราศาสตร์ บทบาทของโหราศาสตร์ในสังคมไทย ตำนาน 12 นักชัตร และความสัมพันธ์ของชื่อเพลงไทยกับนาม 12 นักชัตร

2.2.1 ความเชื่อของคนในสังคมไทย

สังคมมนุษย์ปัจจุบันมากมายด้วยปัญหา ทุกปัญหาเต็มไปด้วยความสลับซับซ้อน เมื่อมนุษย์เผชิญกับปัญหาจึงเกิดความสับสน และในขณะเดียวกันมนุษย์ก็ต้องมีการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การที่มีความเชื่อจะเป็นการช่วยเรื่องของการตัดสินใจทำให้เกิดความมั่นใจ และมั่นคงในการดำเนินชีวิตมากขึ้น

ความเชื่อ คือ ความมั่นใจต่อสิ่งนั้นๆ ว่าเป็นความจริง ซึ่งความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ ความเชื่อของมนุษย์ ส่วนใหญ่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เมื่อสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นมีผลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ทั้งให้คุณประโยชน์และให้โทษแล้ว มนุษย์ไม่สามารถค้นหาสาเหตุมาอธิบายได้ทำให้เกิดความหวาดกลัว

ประชิด สกฤษณ์พัฒน์ (2546: 42) กล่าวว่า ความเชื่อ คือ ความรู้สึกนึกคิดของคนในอดีตที่สืบทอดต่อกันมาและมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชน โดยไม่คำนึงถึงเหตุผล ความเชื่อจะมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

วาสนา บุญสม (2548: 21) กล่าวว่า ความเชื่อ คือ การยอมรับข้อเสนอบ้างข้อหนึ่งไว้ว่าเป็นความจริง การยอมรับเช่นนี้โดยสารถะสำคัญแล้ว เป็นการรับเชิงพุทธิปัญญา แม้ว่าจะมีอารมณ์สะท้อนใจเข้ามาประกอบร่วมด้วย ความเชื่อจะก่อให้เกิดภาวะทางจิตใจขึ้นในบุคคลซึ่งอาจเป็นพื้นฐานสำหรับการกระทำโดยสมัครใจของบุคคลนั้น

พระมหาประคัลภ์ อคฺคปัญโญ (2541: 13) กล่าวว่า ความเชื่อของสังคมไทยนั้นได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดียผ่านอาณาจักรขอมและมอญ ส่วนความเชื่อในสังคมต่างๆ อาจเหมือนกันหรือต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละสังคม

สำหรับบริบทของสังคมไทยมีความเชื่อที่หลากหลาย อันเป็นที่มาของความเชื่อและพิธีกรรมตามประเพณี มีธรรมเนียม และรูปแบบการปฏิบัติที่แตกต่างกัน ความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มของความเชื่อดังนี้ (ความเชื่อ, 2552: ออนไลน์)

2.2.1.1 ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากคนไทยนับถือพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่บรรพบุรุษ ความเชื่อจึงมุ่งเน้นพระรัตนตรัยหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือ

2.2.1.1.1 ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ใครทำกรรมใดไว้ ผลกรรมนั้นจะตามสนอง ซึ่งมีความเชื่อว่า “ทำดียอมได้ดี ทำชั่วยอมได้ชั่ว” ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้

2.2.1.1.2 ความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ สัตว์โลกทั้งหลายย่อมเวียนว่ายตายเกิดวัฏสงสารตามผลแห่งกรรมของตน เป็นความเชื่อตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

2.2.1.1.3 ความเชื่อเรื่องกฎแห่งธรรมชาติ

2.2.1.1.4 ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์

2.2.1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับวิทยาคม เป็นความเชื่อเรื่องสิ่งลึกลับที่เหนือธรรมชาติ ไม่สามารถพิสูจน์ทราบได้ด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ ถือว่ามีอำนาจลึกลับแฝงเร้นอยู่ เมื่อนำไปใช้ตามที่กำหนด เช่น นำไปบริกรรม เสกเป่าหรือสวด เชื่อว่าจะเกิดความศักดิ์สิทธิ์หรือเกิดความขลัง ปัจจุบันความเชื่อประเภทนี้ได้ลดน้อยลง ด้วยเหตุความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเข้ามาแทนที่

2.2.1.3 ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง เป็นความเชื่อในสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น เชื่อว่า สามารถป้องกันอันตราย ยิง แทะ ฟันไม่เข้า ตัวอย่างเช่น เหล็กไหล เขี้ยวเสือ ฯลฯ

2.2.1.4 ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อประเภทนี้น่าจะเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับคนไทยมาแต่อดีต ส่วนมากจะพบเห็นได้จากพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง รูปเหมือนพระสงฆ์ที่เคารพเลื่อมใสเป็นพระเกจิอาจารย์ อาจกล่าวยวบรวมไปถึงศาลปู่ตา ศาลหลักเมือง ศาลเจ้าพ่อ ศาลเจ้าแม่ ความเชื่อประเภทนี้ยังคงมีปรากฏให้เห็นในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

2.2.1.5 ความเชื่อเรื่องผีสิงเทวดา สิ่งลึกลับที่มองไม่เห็นตัวตน ถือว่ามีอิทธิฤทธิ์และอำนาจเหนือมนุษย์ สามารถให้คุณให้โทษก็ได้ สิ่งเหล่านี้ทางวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถหาบทสรุปได้แน่ชัดว่ามีจริงหรือไม่ บางครั้งในสิ่งที่เกิดขึ้นก็มีเหตุอันน่าเชื่อถือ

2.2.1.6 ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ หมายถึง วิชาว่าด้วยการพยากรณ์ โดยอาศัยดาราศาสตร์เป็นหลัก ความเชื่อเช่นนี้ปรากฏแพร่หลายในทุกชนชั้นของสังคมไทย จนกระทั่งมีการเรียนการสอนสืบทอดอย่างเป็นทางการและยึดถือเป็นอาชีพ

จึงสรุปได้ว่า ความเชื่อมีอิทธิพลต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก ความเชื่อมีมาพร้อมกับประวัติศาสตร์ชาติไทย เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาแพร่หลายในไทย หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักกฎแห่งกรรมมีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวไทย ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ซึ่งความเชื่อเป็นความนึกคิดหรือความเข้าใจของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อาจจะมีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผลก็ได้ และความเชื่อเป็นตัวกำหนดการแสดงออกทางพฤติกรรมของคนในสังคม ความเชื่อมีทั้งประโยชน์และโทษ หากความเชื่อนั้นเป็นความมั่งงายไม่ใช้วิจารณ์ญาณ

2.2.2 ที่มาของโหราศาสตร์

โหราศาสตร์เป็นวิชาเก่าแก่แขนงหนึ่ง มีวิวัฒนาการมาหลายพันปี เกี่ยวกับการทำนายพยากรณ์โชคชะตาราศีและศาสตร์แขนงนี้มีอยู่ทั่วโลกไม่เฉพาะประเทศไทย

คำว่า “โหรา” (Hora) ย่อมาจากคำว่า “อโหรাত্রิ” (Ahoratri) แปลว่า กลางวันและกลางคืน แต่ในภาษาสเปน คำว่า “Hora” นี้ อ่านว่า “Orah” (โอรา) แปลว่า นาฬิกาหรือชั่วโมง ดังนั้นคำว่า “โหราศาสตร์” (Astrology) จึงแปลว่า ตำราที่ว่าด้วยการคำนวณเกี่ยวกับดวงดาว แต่ในตำราฮินดูเรียกว่า “โชนดิษศาสตร์” ซึ่งโหราศาสตร์น่าจะมีต้นกำเนิดมาก่อนการบันทึกพงศาวดารหรือสมัยก่อนพุทธกาล เมื่อมนุษยชาติรู้จักการสร้างบ้านเรือนรวมกันเป็นเผ่าพันธุ์จนกลายเป็นชนชาติ มีวัฒนธรรม มนุษย์มีนิสัยที่ชอบสังเกตโดยเฉพาะปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ บนท้องฟ้า ยิ่งสังเกตยิ่งพบว่า ดวงดาวต่างๆ มีอยู่สองลักษณะ คือ ดวงดาวที่อยู่กับที่กับดวงดาวที่เคลื่อนที่ และต่อมาก็ทำให้มนุษย์รู้จักดวงอาทิตย์และดวงจันทร์หมุนรอบโลก แล้วนักสังเกตดวงดาวทั้งหลายก็ได้สร้างนิทานประวัติของดวงดาวต่างๆ จนกลายเป็นเรื่องเล่า

ปรัมปรา ซึ่งแต่ละชนชาติก็มีการเล่าเรื่องเกี่ยวกับดวงดาวต่างๆ ในรูปแบบที่แตกต่างกัน แต่เรื่องเกี่ยวกับดวงดาวทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นชนชาติไหนก็มีที่มาเดียวกัน นักโหราศาสตร์ทั่วไปสันนิษฐานว่า โหราศาสตร์น่าจะเกิดจากชนชาติเอเชียแต่ที่ไต่ยังไม่มีการล่วงรู้แน่นอน แต่ที่รู้ก็คือชาวกรีกโบราณได้นำเอาวิชาโหราศาสตร์ และดาราศาสตร์จากทวีปเอเชียไปเผยแพร่ต่อในทวีปยุโรป (โหราเอก, 2551: 9-11) ซึ่งกำเนิดของโหราศาสตร์นี้ได้สอดคล้องกับแนวคิดของดนัย ไชยโยธา ที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือ สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย ว่า กำเนิดโหราศาสตร์ได้เกิดขึ้นในทวีปเอเชีย เมื่อประมาณ 5,000 ปีมาแล้ว และได้เจริญรุ่งเรืองในบาบิโลเนีย และสืบต่อมาชาวกรีกโบราณเป็นผู้นำโหราศาสตร์และดาราศาสตร์จากทวีปเอเชียเข้าไปเผยแพร่ในยุโรป โหราศาสตร์จึงเจริญมาก ในบาบิโลเนียสมัยกัลเดียนครอบครอง นักโหราศาสตร์คนแรกที่คิดวิชานี้ขึ้นมาได้นั้นไม่มีใครรู้จัก แต่เข้าใจว่าเกิดจากบูรพาจารย์คนเดียว ทั้งนี้ก็เพราะว่าทุกชาติทุกภาษาได้แบ่งจักรวาลขอบฟ้า ออกเป็น 12 ราศี และมีเครื่องหมายประจำราศีเหมือนกันหมดทุกชาติ (ดนัย ไชยโยธา, 2546: 61)

โหราศาสตร์เป็นศาสตร์เกี่ยวกับดวงดาว และอิทธิพลของดวงดาวซึ่งส่งผลต่อความเป็นไปของมนุษย์ รวมทั้งการพยากรณ์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบนโลกอันเนื่องมาจากตำแหน่งและลักษณะของดวงดาวเหล่านั้น โหราศาสตร์กับฤกษ์จึงเป็นของควบคู่กันไป เพราะฤกษ์เป็นผลจากการพยากรณ์ การให้ฤกษ์ถือกันว่าเป็นศิลปะชั้นสูงในวิชาการโหราศาสตร์ ผู้ที่จะให้ฤกษ์ยามได้จะต้องมีความรอบรู้จัดเจนในวิชาโหราศาสตร์ คือ จะเรียนรู้ฤกษ์ข้อมูลต่างๆ ในทางโหราศาสตร์อย่างซ้ำซ้อน สิ่งที่สำคัญที่สุด บุคคลใดจะให้ฤกษ์ยามแก่ใคร จะต้องชำนาญในการดูดวงชะตานั้นๆ ว่าให้คุณหรือให้โทษอย่างไร และดวงดาวที่โคจรมาในระยะนั้นจะให้คุณหรือโทษมากน้อยเพียงไร เมื่อเห็นดวงจะต้องดูออกทันที เพราะถ้ายังไม่ชำนาญในพื้นฐานดวงชะตาก็จะให้ฤกษ์ที่เป็นมงคลแก่เจ้าของดวงชะตาไม่ได้ ดีไม่ดีจะกลับเป็นโทษ (สุพัตรา สุภาพ, 2520: 178-179)

นอกจากนี้โหราเอก (2551: 61) ได้กล่าวว่า โหรหรือนักโหราศาสตร์นอกจากจะเรียนรู้วิธีการทำนายแล้ว ยังต้องรู้เรื่องภาคพิธีกรรม เช่น กรรมวิธีตั้งศาล ชื่นบ้านใหม่ ฯลฯ

สำหรับประวัติโหราศาสตร์ไทย เชื่อกันว่า แต่แรกเริ่มนั้นถือกำเนิดจากชนชาวอียิปต์โบราณ ด้วยเป็นชนชาติแรกๆ ที่ทำการบันทึกแนวการเคลื่อนตัวของดวงดาว ต่อมาได้มีการบันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งเรื่องของบ้านเมือง วิถีชีวิตบุคคลเป็นปมโดยอิงลักษณะการเดินทางโคจรของดวงดาวและเหตุการณ์ผิดปกติบนผากฟ้า เช่น ดาวตก และได้สืบทอดต่อเนื่อง

ผ่านประเทศอินเดีย มาสู่ประเทศไทยในสมัยพระนารายณ์มหาราช ในสมัยโบราณนั้นผู้ใช้โหราศาสตร์มักเป็นขุนนางที่ทุมเทชีวิตทั้งชีวิต เพื่อศึกษาศาสตร์เหล่านี้ตั้งแต่ครั้งเยาว์วัย และมักเน้นในการพยากรณ์เรื่องเกี่ยวกับในราชสำนักหรือบ้านเมืองสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน โหราศาสตร์ได้รับความนิยมและเผยแพร่สู่สามัญชน อย่างไรก็ดีโหราศาสตร์เป็นหลักสถิติ มีการบันทึกเขียนเป็นตำราหลายรูปแบบ และมีการพัฒนาในการอ่านค่าสถิติอย่างพิสดาร เพื่อให้ทันยุคทันเหตุการณ์

ปรัชญาที่มาของโหราศาสตร์นั้น มีอยู่ 2 ระบบ คือ ปรัชญาแรกที่มาองจากสิ่งแวดล้อมใหญ่มาหาเล็ก และ ปรัชญาที่สอง ที่มองจากปัจจัยที่เล็ก มาเพิ่มเติมด้วยปัจจัยประกอบอื่นๆ เพื่อมองภาพให้ใหญ่ขึ้น ในปรัชญาแรกนั้นอยู่บนพื้นฐานของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติมาสู่ตัวบุคคลในระบบนี้จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับโหราศาสตร์ในกลุ่มอดีตที่เก่าแก่ เช่น การสร้างปรางค์การวางผังเมืองของชนเผ่าอินคา ฯลฯ ที่ยังเหลืออยู่ให้เห็นชัดที่สุด คือ โหราศาสตร์จีนที่เอาสภาพแวดล้อม ถิ่นที่อยู่ ฤดูกาล เป็นตัวตั้ง แล้วมาใช้ดาว ธาตุ ดวงชะตา มาประกอบในส่วนของปรัชญาที่สองนั้น ใช้มุมมองโดยการเก็บเอาผลลัพธ์หรือสถิติของปรากฏการณ์ธรรมชาติมาเป็นหลัก เช่น ดวงชะตา พาร้อง อุปราคา ฯลฯ มาเป็นปัจจัยอ้างอิง แล้วมาใช้ข้อมูลของปัจจัยสิ่งแวดล้อมเข้าไปเพิ่มเติม เพื่อให้พิจารณาได้ชัดขึ้น เช่น เชื้อชาติ ถิ่นที่อยู่ ชื่อ ที่พักอาศัย ฯลฯ ครั้งหนึ่งท่านเจ้าอาวาสวัดราชา ได้กราบทูล รัชกาลที่ 4 เรื่องดวงชะตาเปรียบเสมือนต้นไม้ที่เกิดบนเขา กลางเขา และตีนเขา ย่อมแตกต่างกันซึ่งโหราศาสตร์ในแนวปรัชญาที่สอง คือ แนวทางของบรรดาโหราศาสตร์สากล โหราศาสตร์ภารตะ โหราศาสตร์มอญ-ไทย ในปัจจุบันนี้ โหราศาสตร์ไทยนั้นมีหลักฐานการพัฒนามาจากโหราศาสตร์ภารตะ ดังนั้นจึงขอกกล่าวถึงโหราศาสตร์ภารตะ ดังนี้

ในกาลสมัยก่อนที่จะได้มีชื่อประเทศอินเดียเกิดขึ้นนั้น ดินแดนดังกล่าวเป็นของพวกชนถิ่นพื้นเมือง พวกทมิฬ และพวกทราวีเดียน ซึ่งนับถือบูชาเทพพวกกึ่งสัตว์ เช่น ช้าง ยักษ์ ภูต ต่อมาประมาณ 5,000 ปีก่อนพุทธกาล พวกชนชาติอารยันจากเอเชียกลางก็ได้บุกรุกเข้าไปครอบครองดินแดนทางเหนือของแม่น้ำสินธุในแคว้นปัญจาบ พร้อมทั้งได้นำเอาเทพเจ้าของตนเข้าไปปกครอง โดยให้บูชาเทพะ “พระอินทร์” และได้เรียกนามประเทศขึ้นเป็น “ประเทศอินเดีย”

ในกฤตยูก สมัยราชวงศ์ปุราชาหรือมหาสมมุติราช ลำดับกษัตริย์องค์ที่ 21 คือ พระเจ้าภรตราช โอรสท้าวทศยันต์ และมีมเหสีนาม “ศกุนตลา” บุตรีของมหาฤาษีวิศวามิตรกับนางอัปสร นั้น ทางมหาฤาษีกัณณะ ได้รวบรวม “ศรuti” ขึ้นมาเป็นคัมภีร์ฤคเวท ใช้เป็นคู่มือของพวกพราหมณ์นิกายโหรดา ในสมัยของไตรดายุคต่อมานี้ ได้เริ่มมีการทำพิธีกรรมมากขึ้นมีการเปลี่ยนแปลงด้านตำแหน่งและสิทธิอำนาจของกลุ่ม “เทวะ” เดิม จากกลุ่มพระอินทร์และพรพรมมาเป็น “องค์พรหมธาดา” แล้วเปลี่ยนเทพ “รุทระ” อันเป็นเทพแห่งพายุเดิม มาเป็น “องค์ศิวะ” เทพ

แห่งขุนเขาไกรลาส และ “องค์วิชณู” แห่งทะเลเกษียรสมุทร จึงได้เกิด คัมภีร์ “โสมเวท” อันเป็นคู่มือสวดของพวกพราหมณ์นิกายอุททาคา และคัมภีร์ “ยัษฐเวท” อันเป็นคู่มือทำพิธีกรรมของพวกพราหมณ์นิกายอัศวรรย จึงเรียกว่า คัมภีร์ไตรเพท และศาสนาพราหมณ์ขึ้น

ในระยะต่อมา ได้มีอถรรพพราหมณ์ ได้รวบรวม “ศรุต” อันเป็นมนต์โสกเป่า 2 ประเภท คือ มนต์ดำสำหรับแก้เสนียดให้เปลี่ยนเป็นสวัสดิมงคลประการหนึ่ง และมนต์สำหรับนำความชั่วร้ายและภัยพิบัติไปให้ศัตรูอีกประการหนึ่ง คัมภีร์นี้เรียกว่า “อถรรพเวท”

ในยุคต่อมา ทางพวกพราหมณ์ได้เรียบเรียง “คัมภีร์ไตรเพท” โดยจัดทำอรรถขึ้นมาเป็น “สูตร” แบ่งออกเป็น 6 เวทางค์ (องค์แห่งเวท) หนึ่งในเวทางค์นั้นคือ “วิชาโชยติชะ” หรือวิชาโหราศาสตร์นั่นเอง ซึ่งคัมภีร์วิชาโชยติชะอันเป็นโหราศาสตร์อินเดียที่ได้ตกทอดมายังประเทศไทยที่ยังหลงเหลืออยู่นี้ประมาณ 20 เล่ม เช่น คัมภีร์สุรยสิทธิธานตะ และคัมภีร์พฤตสังหิตาของวราหมิหิรมหาบัณฑิต คัมภีร์ศุกรนีติสวาระ (คัมภีร์พิชัยสงครามของพระศุกรมหาฤาษี) คัมภีร์ภฤคุปรัศนัน (ตำราศุภฤกษ์ศุภยามของพระภฤคุ มหาฤาษี) ฯลฯ เป็นต้น

วิชาโหราศาสตร์ของพวกพราหมณ์นี้ ยังได้มีหลักฐานปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกในบทว่าด้วย มหาศีลซึ่งได้เคยเขียนรายละเอียดไว้ในนิตยสารโหราเวสม์เอาไว้แล้ว วิชาโหราศาสตร์โบราณทั้งจากสมัยกลุ่มอารยัน กลุ่มศาสนาพราหมณ์ และ บางส่วนที่แฝงอยู่ในกลุ่มพระภิกษุผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา คงได้ตกทอดเข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิมาเป็นระยะๆ ไม่น้อยกว่า 4-5 ครั้ง จนกระทั่ง พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา วิชาโหราศาสตร์ดังกล่าวก็ได้ถูกพัฒนาต่อยอดให้กลายเป็นหลักวิชาที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง โดยไม่ได้ดำเนินตามรอยของพวกพราหมณ์อินเดียอย่างเคร่งครัดอีกต่อไป

บรรยง บุญฤทธิ์ (2534: 164-167) กล่าวว่า โหราศาสตร์ไทยวิวัฒนาการมาจากโหราศาสตร์โบราณในสมัยพุทธกาล คือ ประมาณเมื่อสองพันห้าร้อยปีมาแล้ว เดิมทีศาสตร์นี้เป็นที่แพร่หลายในหมู่บรรณพราหมณ์ เพราะพวกพราหมณ์ถือว่า พวกตนเป็นสื่อหรือตัวแทนของเทพเจ้าบนสวรรค์ชั้นฟ้า บรรดากษัตริย์ในสมัยนั้นก็มักจะตั้งพราหมณ์เป็นที่ปรึกษาราชการจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดพบอารยธรรมบ้านเชียง ซึ่งมีอายุประมาณสี่พันถึงห้าพันปีมาแล้ว ได้พบหลักฐานสำคัญซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางโหราศาสตร์ เช่น สัญลักษณ์เกี่ยวกับจักราศี สัญลักษณ์เครื่องหมายเกี่ยวกับดวงดาวต่างๆ มากมาย ด้วยเหตุนี้ผู้รู้บางท่านจึงสันนิษฐานไว้ว่า บางทีคนไทยเราอาจเริ่มรู้จักเรื่องโหราศาสตร์มาตั้งแต่สมัยห้าพันปีมาแล้วก็เป็นไปได้

สำหรับโหราศาสตร์ในประเทศไทยนั้นพระยาบริรักษ์เวชการ (2535: 3) กล่าวว่า วิชาโหราศาสตร์ไทยมีต้นกำเนิดมาจากอินเดียเกือบทั้งสิ้น โดยพบในหนังสือพงศาวดารและประวัติศาสตร์ปรากฏว่า การคำนวณผูกดวงชะตาตามหลักโหราศาสตร์ในประเทศไทย ได้มีมาตั้งแต่จุลศักราช 400 เศษ หรือราวพุทธศักราช 1600 คือ ประมาณ 900 กว่าปีเศษมาแล้วเป็น

อย่างน้อย ทั้งนี้เพราะปรากฏหลักฐานตามหนังสือพงศาวดารโยนก ได้แสดงดวงชะตาขุนเจือง ซึ่งเป็นกษัตริย์ผู้ครองนครไชยบุรีเชียงแสนไว้ และบอกวันเกิดของขุนเจืองไว้ว่า เกิดวันอังคาร เดือน 5 ขึ้นหนึ่งค่ำ ปีเถาะ จุลศักราช 436 เวลาใกล้รุ่ง ส่วนวิชาโหราศาสตร์ไทยจะได้มาจาก ไทหนั่นเห็นจะไม่มีปัญหาว่าแหล่งเดิมคงได้มาจากอินเดีย เพราะศัพท์ต่างๆ ที่เราใช้กันอยู่ เช่น ชื่อดาวนักขัตฤกษ์ ชื่อราศี หลักการพยากรณ์ที่สำคัญมีต้นกำเนิดมาจากอินเดียเกือบทั้งสิ้น

การศึกษาวิชาโหราศาสตร์ไทยแต่ดั้งเดิมนั้นกล่าวกันว่า มีอยู่มากกว่า 270 ปกรณ์ แบ่งออกเป็น 3 ภาค คือ

1. โหราศาสตร์ไทยภาคคำนวณ มีปกรณ์ต่างๆ มากกว่า 50 ปกรณ์ ขึ้นไป จำแนกได้ดังนี้

1.1 ตำราสุริยยาตร มีประมาณ 7-8 ฉบับ

1.2 ตำรามานัตต์ มีประมาณ 4-5 ฉบับ

1.3 ตำราสารัมภ์ มีประมาณ 10 กว่าฉบับ

1.4 ปกัณกะภาคคำนวณ มีประมาณ 20 กว่าฉบับ เช่น ตำรากากะบาต ตำราสงกรานต์ ตำราอิทวาร ฯลฯ

2. โหราศาสตร์ไทยภาคพยากรณ์ มีปกรณ์ต่างๆ มากกว่า 200 ปกรณ์ ในภาคนี้ แบ่งออกได้เป็น 2 ตอน คือ

2.1 โหราศาสตร์ดวงเมือง มีประมาณ 60 ปกรณ์ ประกอบด้วยการพยากรณ์ ดวงชะตาพระมหากษัตริย์ ว่าด้วยการสร้างบ้านแปงเมือง การพยากรณ์เกี่ยวกับเมืองและศึก การพยากรณ์เศรษฐกิจข้าวปลาอาหาร การพยากรณ์ดวงนักบวชและพระภิกษุ ฯลฯ ยังแบ่งย่อย การพยากรณ์ออกได้อีก 2 แบบ คือ การพยากรณ์ปุมกำเนิด กับ การพยากรณ์จร เช่น ตำราเผด็จ รามเหียร ตำรานครกังส์ ตำราราชมัญญัตถ์ ตำรานครถาน ตำราพิไชยสงคราม ตำราธุมเกตุธุม เพลิง ตำราดาวหาง (ดาวพรหมปโรหิตา) ตำราเทวดาไขประตูฟ้า ตำราคลองฟ้า ตำราดาวเข้า วงพระจันทร์ ตำรามหาปฐิสลัษณะ ตำราดาวผุดกลางวัน ตำราโสฬสมหานคร ตำราพระนคร คีรี ตำราโชติรัตน์ ตำราพิธิสะเดาะเคราะห์เมือง ตำราจุฬามณี ตำราพิรางค์ ฯลฯ

2.2 โหราศาสตร์ภาคพยากรณ์ดวงบุคคล มีประมาณ 150 ปกรณ์ แยกเป็น โหราศาสตร์ภาคปุมกำเนิด ประมาณ 50 ปกรณ์ และโหราศาสตร์ภาคพยากรณ์จร ประมาณ 100 ปกรณ์ เช่น ตำราอินทาสบาทจันทร์ ตำรากาลจักรลัคน์จร ตำราอสีติธาตุ ตำราอสีติโชค ตำรา มหาสัฏฐิจักร ตำรายาม ตำราอัมการ ตำราฆาตมฤตยู ตำราขับจันทร์ประวัติ ตำราพระเคราะห์ รูป-พระเคราะห์สม ตำราเสปียงโหรา ตำราลักขณาทวาทศมาส ตำรามหาทักษา ตำราทักษา ปกรณ์ตำราโลกศาสตร์ตำราสุบินนิมิตตำราจักรทิปนี ฯลฯ

3. โหราศาสตร์ไทยภาคพิธีกรรม ภาคนี้ส่วนใหญ่จะเป็นคำสอนประเภท “มุขปาฐะ” ตามแนว “อาจารย์มัติ” คือ เป็นคำอธิบายปากเปล่าประกอบคำสอนภาคพยากรณ์ ซึ่งแล้วแต่แนวทางของอาจารย์แต่ละสำนักที่ได้ศึกษากันมา โดยอาจจะแตกต่างกันพอสมควร ในส่วนที่เป็นบันทึกตำราก็มีบ้างราวๆ 30 ปกรณ์ เช่น ตำราราชพิธีพราหมณ์สำหรับสยามประเทศ ตำรานามกรรม ตำราลัดดนาม ตำราตัดไม้ข่มนาม ตำราอิทธิไทธิบาทว์ ตำราทำอุบาทว์ ตำราเชิญตำราบูชาพเคราะห์ ตำราสะเดาะเคราะห์ ตำราดวงพิชัยสงคราม ตำราบูชาดวงชะตากำเนิด ฯลฯ

ช่วงเวลาในการศึกษาวิชาโหราศาสตร์ไทย แบ่งออกเป็น 5 ช่วง คือ

1. ช่วงก่อนพ.ศ.2475

ช่วงนี้จะเรียนตามวัด บ้านข้าราชการที่เกี่ยวกับกรมโหร และวังเจ้านายชั้นสูงต่างๆ เป็นการเรียนไปตามลำดับและยึดแบบแผนของ “อาจารย์มัติ” อย่างเคร่งครัด เป็นการศึกษาทั้งจากการคำนวณบนกระดานและศึกษาจากการดูดาวบนท้องฟ้าด้วย

2. ช่วง พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2510

ช่วงนี้เริ่มมีปฏิทินโหรออกจำหน่าย และเริ่มมีการตื่นตัวศึกษาโหราศาสตร์ทั้งแบบไทยและต่างประเทศ (เป็นโหราศาสตร์สากลแบบดวงโปรเกรสไม่ไชยูเรเนียน) มีการจับกลุ่มผู้สนใจโหราศาสตร์ เพื่อแลกเปลี่ยนทัศนะกันอย่างกว้างขวาง และได้จัดตั้งสมาคมโหรแห่งประเทศไทยขึ้น การศึกษาโหราศาสตร์ไม่จำกัดอยู่ตามวัดหรือบ้านข้าราชการ เปลี่ยนมาเป็นการศึกษาจากตัวบุคคลนักโหราศาสตร์ที่มีชื่อเสียง และเรียนกันเฉพาะบางแง่มุมหรือบางแนวทางเป็นส่วนใหญ่

3. ช่วง พ.ศ. 2511 - พ.ศ. 2520

สมาคมโหรแห่งประเทศไทย เปิดสอนโหราศาสตร์แก่บุคคลทั่วไปเป็นรุ่นแรก นักศึกษารุ่นแรกนี้มีชื่อเสียง เช่น อรรถวิโรจน์ ศรีตุลา ฯลฯ เป็นต้น ได้มีการกำหนดแบบแผนขึ้นเป็นหลักสูตร ในช่วงนี้ความเห็นของนักโหราศาสตร์แตกเป็นหลายพวกมีการแยกตัวไปเป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มวัดราชบพิธ กลุ่มวัดโพธิ์ กลุ่มวัดสุทัศน์ กลุ่มวัดราชประดิษฐ์ กลุ่มวัดมหาธาตุ กลุ่มวัดบุญศิริอำมาตย์ จนในที่สุดได้มีการแยกไปตั้งเป็น สมาคมโหราศาสตร์นานาชาติ และกลุ่มสหพันธ์โหร ฯลฯ การศึกษาโหราศาสตร์ในช่วงนี้ ส่วนใหญ่ยังต้องยึด “ตัวครู” เป็นหลักหรือใช้การไต่ถามขอความรู้จากบรรดานักโหราศาสตร์เลื่องชื่อทั้งหลาย

4. ช่วง พ.ศ. 2521 - พ.ศ.2540

ช่วงนี้มีตำราโหราศาสตร์พร้อมคำอธิบายหลายแบบ ดังนั้นการศึกษาจึงเริ่มเปลี่ยนแนวทางจากการไปศึกษาขอคำอธิบายจากครูนักโหราศาสตร์อาวุโส มาเป็นการใช้หนังสือตำราโหราศาสตร์เล่มต่างๆ และใช้สติปัญญาความคิดหรือทัศนะของตนเองเข้ามาเป็นหลักตัดสิน

การศึกษาโดยนำหนังสือตำราโหราศาสตร์มาเป็น “ครู” นี้ ถ้าตัดสินใจถูกก็ดีไป แต่ถ้าข้อความในตำรานั้นไม่ชัดเจน ผู้ศึกษาก็มักเข้รกรเข้าพงไปเป็นส่วนใหญ่

5. ช่วง พ.ศ. 2540 เป็นต้นไปถึงปัจจุบัน

การศึกษาโหราศาสตร์ในยุคปัจจุบัน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ระบบอิเล็กทรอนิกส์ คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต ได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้นโดยเปลี่ยนไปสู่การศึกษาการใช้โปรแกรมประมวลผลทางด้านโหราศาสตร์แทน (โหราศาสตร์ไทย, 2552: ออนไลน์)

ปราโมทย์ ปิตตะพันธ์ หรือหมอไพศาล ขอยพิบูลเวศม์ โหราจารย์อาวสุโ (สัมภาษณ์, 28 กุมภาพันธ์ 2554) กล่าวว่า โหราศาสตร์ไทย เริ่มจากปฏิทินตั้งแต่ยุคโรมัน เมื่อปฏิทินเกิดขึ้นในยุคใด ก็จะแสดงว่าถึงรัชกาลที่ได้เริ่มใช้ปฏิทิน ไทยเราใช้ปฏิทินและตำราจากอินเดีย พม่า และลาว มาผสมผสานกันเป็นวิชาของนักสถิติ นักคั่นคว่ำ เพื่อรู้ข้อเท็จจริงในความเป็นมาของคน และมีลัทธิที่เข้ามาแทรกซ้อน คือ ลัทธิฮินดู เป็นลัทธิที่บูชาพระเจ้า เมื่อทำนายว่า คนนี้เคราะห์ไม่ดี ลัทธิฮินดูจะมีการบูชาพระเจ้า เพราะคนกลัวความลำบาก กลัวสูญเสียชีวิต จึงทำให้โหราศาสตร์และการบูชาขึ้นเดินคู่กันมา แต่นักโหราศาสตร์ในเมืองไทยจะถือสูตรของพม่าและอินเดีย ต่อมาในรัชกาลที่ 3-4 คนจีนเข้ามาอยู่ในเมืองไทย ทำให้มีวิชาดูใบหน้า ดูลายมือ ดูลักษณะ ดูการเดิน ดูน้ำเสียง คนไทยจึงนำมาผสม ทำให้โหราศาสตร์ไทยมีสูตรปนกันหลายอย่างตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า โหราศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยอิทธิพลของดวงดาวในห้วงจักรวาล ซึ่งส่งผลกระทบต่อถึงโลกและสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ สำหรับโหราศาสตร์ภาคพยากรณ์นั้นเป็นการเก็บสถิติการโคจรของดาวพระเคราะห์ในห้วงเวลาต่างๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการตรวจสอบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต ปัจจุบัน รวมทั้งนำมาเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์เหตุการณ์ที่อาจจะขึ้นในอนาคต

2.2.3 บทบาทของโหราศาสตร์ในสังคมไทย

วิญญู พงษ์เจริญ (2543: 78-100) กล่าวว่า บทบาทของโหรในสังคมไทย แบ่งได้ 4 ด้าน ดังนี้

2.2.3.1 บทบาทของโหรที่มีต่อปัจเจกบุคคล ปัจจุบันปัญหาทางสังคมเกิดขึ้นมากมาย มีการแข่งขันสูงขึ้น ทำให้คนสับสนเกิดความเครียด โหรจึงเป็นที่พึ่งทางใจให้กับคนในสังคม โดยช่วยปลอบประโลมจิตใจ ปลุกขวัญและกำลังใจให้ดีขึ้น

2.2.3.2 บทบาทของโหรที่มีต่อครอบครัว โหรมีบทบาทช่วยในแง่มนุษยสัมพันธ์ทั้งในด้านความสัมพันธ์ทางครอบครัว หากโหรพยากรณ์สมาชิกในครอบครัวไปในแนวทางที่ดีต่อกัน ดวงชะตาส่งเสริมกัน ก็จะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว

2.2.3.3 บทบาทของโหราที่มีต่อองค์กรหรือหน่วยงาน โหราศาสตร์สามารถพิจารณานิสัยใจคอของสมาชิกในองค์กรและความเป็นไปขององค์กรได้ อันจะนำไปสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในองค์กร ซึ่งเป็นผลเกี่ยวกับการครองใจกันระหว่างผู้บังคับบัญชาและลูกน้อง นอกจากนี้ยังสร้างความเชื่อมั่นและความยิ่งใหญ่ให้กับองค์กร

2.2.3.4 บทบาทของโหราที่มีต่อสังคม ในขณะที่สังคมกำลังประสบปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดความเครียด กลัวปัญหาที่ประสบบอยู่และที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ต้องการหาผู้ที่ให้คำแนะนำหรือให้คำปรึกษา ซึ่งที่พึ่งของผู้ประสบปัญหาส่วนใหญ่ก็คือ โหรา

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า ความเชื่อในโหราศาสตร์มีอิทธิพลสำคัญต่อบุคคลและสังคม ซึ่งโหราศาสตร์เป็นที่พึ่งทางใจของผู้ที่มาขอทราบคำทำนายดวงชะตา เช่น แสดงฐานะของเจ้าชะตาว่าเป็นอย่างไร จะมีอาชีพเช่นไร และมีความเป็นอยู่ของชีวิตโดยทั่วไปเป็นอย่างไร เมื่อไรจะโชคดี และเมื่อไรจะโชคร้าย ครั้นเมื่อทราบแล้วจะได้ทำตนให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ หากพยากรณ์ว่า ประสบเคราะห์ร้าย บุคคลนั้นก็จะแสวงหาสิ่งที่เขามีความเชื่อว่ามีอิทธิฤทธิ์และอำนาจลึกลับที่จะสามารถทำลายเคราะห์ร้ายนั้น และก่อให้เกิดผลดีต่อตนเอง

2.2.4 ตำนาน 12 นักษัตร

ปีนักษัตร เป็นการโคจรของโลกครบหนึ่งรอบพอดี เรียกว่า “หนึ่งปีนักษัตร” การสังเกตหนึ่งปีนักษัตรครบหนึ่งรอบพอดี เราต้องสมมติดาวฤกษ์ดวงใดดวงหนึ่งขึ้นเป็นจุดมาตรฐาน ถ้าเราเห็นดวงอาทิตย์โคจรผ่านจุดนี้ 2 ครั้งติดต่อกันเมื่อใด นับเป็นเวลา 1 ปีนักษัตร เมื่อนั้น การนับปีทางวิธีนี้เป็นปีที่แท้จริงทางดาราศาสตร์ซึ่งมีเวลาคงที่ โดยคิดตามเวลาพระอาทิตย์เฉลี่ย คือ ปีนักษัตร เท่ากับ 365.25636042 วัน หรือเท่ากับ 365 วัน 6 ชม. 9 นาที 9.5 วินาที ในปัจจุบันนี้ทางดาราศาสตร์ได้พบว่า เวลาของปีนักษัตรจะค่อยๆ เพิ่มขึ้นในอัตรา 0.01 วินาทีทุกๆ ปี โลกมีอัตราความเร็วในการโคจรรอบดวงอาทิตย์คิดเฉลี่ยประมาณ 18.5 ไมล์ต่อ 1 วินาที หรือประมาณ 66,600 ไมล์ต่อชั่วโมง ถ้าโลกโคจรรอบดวงอาทิตย์มีอัตราเพิ่มขึ้นถึง 26 ไมล์ต่อ 1 วินาที หรือ 93,600 ไมล์ต่อชั่วโมง โลกจะโคจรหลุดออกไปจากบริเวณที่อยู่ใกล้ดวงอาทิตย์ และโลกก็จะมีระบบโคจรเช่นเดียวกันกับดาวหางต่างๆ โลกหมุนรอบตัวเองและหมุนรอบดวงอาทิตย์ในเวลาเดียวกัน การโคจรของโลกแบบนี้ทำให้แกนของโลกหมุนแกว่งส่ายไปเป็นรูปกรวยกลมรอบแนวตั้งไปในทิศทางที่ตรงข้ามกับที่โลกหมุน แกนของโลกเอียงทำมุมประมาณ 23.5 องศา กับแนวตั้งที่ตั้งฉากกับระนาบของการโคจรของโลก ปรากฏการณ์อันนี้ทำให้แกนของโลกเคลื่อนที่เป็นกรวยกลม โดยจะเคลื่อนที่ไปในทิศทางตรงกันข้ามกับโลกหมุนจะครบรอบหรือครบคาบพอดีกินเวลาประมาณ 25,791 ปี (ห้องโหราแวนทิพย์, 2553: ออนไลน์)

ส. พลายน้อย (2534: 1-5) กล่าวว่า คำว่า “นักษัตร” หมายถึง ชื่อรอบเวลา กำหนด 12 ปี เป็น 1 รอบ เรียกว่า “12 นักษัตร” โดยกำหนดให้สัตว์ 12 ชนิด เป็นเครื่องหมาย

แต่ละปี เริ่มจากปีชวด-หนู ฉลู-วัว ขาล-เสือ เกาะ-กระต่าย มะโรง-งูใหญ่ มะเส็ง-งูเล็ก มะเมีย-ม้า มะแม-แพะ วอก-ลิง ระกา-ไก่ จอ-สุนัข และกุน-หมู เรื่องสิบสองนักษัตรเป็นเรื่องที่ติดำบรรพ์นานมาก ตามตำนานการตั้งจุลศักราชกล่าวว่า ได้เริ่มต้นใช้จุลศักราช 1 เมื่อรุ่งเช้าวันอาทิตย์ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ปีกุนเอกศก ซึ่งตรงกับพุทธศักราช 1182 การที่กล่าวว่า เริ่มจุลศักราชในปีกุนนั้นแสดงว่า ปีนักษัตรมีมาตั้งแต่ก่อนจุลศักราช แต่จะมีเมื่อไรไม่ทราบ ถ้าจะดูหลักฐานของไทย เช่น ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มีกล่าวถึง “1214 สกปีมะโรง” ดังนั้นหมายความว่า เมื่อ พ.ศ. 1835 ไทยก็ใช้นักษัตรแล้ว ความจริงคงจะใช้มาก่อนนี้ช้านาน หากไม่มีหลักฐานที่จะอ้างได้เท่านั้น และในหนังสือพงศาวดารไทยใหญ่ พระราชนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “ในนาม 12 นักษัตรข้างไทยสยามนั้น น่าจะเลียนนามสัตว์ประจำองค์สาขาปีมาจากเขมรอีกต่อ จึงไม่ใช้นามปีตามภาษาไทยเหมือนไทยใหญ่ กลับไปใช้ตามภาษาเขมร ฝ่ายไทยใหญ่เล่าเมื่อคำนวณกาลจักรมณฑล ก็ไปไล่เลียนนามปีและนามองค์สัตว์อย่างไทยลาว หาใช้นามปีของตนไม่ และไทยลาวน่าจะถ่ายมาจากแบบจีนอันเป็นครูเดิมอีกต่อ แต่คำจะเลื่อนมาอย่างไรจึงหาตรงกันแท้ไม่ เป็นแต่มีเค้ารู้ได้ว่าเลียนจีน” ซึ่งแนวคิดนี้ตรงกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงมีพระมติว่า “สิบสองนักษัตร เขาเป็นแน่มาจากทางจีน” และในหนังสือจีนสมัยก่อนพุทธกาลกล่าวว่า นักปราชญ์ของหวงตี้เป็นผู้ประดิษฐ์ชื่อปีนักษัตรขึ้นตามชื่อสัตว์ต่างๆ อย่างที่เราเรียกว่า “ชวด ฉลู ขาล เกาะ มะโรง มะเส็ง มะเมีย มะแม วอก ระกา จอ และกุน” การที่นำปีชวดเป็นปีแรกก็เพราะปีนั้นเป็นปีแรกที่หวงตี้เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ

จรรยา มโนธรรม (2550: 25-26) กล่าวถึง “กำเนิดนักษัตรวิทยา” ว่า ชาวจีนโบราณพบว่า กาลจะมีปัญหา “เนื้อแท้” จึงตั้งคำถามว่า “เนื้อแท้” ของกาละนี้ส่งผลกระทบต่อคนเราอย่างไร จากนั้นย้อนมองการเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน เช่น สงคราม ปีที่เก็บเกี่ยวได้ผลอุดมสมบูรณ์ ทุพภิกขภัย แผ่นดินไหว น้ำท่วม ฯลฯ ตลอดหลายร้อยหลายพันปีที่ผ่านมา ในที่สุดก็พบว่าปรากฏการณ์เหล่านี้มีลักษณะวัฏจักรเกิดขึ้นในลักษณะหมุนเวียนไม่สิ้นสุด ขณะเดียวกันก็ค่อยๆ มองเห็นชัดเจนมากขึ้นว่า คนที่เกิดปีเดียวกัน จะมีลักษณะนิสัยบางอย่างร่วมกัน ในเมื่อสรรพชีวิตบนโลกนี้ได้รับผลกระทบจากจักรวาล อีกทั้งกาละมีปัญหาเนื้อแท้อยู่ด้วย จึงอนุมานได้ว่า คนเกิดปีเดียวกันจะมีนิสัยบางอย่างร่วมกัน สำหรับข้อนี้พิสุจน์ได้ในทางวิทยาศาสตร์โดยอาศัยวิชาสถิติที่พัฒนาก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ชาวจีนโบราณจึงนำเรื่องนี้จัดเข้าไว้ในวิธีนับปฏิทิน คนเกิดปีจอ (ชวด) เรียกกันว่า “คนปีหนู” คนเกิดปีฉลู (ฉลู) เรียกกันว่า “คนปีวัว” กระทั่งกลายเป็น 12 นักษัตร ที่เราทราบกันอยู่แล้วในทุกวันนี้

ภูริภัทร ภควธธีร (2552: ออนไลน์) กล่าวว่า 12 นักษัตร เป็นส่วนประกอบหนึ่งในด้านพยากรณ์ศาสตร์ที่เราอาจพบได้ทั้งตำราไทยและจีน นักโหราศาสตร์จีนโบราณได้

สังเกต พบว่า เหตุการณ์บนโลกมักมีแนวโน้มไปตามวิถีระบบของวงโคจร 12 ปี เขายังสังเกตด้วยว่า คนที่เกิดในปีเดียวกันมักจะมีอุปนิสัยพื้นฐานบางอย่างคล้ายกัน เมื่อสิ่งนี้ได้รับการยืนยันนานเข้าจึงมีชื่อเรียกแต่ละปีขึ้นมา โดยใช้สัตว์ที่มีลักษณะเด่นใกล้เคียงกับคุณสมบัติของคนในแต่ละปีมากที่สุดมาเป็นสัญลักษณ์

ซินแสดวงเฮง แซ่จ้ง (2548: 10-12) และซินแสเทียนเด็ก (2553: 119) กล่าวสอดคล้องกันว่า 12 นักษัตร เริ่มที่การปฏิวัติระบบปฏิทินบนแผ่นดินฮองเต้ จากการใช้ปฏิทินระบบสุริยคติที่คิดคำนวณวันเวลาจากวิถีทางโคจรของสุริยเทพมาเป็นระบบจันทรคติ ทำให้เกิดหน่วยของเวลา การจัดแบ่งหน่วยวันเวลาของจีนเป็นการผสมผสานระหว่างราศีบนหรือที่เรียกว่า “กิ่งฟ้า” (Heavenly Stems) 10 ราศี ซึ่งประกอบด้วยตัวเลข 10 ตัว กับราศีล่าง หรือ “ก้านดิน” (Earthly Stems) 12 ราศี ประกอบด้วยตัวเลขอักษรโรมัน 12 ตัว กล่าวคือ ในหนึ่งวันยังคงมี 24 ชั่วโมง แต่แบ่งออกเป็นช่วงๆ ละ 2 ชั่วโมง ไม่ใช่ 1 ชั่วโมง และ 10 วัน เท่ากับ 1 สัปดาห์ 29 - 30 วัน เท่ากับ 1 เดือน (1 เดือน แบ่งเป็น 2 ช่วงๆ ละ 15 วัน และท้ายที่สุดก็คือ 1 รอบ เท่ากับ 12 ปี จะไม่มีการนับเป็นรอบทศวรรษ (10 ปี) หรือศตวรรษ (100 ปี) เหมือนพวกฝรั่ง โดยแต่ละปีจะมีชื่อเรียกเป็นสัตว์ชนิดต่างๆ 12 ชนิด เรียกว่า “12 นักษัตร”

ปราโมทย์ ปิตตะพันธ์ หรือหมอไพศาล ขอยพิบูลเวชม์ โหราจารย์อาวุโส (สัมภาษณ์, 28 กุมภาพันธ์ 2554) กล่าวว่า 12 นักษัตร มาจากจีน ธิเบต พม่า ซึ่งคนสมัยก่อนประมาณ 1,000 ปี อยากรู้ว่า ทำไมคนจึงมีนิสัยไม่เหมือนกัน จึงหาวิธีการที่จะบันทึกว่า คนเกิดปีนี้เป็นอย่างไรแต่ยังไม่มีการบันทึกไว้ จึงแต่งท้องฟ้าให้เป็น 12 ราศี และมีความเห็นวดวงดาวนั้นเดินเที่ยงตรง จึงกำหนดดวงดาวว่า เดินกึ่งองศาโดยกำหนดเข้าไปในราศีนี้ว่า มีสถิติอย่างไรมา ซึ่งมีมาตั้งแต่ก่อนอียิปต์ ส่วนของจีนไม่เน้นราศี แต่เน้นนักษัตรจึงแบ่งท้องฟ้าเป็น 12 ราศี จึงกำหนดให้ 12 ราศี มีสัตว์ทั้งหมด 12 ตัว และพยายามศึกษานิสัยของสัตว์ให้มาเป็นของคน และได้นำนิสัยของสัตว์มาพยากรณ์กับคนให้แม่นยำและใกล้เคียง วิธีการและตำราได้รับอิทธิพลมาจากพม่า ลาว และไทย โดยคนในสมัย 200 ปีก่อน ได้นำตำราพรหมชาติและนักษัตรของจีนมาดัดแปลง และใช้ตำราพรหมชาติเป็นตำราเล่มแรกที่เขียนโดยคัดลอกมาจากจีนอินเดียและพม่า ซึ่งนักษัตรของไทยนั้นมีคำพยากรณ์ที่สั้น เพราะไทยเรามีต้นทางน้อยไม่เหมือนของจีนที่มีอายุเป็น 1,000 ปี จึงมีผู้เชี่ยวชาญและผู้ศึกษาในนักษัตรของจีนมากกว่าของคนไทย ส่วนตำราพรหมชาตินั้น เป็นตำราโบราณที่คัดลอกมาจากพม่าเป็นสมุดข่อยเขียนเป็นภาษาขอมมีรูปภูษานาค เขียนทำนายปีเกิด ต่อมาในรัชกาลที่ 4 วิชาโหราศาสตร์ค่อนข้างรุ่งเรือง ทำให้มีการพิมพ์ตำราโหราศาสตร์ค่อนข้างมาก โดยต่างคนต่างใช้ประสบการณ์ ในการเขียนเรื่องนักษัตรของไทยเรานั้นจำกัดอยู่ที่พรหมชาติ ต่างกับของจีนที่มีรายละเอียดมากมาย เช่น ม้าแต่งกับแพะ

ได้ เพราะม้ากินหญ้าแพะก็กินหญ้า จึงมีนิสัยสมพงษ์กันจับเป็นคู่มิตร หนูกับวัวก็เป็นคู่มิตร เพราะหนูหากินบนพื้นหญ้า ส่วนวัวนั้นก็กินหญ้าจึงไม่แย่งอาหารกัน ถ้าเป็นเสือแต่งกับงูจะอยู่กันไม่ได้ เพราะเป็นคู่ศัตรู คนเกิดปีวัว เป็นคนซื่อสัตย์ เรียนหนังสือเก่ง ทำงานเกี่ยวกับการเงิน การบัญชีจะดี ส่วนคนเกิดปีเสือจะเจ้าคิดเจ้าแค้น คนเกิดปีมะโรงเป็นคนช่างฝัน มองการณ์ไกล แต่ไม่ชอบสร้างฐานะ คนเกิดปีแพะจอมเหตุผล ซื่อสัตย์ ยุติธรรม และดีอีร์ การทำนายของจีน จะทำนายโดยแบ่งช่วงเวลา แบ่งเป็นฤดูกาล จึงกำหนดสัตว์ 12 ชนิดขึ้นมา เช่น ถ้าเกิดฤดูฝนลำบาก ต้องเดินลุยน้ำใช้ชีวิตลำบาก ฯลฯ ซึ่งของคนจีนจะค้นคว้าเกี่ยวกับดวงดาว มองท้องฟ้าเป็น 12 นักษัตร ส่วนของฝรั่งจะมองเป็นเทพราศี เป็นวัว หมอแน คล้ายของจีน แต่ทำนายไม่เหมือนกัน แต่ไม่มีใครยอมรับ เพราะไม่มีสถาบันรองรับ จึงเป็นที่น่าเสียดายที่สูญหายไป การนับปีของจีนจะเริ่มที่ปีชวดเป็นอันดับหนึ่ง เพราะชาวจีนถือเรื่องอำนาจวาสนา ผู้ที่เกิดปีชวดจะเป็นผู้ที่มีอำนาจของแผ่นดิน ถ้าเกิดเดือนดีก็จะเป็นชาลที่มาจากฟ้า แต่ถ้าเกิดเดือนไม่ดีชาลตัวนั้นจะเหมือนแมว ชาลที่เกิดในฤดูฝนจะเป็นชาลที่หากินไม่เป็น มีสมบัติต้องใช้หมด เก็บเงินไม่เป็น ส่วนของไทยนั้นเริ่มต้นจากหนู เพราะคนไทยมักน้อยและเป็นเมืองเกษตรกรรม คนที่เกิดปีหนูตอนกลางวันจะไม่มีควมมั่นใจ เพราะต้องคอยระวังตัว ถ้าเกิดกลางคืนจะหากินได้ทุกอย่าง คนเกิดปีวัวนั้นขึ้นอยู่กัคนฝึก มีความรู้เท่ากัคนที่ฝึกให้ เป็นคนตรงและดีอีร์ ซึ่งการประพันธ์เพลงนั้นต้องศึกษาจากตำราพรหมชาติ และศึกษาอากัปกริยาของสัตว์

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงตำนาน 12 นักษัตร ไว้หลายประการ ดังนี้ (ส. พลายน้อย, 2534: 5-9)

ประการแรกตำนานของไทยลื้อ เล่าว่า ครั้งหนึ่งพระพรหมถูกตัดเศียร ลูกสาวทั้ง 12 นางของพระพรหมมีหน้าที่เชิญพานที่รองรับเศียรพระพรหมออกแห่ทุกปี (คือในวันสงกรานต์) โดยผลัดกันปีละนาง นางเหล่านี้มีพาหนะต่างๆ กัน นางหนึ่งขี่หนู นางหนึ่งขี่วัว นางหนึ่งขี่เสือ ขี่กระต่าย ขี่พญานาค ขี่งู ขี่ม้า ขี่แพะ ขี่ลิง ขี่ไก่ ขี่สุนัข ขี่หมู ไปตามลำดับ ตามตำนานกล่าวว่ พวกไทยลื้อได้เอาพาหนะที่นางทั้งหลายขี่มาใช้เรียกชื่อปี

ประการที่สองเริ่มตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเชิญสัตว์ต่างๆ มาร่วมงานเลี้ยงก่อนที่พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปจากโลกนี้ และหากสัตว์ใดมาถึงงานเลี้ยงได้ 12 ตัวแรก ก็จะได้รับรางวัลแต่งตั้งให้เป็นสัญลักษณ์ของปีนักษัตรทั้ง 12 ปี ปรากฏว่ บรรดาสัตว์ทั้งหลายต่างพากันยินดีเป็นอย่างยิ่งและต้องการที่จะได้เป็นสัญลักษณ์ประจำปีด้วยกันทั้งนั้นจึงเร่งฝีเท้ากันอย่างเต็มเหยียด เพราะต้องการไปให้ถึงงานเลี้ยงเป็นตัวแรก เพื่อจะได้รับเกียรติเป็นสัญลักษณ์ของปีเริ่มต้นของปีนักษัตร ในบรรดาสัตว์มากมายนั้นมีเจ้าหนูตัวกระฉอยร่อยรวมอยู่ด้วย ถึงแม้มันจะเป็นเพียงสัตว์เล็กๆ แต่มันก็มีความไฝฝันทะเยอทะยานอันสูงส่งที่จะมีชื่อเริ่มต้นของปีนักษัตรด้วยเหมือนกัน แต่มันก็รู้ดีว่ หากมันวิ่งกับสัตว์อื่นๆ ซึ่งตัวใหญ่และมีพลังมากกว่า

มันแล้ว มันก็คงจะต้องกินฝุ่นจนเต็มพุงและคงไม่วายที่จะนอนแอ้งแม้งเพราะถูกสัตว์ใหญ่เหยียบเอาเป็นแน่แท้ มันจึงใช้สมองอัจฉริยะคิดแผนการสู้ชัยชนะ เจ้าหนูได้กระโดดเกาะหางวัวใหญ่ที่กำลังวิ่งอย่างเต็มฝีเท้าผ่านหน้ามันไปและแซงสัตว์อื่นๆ ไปอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งใกล้ถึงเส้นชัย วัวนี้กระหิ้วยิ้มย่องว่า ชัยชนะครั้งนี้จะต้องเป็นของมันอย่างแน่นอน แต่แล้วในทันใดนั้นเอง เจ้าหนูน้อยกลับกระโดดวิ่งไปบนหลังวัวหนุ่มและถีบตัวเองลอยละลิวเข้าสู่เส้นชัยเป็นตัวแรกได้สำเร็จ ท่ามกลางความงงวยของสัตว์ทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง และตั้งแต่นั้นมาผู้ที่เกิดตรงกับปีนักษัตรปีใดก็จะมีบุคลิกนิสัยใจคอตลอดจนโชชะตาเป็นไปตามลักษณะของสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ของปีนักษัตรปีนั้นๆ

ประการที่สามในคัมภีร์ “เฉลิมไตรภพ” แต่งเป็นกาพย์ กล่าวไว้ดังนี้

ปางอิศวรอุมา	พระพรหมธาดา
นารายณ์อันร่วมฤดี	
ทราบพรหมยมเพศสตรี	เสวยจันทรปถพี
เกิดมีซึ่งบุตรนัดดา	
หนึ่งสัตว์ปฏิสนธิ์นานา	สำหรับสุธา
ธัญญาภักขาผลามี	
ปรีक्षाพร้อมกันทันที	โลกสุขสวัสดิ
ปถพีจะเนิ่นนานไป	
ควรเราจะจัดแจงให้	เป็นวันคืนไว้
โมงท่มยามนาฬิกา	
ปีเดือนวันนามนานา	นามสัตว์เทวา
รักษาพระเคราะห์เกื้อองค์	
สิบสองราศีวางกง	กลีบจักรเวียนวง
ดาวยี่สิบเจ็ดหมู่หมาย	
เดินเสมอคืนวันผันผาย	เดือนปีมากมาย
ศกศักราชมาตรา	
จัดไว้ให้เป็นตำรา	ปราชญ์ผู้ปรีชา
ได้จำเป็นหลักจักรวาล	
สี่องค์จึงทรงบันดาล	เกิดสัตว์เดรฉาน
สิบสองนักษัตรจัดสรรค์	
ที่หนึ่งคือหนูสามพรรณ	รูปคล้ายคลึงกัน
นามปีชวดต้นปี	

ที่สองคือว่าคาวิ	สองสกุลมี
นามปิลลู่คู่วัว	
ที่สามพยัคฆ์พึงกลัว	ปีชานามตัว
สกุลสามอย่างต่างหลาย	
ที่สี่กระต่ายมุ้งฉาย	เทียมจันทร์เดือนหงาย
ให้นามปีเถาะเจาะจง	
ที่ห้าพระยาภุชงค์	เจ็ดเศียรหนึ่งองค์
นามปีมะโรงวาสุกรี	
ที่หกงูเล็กพิษมี	เขี้ยวแก้วฤทธิ์
นามปีมะเส็งเก่งพิษ	
ที่เจ็ดอัสดรเรื่องฤทธิ์	สี่ชาติประสิทธิ์
นามปีมะเมียมิ่งมง	
ที่แปดเกิดแพะพันธุ์พงศ์	ต้นตำแยแดง
นามปีมะแมแผ่ผล	
ที่เก้าวานรฤทธิ์ธณ	ปีวอกนามตน
ลิงฤทธิ์แรงคำแหงหาญ	
ที่สิบไก่แก้วนพการ	คืนวันขันขาน
จำยามนามปีระกา	
ที่สิบเอ็ดสุนัขขา	หกชาติต่ำช้า
นามหมาปีจอทรพล	
ที่สิบสองสุกรแผ่ผล	สองพันเท่าตน
ปีกุนคือหมูมากมัน	
สิบสองนักษัตรจัดสรรค์	เป็นสัตว์สำคัญ
ให้นามเรียกตามภาษา	

ประการที่สี่ในหนังสือเทศน์ 12 นักษัตร สุภาชิตสอนลูกศิษย์และคาถาชินบัญชร กล่าวว่ เมื่อครั้งเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) เทศน์เรื่อง 12 นักษัตร ตามประวัติว่า

“ท่านพระยาผู้หนึ่งเคยนิมนต์พระมาแสดงธรรมเทศนาให้ฟังอยู่เนืองๆ ที่บ้านของท่าน วันหนึ่งท่านคิดอยากจะฟังเทศน์จตุราริยสัง จึงให้บ่าวคนหนึ่ง ว่า เจ้าจงไปนิมนต์เจ้าประคุณสมเด็จพระวัดมาเทศน์ อริยสังลักกัณฑ์หนึ่งในคำ

วันนี้ ท่านหาได้เขียนฎีกาบอกชื่ออริยสังให้บ่าวไปไม่ บ่าวก็รับคำสั่งไปนิมนต์ เจ้าประคุณสมเด็จพระวัดว่า เจ้าคุณที่บ้านให้มาอาราธนาเจ้าประคุณไปแสดงธรรมที่บ้านคำวันนี้ เจ้าประคุณสมเด็จพระวัดจึงถามว่า ท่านจะให้เทศน์เรื่องอะไร บ่าวลืมนามอริยสังจำเสียไม่ได้ นึกคะเนได้แต่ว่า สิบสองนักษัตร จึงกราบเรียนว่า สิบสองนักษัตรขอรับผม แล้วก็กราบลามา ฝ่ายเจ้าประคุณสมเด็จพระวัดก็คิดว่า เห็นท่านพระยาจะให้เทศน์อริยสัง แต่บ่าวลืมนามชื่อไปจึงมาบอกว่าสิบสองนักษัตร ดังนี้ พอถึงเวลาค่ำท่านก็มีลูกศิษย์ติดตามเข้าไปแสดงธรรมเทศนาที่บ้านท่าน พระยาผู้นั้น มีพวกอุบาสกอุบาสิกาผดุงอยู่ด้วยกันมาก เจ้าประคุณสมเด็จพระวัดจึงขึ้นธรรมาสน์ ให้ศิลาบอกพุทธศักราช แลตั้งนะโม 3 จบแล้ว จึงว่า ชนสิบสองนักษัตรว่า มุสิโก อูสโก พยัคฆิโก ลโส นาโค สัปโป อัสโส เอพิโก มัคกโก กุกโก สุนักโข สุกโร"

(ประพต เศรษฐกานนท์, 2552: 7)

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า คำว่า "นักษัตร" หมายถึงชื่อรอบเวลากำหนด 12 ปี เป็น 1 รอบ โดยกำหนดสัตว์ 12 ชนิด เป็นเครื่องหมายในแต่ละปี เริ่มจากปีชวด-หนู จุล-วัว ขาล-เสือ เกาะ-กระต่าย มะโรง-งูใหญ่ มะเส็ง-งูเล็ก มะเมีย-ม้า มะแม-แพะ วอก-ลิง ระกา-ไก่ จอ-สุนัข และกุน-หมู โดยประเทศที่ใช้ 12 นักษัตรนั้นมีในกลุ่มเอเชียเท่านั้น และต้นกำเนิด 12 นักษัตร มาจากประเทศจีน

ในที่นี้จะกล่าวถึงสัตว์ 12 ชนิดใน 12 นักษัตรไทย ส่วนใหญ่แล้วเป็นสัตว์ที่เราคุ้นเคย และพบเห็นได้ง่าย คนไทยทั้งเลียงและไล่ล่า กินเนื้อและดื่มนม ใช้หนังและเก็บเขา เอ็นดูและเกรงกลัว ขี้เล่นและใช้ลาก ร้องไห้กลัวและหัวเราะขบขัน สัตว์ต่างชนิดใน 12 นักษัตร นอกจากข้างอันเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมืองแล้ว สัตว์ที่ผูกพันกับคนไทยที่สุด ก็คือ สัตว์ 12 ชนิดใน 12 นักษัตร ดังนี้

1. ปีชวด

หนูเป็นสัตว์เลื้อยคลานด้วยนม ในอันดับสัตว์ฟันแทะ ซึ่งเป็นอันดับที่มีชนิดมากที่สุด ทุกแห่งในโลกล้วนมีหนู ตั้งแต่ขั้วโลกเหนือ เขตทุนดรา ป่าเขตร้อน บนภูเขา แถบหนองบึง กลางทะเลทราย ใต้ดิน ดินแดนที่มีหินไปจนถึงทุกซอกมุมของเมืองใหญ่ หนูได้เปรียบตรงที่ตัวเล็ก สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ทุกแห่ง ที่สำคัญคือ ความฉลาดเฉลียว ทำให้มันอยู่รอดได้ในทุกที่

หนูไม่เพียงไปไหนต่อไหนด้วยการวิ่ง กระโดด ปีน และขุด ได้อย่างคล่องแคล่ว ว่องไวเท่านั้น แต่ยังว่ายน้ำเก่ง ทั้งยังพัฒนาประสาทสัมผัส อันได้แก่ การฟังเสียง การดมกลิ่น และการสัมผัส โดยเฉพาะที่หนวดให้มีความไวเป็นพิเศษอีกด้วย เมื่อภัยมาหนูจะส่งเสียงร้องเพื่อ

เดือนภัย หรือเมื่อพบแหล่งอาหารก็จะส่งเสียงร้องชักชวนพรรคพวกให้มา นอกจากเสียงร้องแล้ว หนูยังปล่อยฉี่เดือนภัยได้เมื่อมันติดกับดัก ถึงแม้จะสูญเสียชีวิต ณ กับดักนั้น ถ้าหากเจ้าของกับดักล้มทำความสะอาดกับดัก กลิ่นฉี่ “สัญญาณอันตราย” ก็จะเตือนไม่ให้เพื่อนหนูตัวอื่นเข้ามา เวลาหนูตกใจ มันจะใช้ขาหน้าลูบคลำทำความสะอาดไปทั่ว

ลักษณะของหนู มีดังนี้

1. ฟัน เป็นอาวุธชิ้นพิเศษสุด โดยเฉพาะ ฟันคู่หน้า 2 คู่ ทั้งบนและล่าง มีรูปร่างคล้ายสิ่ว แข็งแรงแหลมคม เอาไว้ขบแทะและขุด ซึ่งตระกูลหนูมีเพียงฟันหน้าและกรามเท่านั้น
2. หนวด นอกจากหนูจะใช้จมูกดมกลิ่นหาอาหาร ยังใช้หนวดในการนำทาง
3. เท้า เท้าหน้าของหนูมีไว้จับเมล็ดพืชแทะกิน หยิบเมล็ดพืชที่ตนเองเอาไว้ในกระพุ้งแก้มออกมาเก็บไว้ในรัง หนูยังใช้ตีนในการทำความสะอาดขนอีกด้วย
4. ขาหลัง ขาหลังของหนูจะยาวกว่าขาหน้าไว้รับน้ำหนักเมื่อนั่งกินอาหาร
5. หาง หางหนูเป็นเกล็ด ไม่มีขน หางช่วยให้ลำตัวป้อมของมันมีสมดุลยามป่ายปีนและทรงตัว
6. ลิ้น ลิ้นของหนูจะสั้นจนมันไม่สามารถแลลิ้นยาวออกมาเกินกว่าฟันหน้า แต่ก็มีประสาทสัมผัสที่ไวมาก
7. ตา หนูเห็นโลกเหมือนดูโทรทัศน์ขาวดำ
8. หู หนูเป็นอวัยวะที่ไวต่อเสียงมาก คอยระวังภัย แม้ยามกินอาหารสามารถรับฟังเสียงเตือนภัยจากเพื่อนหนูได้ในระยะไกล
9. ขน ขนเป็นทั้งเสื้อผ้ารักษาความอบอุ่นให้ร่างกายหนู และในขณะเดียวกันก็เป็นขนวนกันอากาศร้อน ทำให้ผิวหนังเย็น หนูบางชนิดรู้จักพรางตัวกับสภาพรอบตัวในยามที่มันหนีกลับบ้านไม่ทัน (ภาณุ บุรุษรัตนพันธุ์, บรรณาธิการ, 2539: 20-21)

นอกจากนี้ ส. พลายน้อย (2534:19-30) ได้กล่าวถึง ปีชวด ในหนังสือสิบสองนักษัตรว่า ปีชวด เป็นปีแรกของ 12 นักษัตร ทางภาคเหนือเรียกปีชวดว่า “ปีไจ้ หรือ เป้งหนู” ในภาษาบาลีและในกฎหมายโบราณนิยมใช้ว่า “มุสิก” เช่น ในกฎหมายตราสามดวง ขึ้นต้นว่า “ศุภมัสดุ 1166 มุสิกะสังวัจฉระมะฆะมาส” ซึ่งหมายถึง จุลศักราช 1166 ปีชวด เดือน 4 ส่วนในภาษาเขมรเขียน “ชูด” อ่านว่า “จูต”

ในบรรดาสัตว์ทั้งสิบสองชนิด ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของปีสิบสองนักษัตร หนูเป็นสัตว์สี่เท้าที่เล็กที่สุด และคลุกคลีกับมนุษย์มาช้านาน จนเกือบพูดได้ว่าไม่มีบ้านใดที่ปราศจากหนู แต่หนูไม่ใช่สัตว์เลื้อยเป็นเพียงแอบแฝงเข้ามาอาศัยอยู่เท่านั้น เรื่องของหนูมีทั้งดีและร้าย มีคติความเชื่อต่างๆอยู่มาก เป็นสัตว์ที่น่าสนใจชนิดหนึ่ง

หนูในเมืองไทยเห็นจะซุกซุมมาแต่โบราณ คือมีทั้งในท้องนาและในบ้านเรือน จนถึงกับมีเรื่องบันทึกไว้ในพระราชพงศาวดารหลายแห่ง เช่น ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ปรากฏว่า เมื่อปีฉลู จุลศักราช 1131 (พ.ศ. 2312) “บังเกิดหนูมากเข้ากินข้าวในยุ้งฉางสิ่งของทั้งปวงต่างๆ จึงมีรับสั่งให้ฆ่าทุลละของธูลิพระบาทและราษฎรทั้งหลายดักหนูมาส่งแก่กรมพระนครบาลทุกวันๆ หนูก็สงบเสื่อมสูญไป” ซึ่งในปัจจุบันนี้ก็ยังมีเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นอยู่เสมอ

ในสมัยอยุธยา หนูก็ซุกซุมจนถึงต้องเลี้ยงแมวไว้ที่หอกลอง เพื่อป้องกันไม่ให้หนูมากัดหนังกลองได้ และคงไม่ต้องกล่าวถึงตามบ้านเรือนว่าจะซุกซุมมากขนาดไหน เพราะแม้แต่ในตำหนักปราสาทก็มี ในพระราชพงศาวดารเล่าว่า เมื่อครั้งรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง “ครั้งหนึ่งเสด็จอยู่ในพระที่นั่งจักรวรรดิไพฑูริย์มีหมาปราสาทมุลิกตกลงมา ทรงพระกรุณาเอาขันทองครอบไว้ให้หาพระโหรมาทนาย พระโหรคำนวณแล้วทูลว่า สัตว์สี่เท้า ทรงพระกรุณาตรัสว่าก็ตัวพระโหรจับคำนวณแล้วทูลว่าสี่ตัว ทรงพระกรุณาตรัสว่าสัตว์สี่เท้านั้นถูกอยู่ แต่ที่สี่ตัวนั้นผิดแล้ว ครั้นเปิดขันทองขึ้น เห็นลูกมุลิกคลานอยู่สามตัวกับแม่ตัวหนึ่งเป็นสี่ตัว” ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แม้ในปราสาทนั้นก็ยังมีหนู

ในภาษาญี่ปุ่นเรียกปีชวดหรือปีหนูว่า “เน หรือเนซุมิ” ตามปฏิทินเก่าของญี่ปุ่นกล่าวว่า เป็นปีแห่งความมั่งคั่งสมบูรณ์ เป็นปีที่มีอาหารล้นเหลือ เพราะเชื่อกันว่าหนูเป็นสัญลักษณ์ของไดโกกุ ซึ่งเป็นเทพองค์หนึ่งในจำนวนเจ็ดองค์ ที่ถือกันว่าเป็นเทพเจ้าแห่งโชคลาภ โดยเฉพาะเทพไดโกกุองค์นี้เป็นเทพแห่งทรัพย์สมบัติและรักษาครัว ตามรูปเขียนหรือภาพสลักนิยมทำเป็นรูปคนแก่ใจดียิ้มแป้นเท้าทั้งสองยื่นเหยียบถั่งข้าวสองถั่ง มีถุงใบใหญ่พาดอยู่บนไหล่ซ้ายมือขวาถือตะลุมพุกพิเศษ และมีหนูอยู่บนถั่งข้าวหนึ่งตัวหนึ่ง สิ่งของต่างๆ นั้นมีความหมายคือ ถั่งข้าวนั้นหมายถึง อาหารถุงผ้าใบใหญ่ก็บรรจุทรัพย์สมบัติต่างๆ ไว้เต็ม ตะลุมพุกพิเศษเป็นเครื่องมือที่จะนำมาซึ่งสิ่งของต้องประสงค์ ส่วนหนูนั้นออกจะแปลกอยู่สักหน่อยที่กลายมาเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่ง และญี่ปุ่นเขาก็มีคติว่า “มีหนูเมื่อใดก็มีอาหารเมื่อนั้น”

นอกจากนี้ชาวญี่ปุ่นยังเชื่ออีกว่า ในเวลาที่ให้อาหารมิทานะ หรือศาลเจ้าประจำบ้านนั้น ถ้ามีหนูมากินเครื่องเซ่นเหล่านั้นเขาก็จะพากันดีใจและรู้สึกเป็นสุข เพราะเขาคิดว่าการที่หนูมากินเครื่องเซ่นนั้นก็เท่ากับว่าเจ้าได้มาเสวยเครื่องเซ่นเหล่านั้น และเขาคิดว่าหนูเป็นตัวแทนของเจ้าเขา จึงไม่ทำร้ายหนู

2. ปีฉลู

ภาณุ บุรุษรัตนพันธุ์, บรรณาธิการ (2539: 30-35) กล่าวว่า วัวเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ มีตำนานกล่าวถึงวัวในสวรรค์ชื่อ “โคอุสุภราช” ซึ่งเป็นเจ้าแห่งสัตว์สี่เท้าทั้งปวง วัวเป็นสัตว์ที่มีพลังกำลังและเขาแหลมคมน่าเกรงขาม แต่คนก็ยังสามารถนำวัวมาใช้ประโยชน์มากมาย เช่น ใช้ไถนา ลากเกวียน

ลักษณะของวัว มีดังนี้

1. หาง วัวใช้หางปัดแมลงที่ตอมตามเนื้อตัว นอกจากนั้นวัวยังใช้หางเพื่อสื่อสารกัน ปกติวัวจะสะบัดหางไปมา แต่ถ้าวัวเครียดหรือตกใจจะสะบัดหางจากบนลงล่าง
2. หนอก หรือที่เรียกกันว่า “ตะโหงก” มีเฉพาะวัวบางพันธุ์ หนอกวัวเป็นตำแหน่งที่ใช้เทียมแอก เทียมเกวียน
3. เท้า เท้าวัวรองรับด้วยกีบที่แข็งแรง เมื่อวัวตัวผู้จะเข้าหาวัวตัวเมีย มันจะทำมุมก่อดิน พร้อมกับใช้ตีนตะกุยดิน
4. เขา เขาวัวเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในหมู่วัว จำฝูงมักจะเป็นวัวตัวที่มีเขายาวสวยที่สุด วัวใช้เขาเป็นอาวุธป้องกันตัว ส่วนรอยคอดที่เขาวัวตัวเมียนั้นใช้บอกจำนวนลูกและปีที่แม่วัวตกลูกได้
5. จมูก เนื้อด้านในที่เชื่อมรูกจมูกทั้งสองจะถูกเจาะตั้งแต่วัวยังอายุน้อย เพื่อร้อยเชือกหรือที่เรียกว่า “สนตะพาย” เชือกที่สนตะพายนี้นำมาใช้บังคับวัว

นอกจากนี้ ส. พลายน้อย (2530: 42-50) กล่าวว่า ปี่ฉลุ ภาษาเขมรเขียน “ฉลุ” อ่านว่า “โฉลว” ทางภาคเหนือของไทยเรียกว่า “ปี่เป่า” หรือ “เป็งจ๊ว” (จ๊วก็คือวัว) ในกลุ่มประเทศที่ใช้สิบสองนักษัตร จะใช้รูปวัวเป็นสัญลักษณ์แทนปีฉลุเหมือนกันหมดมีแปลกออกไปเฉพาะญวนที่ใช้ควายแทนวัว ตามข้อความที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ 1 ว่า “เพื่อนจูงวัวไปค้าขี่ม้าไปขาย” ภายหลังจึงได้นำคำว่า “โค” ในภาษามครมาใช้เพิ่มขึ้นอีกคำหนึ่ง ตามหลักฐานที่กล่าวมานี้แสดงว่า ในสมัยสุโขทัยมีการซื้อขายวัวกันเป็นธรรมดา และมีการจารึกบนฐานพระอิศวร เมืองกำแพงเพชร ตอนหนึ่งว่า “อนึ่ง แต่ก่อนยอมขายวัวไปแก่ละว้า อันจะขายให้ดูก่อนนั้น ก็ห้ามมิให้ขาย” เป็นที่น่าสงสัยว่าทำไมจึงไม่ให้ขายแก่ละว้าซึ่งน่าจะเป็นลูกค้าสำคัญ แต่มีข้อความอีกตอนหนึ่งว่า “เจ้าพระญาศรีธรรมมาโคกราชประดิษฐานพระอิศวรเป็นเจ้านี้ไว้ให้ครองสัตว์สี่ตีนในเมืองกำแพงเพชร” ทำให้คิดว่าพวกละว้าอาจจะซื้อไปฆ่าก็เป็นได้ และพระอิศวรคงไม่โปรดจึงห้าม

ในหนังสือนารายณ์สิบปาง ฉบับคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์ กล่าวว่า เดิมทีวัวเป็นสัตว์สวรรค์ พระอุมาใช้เทียมรถ คราวหนึ่งพระอิศวรชวนพระอุมาลงเที่ยวเมืองมนุษย์ โดยทรงพาหนะต่างๆ กัน พระอิศวรทรงพระคาวิอุศุกราช พระอุมาทรงรถเทียมด้วยโคสองตัว ชื่อ “กะวิน และนิลเมฆา” พระขันธกุมารเป็นสารพัดให้เชือกผูกเขาโคคอยบังคับ พระนารายณ์ทรงครุฑนำเสด็จไปข้างหน้า ถัดมาก็เป็นพระมาตุลีขี่เสื่อ และพระไพศพทรงมิงส์ คือ ควาย ขณะที่เสด็จชมไร่นาอันอุดมสมบูรณ์นั้น โคกะวินและนิลเมฆา ซึ่งเทียมรถพระอุมา พารถทรงเข้าไปในไร่นา และกินพืชผัก พระมาตุลีและพระไพศพเห็นจึงขับเสื่อและควายเข้าชนาบ้าง วัวทั้งสองจึงได้เข้าทาง เมื่อเดินทางมาถึงแม่น้ำโคธาวารีจึงหยุดพัก พระขันธกุมารจึงนำเรื่องเข้ากราบทูลให้พระอิศวร

ทราบว่ โคทั้งสองโลกอาหารเข้าไปกินพืชผักในไร่ นา ทำให้พืชในไร่ นาเสียหาย พวกมนุษย์จะหาว่าเทวดาลงมาเที่ยวก็มาทำไร่ นาเสียหาย พระอิศวรเมื่อได้ฟังเช่นนั้น จึงให้แก่เอาโคทั้งสองออกจากแอก และมีเทวโองการว่า ตั้งแต่บัดนี้ต่อไปให้เจาะจุมกร้อยเชือกผูกเป็นตะพายเหมือนอย่างควาย และที่ตีไม้เจ็บเพราะหนังหนา ก็ให้เอาแขนงไม้สีสุกยาวสองศอกคืบมาทำเป็นด้ามเอาเหล็กฝังปลายไม้ให้แหลมยาวออกมาเท่าเมล็ดข้าวเปลือกสำหรับแทงโคที่ตื้อดิ่ง และเมื่อจะใช้บรรทุกของและเทียมเกวียนผ่านเข้าไปในทุ่งนา ให้สานตะกร้อสวมปากผูกเชือกไว้กับต้นเขาทั้งสอง อย่าให้กินอะไรได้ เมื่อพระอิศวรตรัสสั่งเช่นนั้นแล้ว จึงมอบโคทั้งสองตัวให้แก่พระไพศพนนำไปให้มนุษย์ใช้ทำนาต่อไป เรื่องนี้แสดงให้เห็นเหตุที่วัวจะมีในมนุษย์โลกและต้องถูกเจาะจุมกร้อยเชือก วัวที่ทำผิดถูกลงโทษให้ลงมาจากสวรรค์

นอกจากนี้ของจีนอีกเรื่องหนึ่ง เจ็กเซียนฮ่องเต้ เห็นว่า มนุษย์ต้องทำงานหนักและอดอยาก ห้าหรือหกวันจึงจะกินอาหารสักครั้ง ทรงคิดที่จะช่วยเหลือ จึงสั่งให้ดาววูหลงไปบอกมนุษย์ว่า ให้ทำงานอย่างจริงจังแล้วจะมีอาหารกินสามวันครั้ง ดาววูรับคำสั่งแล้วก็รีบลงมาบอกมนุษย์ว่า ถ้ามนุษย์ขยันทำงานแล้วเจ็กเซียนฮ่องเต้จะให้มีอาหารกินสามมื้อทุกวัน ครั้นดาววูกลับขึ้นไปรายงานเจ็กเซียนฮ่องเต้ก็กริ้วเพราะไปกลับคำเสีย ทำให้มนุษย์ต้องทำงานมากขึ้นจึงจะพอกิน จึงให้ดาววูลงมาเป็นวูรับใช้มนุษย์ เพื่อที่จะได้มีอาหารพอกินวันละสามเวลา และมีวูลำหรับไถนาจนถึงปัจจุบันนี้

เรื่องของวัวที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี วัวเป็นสัตว์ที่ปรากฏรูปร่างเป็นภาพเขียนมาแต่สมัยดึกดำบรรพ์หรือยุคก่อนคริสต์ศักราช 15,000 ปี ถึง 10,000 ปี ที่แพร่หลายมากคือภาพเขียนของอียิปต์ แต่เรื่องราวและความเชื่อต่างๆจะมีในอินเดียมากกว่า เพราะอินเดียถือว่าวัวเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Animals) เรื่องที่แพร่หลายเรื่องหนึ่งคือ เรื่องพระกฤษณะยกภูเขาโควรธนะ แปลว่า “โคผู้เจริญ” ตามเรื่องพระกฤษณะไม่ให้มิตรสหายบูชาพระอินทร์ ทำให้พระอินทร์โกรธ บันดาลให้น้ำท่วมวัวและคนเลี้ยงวัว พระกฤษณะก็เลยสำแดงเดชยกภูเขาโควรธนะขึ้นบังเป็นร่มให้วัวและผู้คนเข้าไปอาศัยหลบฝนพ้นจากอันตราย ภายหลังพระอินทร์เป็นมิตรกับพระกฤษณะ และเรียกพระกฤษณะว่า “อุเปนทรา” หมายถึง พระอินทร์ที่สอง

วัตถุโบราณที่มีผู้ค้นพบอีกอย่าง คือ เหรียญเงินที่มีรูปโคกามะเนญ มีอายุเก่าถึงหนึ่งร้อยปีก่อนคริสต์ศักราช โคกามะเนญเป็นโคसारพัดนิกที่ได้จากการกวณเกษียรสมุทร และรูปโคบนยอดเสาสมัยพระเจ้าอโศก แสดงว่า ในอินเดียโบราณนับถือวัวมาก พวกฮินดูเลี้ยงวัวไว้เพื่อกินนมเท่านั้น เนื้อไม่กินและไม่ฆ่าโคถือเป็นบาปหนัก เพราะโคเป็นพาหนะของพระผู้เป็นเจ้าเป็นสัตว์อันประเสริฐ ในอัฐมมงคลที่พราหมณ์นำมาให้ไทยมีโคสุภราชอยู่ด้วย โคสุภราชหรืออุสุภราชนี้มีนามว่า “นนทิ” เป็นเทวดา นับถือกันว่า เป็นเจ้าแห่งสัตว์สี่เท้าทั้งปวง มีวิมานอยู่ ณ

เขาไกรลาส เวลาพระอิศวรจะไปไหน พระนนทีกะกลับร่างเป็นโคให้ทรง ด้วยเหตุนี้พวกฮินดูจึงบูชาพระนนทียี่สิบรูปโค

ในหมู่บ้านมุสลิมมีพิธีฆ่าวัวเพื่อส่งไปให้เป็นพาหนะของคนตาย เชื่อกันว่า วัวตัวที่ถูกฆ่ามันจะได้เป็นพาหนะให้คนตายไปเฝ้าพระเจ้า ทางที่จะไปเฝ้าพระเจ้านั้นต้องผ่านทะเลทราย ฉะนั้นเวลาฆ่าวัวในพิธีเขาจึงต้องมีคนกางผ้าสีขาวให้วัว และมีคนถือกาน้ำ หมายถึงผ้าที่กางนั้นจะเป็นร่มบังแดดในชาติหน้า น้ำก็จะได้อาไว้กินกลางทาง

ในคัมภีร์มฤตยูเวทหมวดอริสัสมะกล่าวไว้ว่า ชาวกัมพูชะ ซึ่งเป็นตระกูลใหญ่ตระกูลหนึ่งได้ถือกำเนิดมาจากโค พวกกรีกจะมีเทพเจ้าประจำป่าองค์หนึ่งมีชื่อว่า “แดเตอร์” มีเศียรเป็นโค ในประวัติศาสตร์สมัยโบราณของอียิปต์กล่าวว่า โคเป็นสัตว์ที่วิญญาณของโอสิริส (Osiris) เป็นเทวดาคุ้มครองแม่น้ำไนล์ และตัดสินใจบาปบุญของผู้ตายไปแล้วเข้าสิงอยู่ โคที่ต้องลักษณะคือ ตัวดำ มีจุดเป็นสามเหลี่ยมขาวที่หน้าเรียกว่า “อาปิส” เป็นสัตว์ที่ชาวอียิปต์นับถือกันสูงสุดทั่วประเทศ โคอาปิสมีโบสถ์เป็นที่อยู่อาศัย มีพวกศาสนาจารย์คอยปรนนิบัติอย่างดี ถ้าโคอาปิสตายลงพลเมืองต้องไวทุกข์จนกว่าจะหาใหม่ได้ พอหามาแทนได้ก็ต้องมีการทำพิธีและมีการรื่นเริงต่างๆ

ทางภาคใต้ของไทยมีกัมพูชนโค ซึ่งเป็นที่นิยมกันมานาน ได้มีตำราดูลักษณะโคบรรยายถึงสี่ของวัว ลักษณะเขา ลักษณะขวัญ ตามปกติวัวมีหลายสี มีจุดมีด่างและมีลายที่ไม่เหมือนกัน ด้วยเหตุนี้จึงมีตำราดูสีของวัว และชื่อเรียกต่างๆกันดังนี้

1. โคหงส์ วัวสีนี้มีสีตัวแดงสะอาด
2. โคเพชร ชนิดนี้มีสีตรงกันข้ามกับกับชื่อคือสีตัวดำนิล ดำเป็นเงา

วัวทั้งสองชนิดนี้ในตำราว่า เป็นวัวชั้นดี ไม่ให้โทษแก่เจ้าของ แต่ถ้าจะให้ดีเลิศก็ต้องชนิดสีแดงเพลิง และมีรอยด่างตั้งแต่โคนหางไปถึงตา เรียกว่า โคศุภราช ใครเลี้ยงไว้จะได้เป็นเศรษฐี ตามตำราบอกว่า ต้องปลูกโรงยกพื้นสูง 1 ศอกให้เป็นที่อยู่ และจัดเครื่องไถคราดยาว 1 ศอก 1 คืบ เก็บไว้ในโรงนี้ด้วยจึงจะดี

3. ปีขาล

ภาณุ บุรุษรัตนพันธุ์, บรรณาธิการ (2539: 44-45) กล่าวว่า เสือเป็นสัตว์ป่าที่มีความสวยงามที่สุด และมีเสน่ห์เปี่ยมด้วยสง่าราศี อำนาจ และพลังกำลัง ซึ่งแสดงออกในลักษณะรูปร่าง กิริยาอาการเคลื่อนไหวทั้งปวง เสือเป็นสัตว์ผู้ล่า มีเขี้ยวเล็บแหลมคมเป็นอาวุธ เป็นสัตว์ปราดเปรียว ฉลาดหลักแหลม นำพามันให้ไล่ล่าพิชิตสัตว์อื่นเป็นอาหาร จนเป็นที่หวาดกลัวเกรง ขามสรรพสัตว์ แม้แต่คนก็ยังยกย่องให้เสือเป็นเจ้าป่าราชาแห่งเหล่าสัตว์ เสือยังเป็นสัตว์ลึกลับ มีตำนาน ความเชื่อหลายสิ่งหลายอย่างที่เกี่ยวข้อกับเสือ เป็นตัวแทนของอำนาจความดุร้ายต่างๆ ที่คนหวาดกลัวเสือ แต่คนก็แสวงหาผลประโยชน์จากเสือ โดยใช้วิธีฆ่าเสือเป็นเครื่องราง

ของขลัง กิณอวัยวะเสือ และใช้เสือเป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจ ความเก่งกล้าสามารถ แต่ในความจริงของธรรมชาติ เสือทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งในความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนในระบบนิเวศ มันช่วยควบคุมรักษาสมดุลระหว่างสัตว์กินพืชกับพืชพันธุ์ต่างๆ เสือใช้ชีวิตส่วนใหญ่ท่องเที่ยวไปในป่า หากกินอย่างอิสระ มันจะล่าเมื่อหิว ไม่ได้ล่าพร้าเพื่อ

ลักษณะของเสือ มีดังนี้

1. ตา ตาของเสือกระพริบได้อย่างแม่นยำ เพราะตำแหน่งของดวงตาดูอยู่ด้านหน้าของใบหน้า ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับคนมาก เสือยังมองเห็นได้ดีแม้ในความมืด เพราะมีช่องรับภาพและเลนส์ตาใหญ่ และมีฉากสะท้อนแสงอยู่ภายในดวงตา ทำให้รับแสงได้มากขึ้น

2. หู เสือมีประสาทหูไวมาก ได้ยินเสียงเหยื่อเคลื่อนไหวได้ดีแม้จะอยู่ในระยะไกล ทั้งนี้เพราะเสือนี้อีกหูขนาดใหญ่

3. จมูก เสือมีประสาทดมกลิ่นไม่ดীনึกเมื่อเทียบกับสัตว์ผู้ล่าชนิดอื่น

4. ฟันและกราม เสือมีเขี้ยวโค้งแหลม เขี้ยวบนยาวกว่าเขี้ยวล่าง ทำหน้าที่เหมือนกริชที่ใช้แทงเหยื่อ และใช้จับยึดเหยื่อ เสือไม่มีฟันกรามสำหรับบดเคี้ยวเหมือนพวกสัตว์กินพืช มีแต่ฟันกรามแหลมคมและมีกรามแข็งแรงยึดแน่นกับกะโหลก ไม่สามารถขยับเคลื่อนไปมาทางด้านข้างเหมือนพวกสัตว์เคี้ยวเอื้อง ทำให้การกัดของเสือเหมือนกับกรรไกรที่ตัดเนื้อ

5. เล็บ เสือจะเก็บซ่อนเล็บไว้ในอุ้งตีนเมื่อย่องเข้าหาเหยื่อ และจะกางออกเมื่อตะปบเหยื่อ กลไกนี้เกิดจากการทำงานประสานด้วยกันระหว่างกล้ามเนื้อ เส้นเอ็น และข้อต่อกระดูกนิ้ว ซึ่งพัฒนามาเป็นพิเศษ คนไทยจึงมีสำนวนเรียกคนที่เก็บงำความเก่งของตนไว้ไม่ยอมแสดงออกมา เรียกว่า “เสือซ่อนเล็บ”

6. กระดูกสันหลัง มีความยืดหยุ่นช่วยเพิ่มระยะในขณะวิ่ง เสือชีต้าร์ในแอฟริกาเป็นสัตว์บกที่วิ่งเร็วที่สุด มันควบคุมกระโจนหนึ่งครั้งได้ระยะไกลเป็นสองเท่าของม้าที่ควบ

7. หางเสือ เสือบางชนิดมีหางยาวช่วยในการปีนป่ายต้นไม้ได้คล่องแคล่ว

นอกจากนี้ ส. พลายน้อย (2530: 54-61) กล่าวว่า ปิชาลในภาษาเขมรเขียนว่า “ชาล” และอ่านว่า “ชาล” ตรงกับไทย ใช้สัญลักษณ์เป็นรูปเสือเหมือนกัน เขมรเรียกว่า “ชลา” ภาษาภาคเหนือเรียกปิชาลว่า “ปียี” หรือ “เป้งเสือ” นางสงกรานต์ที่มีพาคณะเป็นเสือมีชื่อว่า “นางโคราค” (บางแห่งเรียกว่า “นางโคระ”)

เมืองไทยเป็นเมืองเสือ โบราณปรากฏว่า มีเสือทำร้ายคนอยู่เสมอ บางครั้งก็มีเสือลักลอบเข้ามาลักไก่หรือสัตว์เลี้ยงตามบ้าน เพราะในอดีตบ้านเมืองเป็นป่าอยู่โดยมาก

ในสมัยอยุธยาเคยจับเสือมาให้สู้กับช้าง บาทหลวง เดอ ชาวาสี ได้บันทึกไว้เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2228 สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ว่า

“เราได้เห็นสิ่งแปลกๆ เป็นสุขใจสำราญตา ยิ่งขึ้นทุกวัน เสือกับช้าง
ต่อสู้กันก็ให้เห็น มีช้างอยู่ 3 ช้าง ส่วนเสือนั้นตัวเดียวคู่ปรปักษ์
ที่จะ เข้าประจัญบานกันมีจำนวนยิ่งหย่อนกว่ากัน ช้างทั้งสามติด
หน้าร่าหูเหล็กกันวงม้นอาจม้วนงวงเข้าชอนไว้ภายในหน้าร่าหูนั้น
ได้ ในขณะที่ต่อสู้กันนั้นช้างใช้งาแทงเสือกกระโดดขึ้นไปเกาะติดอยู่
ที่หน้าร่าหู แล้วก็กัดเอาป่าช้าง ช้างได้รับความเจ็บปวดมากถึงกับ
ส่งเสียงร้องแปร ในที่สุดเสือกจะอิดโรยบอบช้ำหรือแก้งล้มตาย
ก็ได้ จึงนอนนิ่งเหมือนตาย ช้างก็เดินตรงเข้าไปเองวงจับเสือกพลิก
คว่ำพลิกหงายไปมาแต่เบาๆ แล้วก็เองวงรวบจับเสือกขึ้น ฯลฯ”

ตามคติของจีน เสือเป็นเจ้าป่าแห่งสัตว์ทั้งปวง และว่ามีอายุถึงพันปี เมื่ออายุได้ห้า
ร้อยปี สีขนจะเปลี่ยนเป็นสีขาว นอกจากนี้ ช้างและกระต่าย ตลอดจนคนส่วนต่างๆ ของเสือใช้เป็นยา
รักษาโรคได้โดยเฉพาะหมวดใช้รักษาอาการโรคปวดฟันได้เป็นอย่างดี ในเมืองไทยผู้ที่ เป็นโรคคาง
ทูมนิยมเขียนตัวหนังสือ ไช้ว คือเสือที่แก้มว่าเป็นยันต์รักษาโรคคางทูมได้ ในเมืองจีนสมัยโบราณ
นิยมเขียนรูปหัวเสือที่โล่ พวกนายทหารก็จะมีรูปหัวเสือที่เสื้อ และที่ในพงศาวดารจีนบรรยายถึง
ทหารเอกตวาดเสียงอันดังปานฟ้าผ่าผ่านนั้น ก็เลียนแบบการร้องของเสือเพื่อให้ข้าศึกตกใจกลัวนั่นเอง

การแข่งขันกีฬาโอลิมปิกปี ค.ศ.1988 (พ.ศ.2531) ที่ประเทศเกาหลี ได้ทราบว่
ประเทศเจ้าภาพจะใช้รูปเสือเป็นเครื่องหมาย เพราะตามความเชื่อของเกาหลี ถือว่า เสือเป็นสัตว์
ที่จะนำโชคดีมาให้ เป็นสัตว์ที่ใกล้ชิดกับความเป็นอยู่ ความเชื่อ และวัฒนธรรมของเกาหลีมาแต่
โบราณ มีตำนานเล่าว่า ฮวานิน (Hwanin) โอรสแห่งสวรรค์ได้ถูกส่งลงมายังมนุษย์โลกเพื่อให้เกิด
พืชพันธุ์มนุษย์ แต่โอรสลงมาแล้วหาคุ้มครองไม่ได้ ในครั้งนั้นหมีสาวกับเสือหนุ่มได้รับเทวโองการ
ให้จำศีลภาวนาเพื่อให้ร่างกายกลับกลายเป็นมนุษย์ แต่การบำเพ็ญตบะเป็นเรื่องยากลำบาก เสือ
ทนไม่ไหวไม่สามารถบำเพ็ญตบะต่อไปได้ก็เลยไม่ได้เป็นมนุษย์ ส่วนหมีสาวบำเพ็ญตบะต่อไป
จนในที่สุดร่างก็กลับกลายเป็นมนุษย์และได้แต่งงานกับฮวานิน มีบุตรด้วยกันหนึ่งคนคือ “ตันกุน”
ผู้สถาปนาเกาหลีโบราณ ส่วนเสือไม่สามารถกลายร่างเป็นมนุษย์ได้ก็ยังคงใกล้ชิดกับชาวเกาหลี
ตลอดมา ชาวเกาหลีนับถือเสือว่าเป็นเจ้าภูเขา เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกครองภูเขาทั่วไป จึงได้สร้าง
ศาลและรูปประดิษฐานไว้เพื่อให้ผู้คนกราบไหว้วิงวอนขอให้การเดินทางผ่านภูเขามีความปลอดภัย
เชื่อกันว่าเสือจะไม่ทำร้ายคนดีมีศีลธรรม และกลับจะคอยช่วยเหลือ ตามความเชื่อของไทยนิยม
เอาหนังเสือโดยเฉพาะหนังหน้าผากเสือมาทำเป็นตะกรุด เอาเขี้ยวเสือกงวงมาแกะเป็นตัวเสือก
ปลุกเสกเป็นเครื่องราง

ในโหราศาสตร์จีน เสือเป็นหนึ่งใน 12 นักษัตร โดยเป็นนักษัตรที่ 3 เรียกในภาษาไทย
ว่า “ขาล” เรียกในภาษาจีนว่า “โหลว” (虎) โดยเชื่อว่า คนที่เกิดปีขาลจะสมพงศ์กับคนที่เกิดปีกุน

หรือปีหมู และจะเป็นปักษ์กับคนที่เกิดปีวอก หรือปีลิง นอกจากนี้แล้วในความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์จีน ยังมียันต์รูปเสือคาบดาบ ที่เชื่อว่าสามารถขับไล่ภูติผีปีศาจหรือสิ่งอัปมงคลต่างๆ ให้ออกไปได้ โดยยันต์ชนิดนี้จะนิยมติดตามหน้าบ้านหรือเหนือบานประตูหรือตามทางแยกต่างๆ มักนิยมใช้ควบคู่กับยันต์ 8 ทิศ (เสือกับมนุษย์, 2552: ออนไลน์)

4. ปีเถาะ

กระต่ายเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็กไม่โตมากนัก หูยาว ขนปุย มี 4 ขา ธรรมชาติของกระต่ายมักอาศัยอยู่ตามชายป่า ชายทุ่ง บางครั้งก็ออกมาหากินเวลากลางคืน เมื่อเดือนหงายเราจะเห็นกระต่ายออกมาวิ่งเล่น คนสมัยก่อนจึงจินตนาการว่า กระต่ายหลงแสงจันทร์ กวีโบราณจึงมักเปรียบดวงจันทร์กับผู้หญิงสูงศักดิ์ และเปรียบกระต่ายกับชายต่ำศักดิ์ สำนวนว่า “กระต่ายหมายจันทร์” จึงหมายถึง ชายที่หมายปองหญิงสูงศักดิ์หรือหญิงที่มีฐานะดีกว่า (อักษรา, 2552: ออนไลน์)

ภาณุ บุรุษรัตนพันธุ์, บรรณารักษ์ (2539: 58-59) กล่าวว่า กระต่ายเป็นสัตว์เล็กกินแต่พืช ไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่ใคร คนไทยอาจไม่คุ้นเคยกับกระต่ายเหมือนวัวที่เราใช้งาน เหมือนหนูที่คอยกัดทำลายข้าวของ เหมือนหมาและไก่ที่เราคุ้นเคย แต่ครั้งใดที่เราแหงนหน้ามองพระจันทร์ในคืนวันเพ็ญ เราก็จะเห็นรูปเจ้ากระต่ายน้อยอยู่บนดวงจันทร์สีเงินทุกครั้งไป ในสภาพธรรมชาติ กระต่ายไม่มีเขี้ยวเล็บหรือกำลังจะต่อสู้กับสัตว์ใหญ่ มันต้องอาศัยความรวดเร็วว่องไวเพื่อหลบหลีกและหลบซ่อนศัตรู ประเทศไทยเคยมีกระต่ายให้พบเห็นตามทุ่งหญ้าหรือที่โล่งทั่วไป แต่ปัจจุบันกระต่ายได้ถูกล่า ถูกยิงเล่นจนกระต่ายที่เคยมีอยู่นั้นหาดูหรือพบเห็นได้ยาก นอกจากนี้กระต่ายเป็นสัตว์ที่แพร่พันธุ์ได้อย่างรวดเร็ว ความสามารถของกระต่ายในข้อนี้ทำให้คนนำกระต่ายมาเลี้ยงเพื่อเอาเนื้อ และเอาขนมาใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม สัตว์น้อยน่ารักตัวนี้สามารถเลี้ยงไว้ดูเล่น และเลี้ยงเป็นอาชีพเสริมได้ด้วย

ลักษณะของกระต่าย มีดังนี้

1. หู เป็นแผ่นบางมีขนาดยาว ซึ่งเป็นลักษณะประจำตัวของกระต่าย ใบหูมีแขนงเส้นเลือดแผ่กระจายเป็นจำนวนมาก และมีกล้ามเนื้อให้หูขยับและบิดโค้งช่วยรับเสียงได้ดี
2. ตา มีขนาดใหญ่และโปนออกมานอกเบ้าตา มีเปลือกตาที่สามนอกจากเปลือกตาบนและล่างอยู่ที่บริเวณมุมล่างของหัวตา ตาอยู่ในตำแหน่งที่ช่วยให้กระต่ายมองเห็นได้รอบด้าน
3. หนวด เป็นขนสั้นยาว บริเวณโคนมีแขนงประสาทรับความรู้สึก
4. ปาก มีขนาดเล็กมีรอยผ่ากลางบริเวณริมฝีปากบน รอยผ่านี้เชื่อมระหว่างปากกับจมูก
5. ฟัน กระต่ายมีฟันทั้งหมด 28 ซี่ แต่ฟันหน้าซึ่งเป็นลักษณะประจำตัวของกระต่ายนั้นมี 6 ซี่ เป็นฟันบน 4 ซี่ ฟันล่าง 2 ซี่

6. ขน กระต่ายมีขนหนานุ่มปุกปุย ขนกระต่ายมี 2 ชั้น ขนปกคลุมด้านนอกยาว และเส้นขนจะใหญ่เพื่อปกป้องอันตรายที่จะมากระทบตัวกระต่าย ขนด้านในสั้นและเส้นละเอียดกว่า ช่วยบุผิวหนังและช่วยป้องกันการสูญเสียความร้อนของร่างกาย

7. หาง กระต่ายมีหางสั้นๆ มีขนเป็นพวง กระต่ายใช้หางส่งสัญญาณต่างๆ ระหว่างเพื่อนกระต่ายด้วยกัน เมื่อตกใจกระต่ายจะยกหางขึ้น

8. ฝ่าเท้า ฝ่าเท้ากระต่ายมีขนอ่อนนุ่มปกคลุม ช่วยให้กระต่ายย่องหลบศัตรูได้อย่างเงียบเชียบ

9. ขาหน้า กระต่ายมีขาหน้าสั้น โคนขาชิดลำตัว มี 5 นิ้ว มีหัวแม่เท้า

10. ขาหลัง กระต่ายมีขาหลังยาว มีเล็บ 4 เล็บ ไม่มีหัวแม่เท้า ขาหลังเป็นอวัยวะสำคัญในการเคลื่อนที่เมื่อต้องการใช้ความเร็วเพื่อหลบหนีศัตรู กระต่ายจะไม่วิ่งแต่จะกระโดดหรือกระโจนด้วยขาหลังที่แข็งแรงมาก โดยสามารถกระโดดได้อย่างรวดเร็ว ด้วยความเร็วประมาณ 30-40 กิโลเมตรต่อชั่วโมง

นอกจากนี้คนไทยคุ้นกับกระต่ายมาแต่โบราณ จึงมีสำนวนเกี่ยวกับกระต่ายมาก ปาลเลกัวซ์ซึ่งมาอยู่เมืองไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้เขียนไว้ว่า “กระต่ายก็มีมากตามชายป่า แต่คนไทยเห็นว่าเป็นสัตว์ให้เนื้อที่เล็กลงมากจนไม่มีใครฆ่ากัน เมื่อเราพูดถึงกระต่ายแล้ว คนไทยนั้นถือกระต่ายเป็นสัตว์เจ้าปัญญาและเจ้าเล่ห์มาก”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายถึงสำนวนเกี่ยวกับกระต่ายไว้ท้ายพระราชนิพนธ์ เรื่องโรมิโอและจูเลียตว่า “ในสมัยเฮกสเปียร์ เขาเรียกหญิงนครโสเภณีว่ากระต่าย”

สังฆราชปาลเลกัวซ์ว่า “คนไทยเห็นจุดในดวงจันทร์เป็นกระต่ายนั้น เหมือนกับจีนโบราณว่า ในดวงจันทร์มีกระต่ายตัวผู้ และในโลกมีแต่กระต่ายตัวเมีย พวกกระต่ายตัวเมียชอบแหงนมองกระต่ายในดวงจันทร์จึงมีท้อง แล้วก็ตกลูกออกมาทางปาก”

ไทยใหญ่ว่า ดวงจันทร์คือกระต่ายที่คลุมด้วยเงิน จึงมีแสงเย็นนวลตา กระต่ายนี้อยู่ในเรือนแก้ว มีหน้าต่าง 15 บาน มันจะเปิดหน้าต่างแรกในคืนที่เราเรียกกันว่าขึ้นค่ำ และเปิดบานที่สองในคืนขึ้นสองค่ำ อย่างนี้เรื่อย ๆ ไปจนหมด 15 บาน เป็นวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวง หลังจากนั้นกระต่ายเกาะ ก็จะปิดหน้าต่างคืนละบานทำให้มืดลงๆ ซึ่งเราเรียกกันว่าข้างแรม นามปีที่ 4 เกาะ (กระต่าย) มนุษย์ผู้หญิง

ในอินเดียเคยเชื่อกันว่า เงามื่อดวงจันทร์นั้นเป็นกระต่ายกำลังวิ่งอยู่ และบางพวกเชื่อว่าเงาที่เห็นนั้นเป็นเงาของต้นไทร ส่วนในนิทานชาดกมีเรื่องเล่าถึงเหตุที่มีรูปกระต่ายอยู่ในดวงจันทร์ มีเรื่องดังนี้

“ณ ป่าใหญ่แห่งหนึ่ง ซึ่งอุดมไปด้วยหญ้าและไม้ดอกไม้ประดับ
นานาชนิด กระต่ายโพธิสัตว์ได้พำนักอยู่ ณ ที่นี้เป็นอย่างเป็นสุข ไม่มีศัตรู
ทั้งสัตว์เล็กและสัตว์ใหญ่ เพราะกระต่ายบำเพ็ญตนดังมุนี กินแต่
ใบหญ้าเป็นอาหาร มีวาจาเต็มไปด้วยไมตรีจิต สัตว์ที่เป็นพาลก็กลายเป็น
มิตร แต่ที่สนิทกันมากก็มีนาง 1 วานร 1 และสุนัข 1 (ในนิบาต
ชาดกเป็นสุนัขจิ้งจอก) สัตว์ทั้งสี่ล้วนแต่มีความเมตตากรุณาแก่สัตว์
ทั้งหลาย ปราศจากความโลภ ราคาศิล”

(ส.พลายน้อย, 2530: 67-68)

5. ปิมะโรง

นาค หรือพญานาค เป็นความเชื่อในภูมิภาคเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเรียกชื่อต่างๆ กัน แต่มีลักษณะร่วมกัน คือ เป็นรูขนาดใหญ่มีหงอน เป็นสัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ ความมีวาสนา อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ของบันไดสู่จักรวาล ต้นกำเนิดความเชื่อเรื่องพญานาคน่าจะมาจากอินเดีย ด้วยมีปกรณัมหลายเรื่องเล่าถึงพญานาค โดยเฉพาะในมหากาพย์มหาภารตะ นาคถือเป็นปรปักษ์ของครุฑ ส่วนในตำนานพุทธประวัติ เล่าถึงพญานาคไว้หลายครั้งด้วยกัน ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังมีตำนานเรื่องพญานาคอย่างแพร่หลาย ชาวบ้านในภูมิภาคนี้มักเชื่อกันว่า พญานาคอาศัยอยู่ในแม่น้ำโขง หรือเมืองบาดาล และเชื่อกันว่าเคยมีคนเคยพบรอยพญานาคขึ้นมาในวันออกพรรษาโดยจะมีลักษณะคล้ายรอยของรูขนาดใหญ่

ลักษณะของพญานาคตามความเชื่อในแต่ละภูมิภาคจะแตกต่างกันไปแต่พื้นฐาน คือ พญานาค มีลักษณะตัวเป็นงูตัวใหญ่มีหงอนสีทองและตาสีแดง เกล็ดเหมือนปลามีหลายสี แตกต่างกันไปตามบาร์มี บ้างก็มีสีเขียว บ้างก็มีสีดำ หรือบ้างก็มี 7 สี เหมือนสีของรุ้ง และที่สำคัญคือ นาคตระกูลธรรมดาจะมีเศียรเดียว แต่ตระกูลที่สูงขึ้นไปนั้นจะมีสามเศียร ห้าเศียร เจ็ดเศียรและเก้าเศียร นาคจำพวกนี้จะสืบเชื้อสายมาจาก พญาเศษนาคราช (อนันตนาคราช) ผู้เป็นบัลลังก์ของพระวิษณุวรายนปรมมาต ฤๅษีสมุทรวร อนันตนาคราชนั้นเล่ากันว่า มีกายใหญ่โตมโหฬารมีความยาวไม่สิ้นสุด มีพันศีรษะ พญานาคนั้นมีทั้งเกิดในน้ำและบนบก เกิดจากครรภ์และจากไข่ มีอิทธิฤทธิ์สามารถบันดาลให้เกิดคุณและโทษได้ นาคนั้นมักจะแปลงร่างเป็นมนุษย์รูปร่างสวยงาม (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2552: ออนไลน์)

พญานาค เป็นสัญลักษณ์ของผู้เกิดปิมะโรง ชาวสยามรับคติเรื่องนาคจากอิทธิพลของศาสนาพุทธและฮินดูเมื่อกว่า 1,500 ปีก่อน คัมภีร์ทางพุทธแยกนาคไฉนับพันชนิดและจัดหมวดหมู่ไว้ การที่สยามเป็นฝ่ายรับวัฒนธรรมจากหลายแหล่งมาผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่น และคนสยามเองก็ประกอบด้วย กลุ่มชนหลากหลายเผ่าพันธุ์ร่วมกัน จึงไม่สามารถชี้ชัดได้ว่า

นาค เป็นสัญลักษณ์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งตายตัว นาคอาจหมายถึง กิเลส หมายถึง บันไดสายรุ้งเชื่อมโลกมนุษย์กับสวรรค์ นาคอาจหมายถึงบรรพบุรุษของคนไทย นาคอาจเป็นสัญลักษณ์คู่กับสถาบันศาสนาและพระมหากษัตริย์ ทว่าสิ่งที่นิยมรับโดยทั่วกัน คือ ความสัมพันธ์ระหว่าง “นาคกับน้ำ” คือเป็นผู้ดลบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ทุกชีวิต (ภาณุ นุราชรัตนพันธุ์, บรรณานุกรม, 2539: 73) จะได้ยินอยู่เสมอว่า ปีนีนาคให้น้ำเท่าไร ก็ดี ผืนฟ้าดีหรือไม่ดี นาคให้น้ำสร้างความอุดมสมบูรณ์แก่สรรพชีวิตทั้งปวง

ตามคติฮินดู พญานาคันตนาคราช แทนบรรทมของพระนารายณ์ ที่นับถือเป็นเทพเจ้า พญานาคเปรียบได้กับท้องน้ำทั้งหลายในจักรวาล นาคมีอิทธิฤทธิ์บันดาลให้ฝนตกหรือไม่ตกสามารถแปลงกายเป็นเมฆฝนได้ พญานาคเป็นที่มาของแม่น้ำต่างๆ อันหมายถึง ผู้รักษาพลังแห่งชีวิตทั้งหลาย ตามความเชื่อของชาวพุทธ เทวดาแห่งน้ำ คือ วรณและสาคร ที่ต่างก็เป็นจอมแห่งนาคราช นอกจากจะเกี่ยวข้องกับน้ำบนโลกแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับน้ำในสวรรค์อีกด้วย คนโบราณเชื่อว่า สายรุ้งกับนาค เป็นอันเดียวกัน ที่เชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ข้างหนึ่งของรุ้งจะดูดน้ำจากพื้นโลกขึ้นไปข้างบน เมื่อถึงจุดที่สูงที่สุดก็จะปล่อยน้ำลงมาเป็นฝนที่มีลำตัวของนาคเป็นท่อน

ในตำนานสิงหนวัติ กล่าวว่า เมื่อเจ้าเมืองสิงหนวัติอพยพคนมาจากทางเหนือ พญานาคแปลงกายมาช่วยชี้ที่ตั้งเมืองใหม่ และขอให้อยู่ในทิศพิราษธรรม พอตกลงกันก็ขึ้นมาสร้างคูเมือง 4 ด้าน เป็น เมืองนาคพันธุ์สิงหนวัติ ต่อมาเมื่อยกทัพปราบเมืองอื่นได้ และรวมดินแดนเข้าด้วยกัน จึงเปลี่ยนชื่อเป็น แคว้นโยนกนาคราช ที่เห็นได้ชัดก็คือ ที่ปราสาทพนมรุ้ง จะมีคูเมืองที่เป็นสระน้ำ 4 ด้าน รอบปราสาทและมี พญานาค อยู่ด้วย ตามความเชื่อของคนสมัยโบราณ นาคจะมีความหมายเป็นอย่างอื่นไม่ได้นอกจากน้ำ เช่น การสร้างศาสนสถานไม่ว่าจะเป็นอุโบสถ นาคที่ราบันได จึงมี พญานาค ซึ่งตามความเป็นจริง (ความเชื่อ) การสร้างต้องสร้างกลางน้ำ เพื่อให้ดูเหมือนว่าศาสนสถานนั้นลอยอยู่เหนือน้ำ แต่ก็ไม่ต้องสร้างจริง ๆ เพียงแต่มีสัญลักษณ์พญานาค ไว้ เช่น ที่ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น

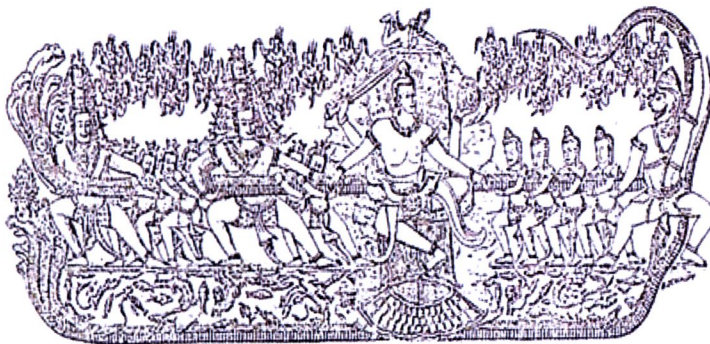
เรามักจะเห็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับนาคได้เสมอ ในงาน จิตรกรรม ประติมากรรม และหัตถกรรม นาคเป็นส่วนประกอบที่สำคัญทางสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะตามอาคารวัดต่างๆ หลังคาอาคารที่สร้างขึ้นสำหรับสถาบันพระมหากษัตริย์ และสถานบันศาสนสถาน ตามคตินิยมที่ว่า นาคยิ่งใหญ่คู่ควรกับสถาบันอันสูงส่ง เช่น นาคสะดุ้ง ที่ทอดลำตัวยาวตามบันได นาคลำยอง ที่ทำเป็นป้านลมหลังคาโบสถ์ที่ต่อเชื่อมกับนาคสะดุ้ง นาคเบือน นาคจำลอง และนาคพันต้นคันทวยรูปพญานาค

พญานาคเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

ตามตำนานพญานาค มีอยู่ก่อนสมัยพระพุทธเจ้า หลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมพิเศษแล้ว ได้เสด็จไปตามเมืองต่าง ๆ เพื่อแสดงธรรมเทศนา มีครั้งหนึ่งได้เสด็จออกจากร่มไม้ธูปาลนิโครธ ไปยังร่มไม้จิกชื่อ "มุจลินท์" ทรงนั่งเสวยวิมุตติสุข อยู่ 7 วัน คราวเดียวกันนั้นมีฝนตกพรำ ๆ ประกอบไปด้วยลมหนาวตลอด 7 วัน ได้มีพญานาคชื่อ "มุจลินท์" เข้ามาวนด้วยขด 7 รอบพร้อมกับแผ่พังพานปกพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อจะป้องกันฝนตกและลมมิให้ถูกพระวรกาย หลังจากฝนหายแล้ว คลายขนดออก แปลงเพศเป็นมาณพมายืนเฝ้าที่เบื้องพระพักตร์ ด้วยความศรัทธาอย่างแรงกล้า ทำให้ชาวพุทธสร้างพระพุทธรูปปางนาครูปกร แต่มักจะสร้างแบบพระนั่งบนตัวพญานาค เพื่อให้เกิดความสง่างาม (พูนศักดิ์ สักกทัตติยะกุล, 2552: ออนไลน์)

สอนสุพรรณ (2552: ออนไลน์) กล่าวว่า นาค ในภาษาสันสกฤตแปลว่า "งู" ตามคติฮินดู นาคเป็นสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์หลายแห่ง เช่น พญานาคขดตัวเป็นฐานรองรับพระวิษณุซึ่งเอนองค์พิง และบรรทมหลับอยู่ท่ามกลางมหาสมุทรในยุคซึ่งโลกกำลังสลายเพื่อก่อตัวเป็นรูปร่างขึ้นใหม่ ตำนานหนึ่งอ้างว่า การปรากฏตัวครั้งที่สำคัญที่สุดของพญานาคสำหรับโลกมนุษย์ก็คือ ตอนที่พญานาคกลืนน้ำจืดแห่งทั้งโลกแล้ว ไปขดตัวนอนหลับกลายเป็นเมฆอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ ซึ่งอาจเปรียบได้กับยุคไพลสโตซีน เพื่อให้โลกมีน้ำหล่อเลี้ยงชีวิตต่อไปอีกครั้งหนึ่ง พระอินทร์จึงต้องสังหารพญานาคเสียโดยได้ฟาดสายฟ้าเสียบกลางขดนาคนาคจนขาดเป็นท่อนๆ น้ำจืดไหลพวยพุ่งเป็นสายจากยอดภูเขาลงมาสู่โลกมนุษย์

นักวิชาการผู้หนึ่งแสดงความคิดเห็นว่า ชาวเขมรได้แสดงตำนานเรื่องนี้ไว้ในการก่อสร้างนครธม โดยให้บริวารของพระวิษณุซึ่งมีทั้งเทวดาและยักษ์ พันลำตัวพญานาคเข้ากับเขาพระสุเมรุ ซึ่งคือ "ปราสาทบายน" แล้วขึงลำตัวพญานาคเพื่อรัดเอาน้ำออกมาหล่อเลี้ยงชีวิตในโลก

ภาพที่ 1 พระวิษณุกวณเกษียรสมุทร ในรูปเขียนย่อโดยสังเขปจากหินแกะสลักที่นครวัด โดยออริโอล (Oriol) ตีพิมพ์โดย เอโมนิเอ (Etienne Aymonier, Cambodge, Paris 1901)

(สอนสุพรรณ, 2552: ออนไลน์)

ในสมัยก่อนโคลัมบัสค้นพบทวีปอเมริกา พวกแอซเต็กได้ประดิษฐ์ฐานสูงไว้กลางใจเมือง ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเรียกว่า “เทโอคาลิ” ฐานนี้อาศัยอยู่ในทะเลสาบเท็คซูกโก ซึ่งถือว่าเป็นสถานที่ให้กำเนิดแก่มกซิกโกทีน็อกทิทลัน เทโอคาลิมีรูปลักษณะเป็นพีระมิด บนยอดมีวิหารอยู่สองหลัง หลังหนึ่งสร้างถวายเทพเจ้าแห่งนักรบชื่ออูยซิโลฟ็อคติ และอีกหลังหนึ่งสร้างถวายเทพเจ้าแห่งฝนชื่อทาลลอค ซึ่งมีหอยประดับประดาอยู่เต็มไปหมด รอบ ๆ ฐานพีระมิด มีห้วงไพล่ออกมาเป็นระยะ ๆ ซ้อนกันเป็นแถว ๆ เรียกว่า “โคอาเตพันตลี” ถ้าสืบเปลี่ยนงูด้วยธาตุน้ำและเทพเจ้าทาลลอคด้วยพญานาค ซึ่งกำลังปล่อยให้น้ำไหลออกมาจากภูเขาหรือพีระมิด เราก็จะเห็นความคล้ายคลึงกับสิ่งซึ่งธรรมชาติได้สร้างไว้กับหมู่เกาะภูเขาไฟในแปซิฟิก

ภาพที่ 2 The teocalli of Cholula

(สอนสุพรรณ, 2552: ออนไลน์)

ในภาคพื้นแปซิฟิก ชาวเรือออสเตรเลียใช้ลวดลายขดงูประดับเรือมาแต่โบราณ สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ลมและกระแสน้ำทะเลได้เส้นศูนย์สูตรลงไปแล้วจะวนทวนเข็มนาฬิกา ส่วนเหนือเส้นศูนย์สูตรขึ้นมาจะวนตามเข็มนาฬิกา

ภาพที่ 3 เรือจำลองแกะสลักรูปนาค

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ของชาวเรือออสโตรนีเซีย หรือหมู่เกาะทะเลใต้ใช้ ซึ่งขุดพบในสุสาน
ประเทศฟิลิปปินส์ เขียนคัดลอกมาจากหนังสือโดย เฮอร์ค กาซินโย ค.ศ. 1973
(สอนสุพรรณ, 2552: ออนไลน์)

6. ปีมะเส็ง

งู เป็นสัตว์เลื้อยคลานชนิดหนึ่ง ไม่มีขา ไม่มีเปลือกตา มีเกล็ดปกคลุมผิวหนังทั่วทั้งลำตัว ลักษณะลำตัวยาวซึ่งโดยขนาดของความยาวนั้น จะขึ้นอยู่กับชนิดของงู ปราดเปรี้ยวและว่องไวในการเคลื่อนที่ มีลิ้นสองแฉกเพื่อใช้สำหรับรับความรู้สึกทางกลิ่น จัดอยู่ในชั้น Reptilia ตระกูล Squamata ตระกูลย่อย Serpentes โดยทั่วไปแล้วงูจะกลัวและไม่กัด นอกเสียจากถูกรบกวนหรือบุกรุก จะเลื้อยหลบหนีเมื่อมีสิ่งใดเข้ามาใกล้บริเวณที่อยู่ ออกล่าเหยื่อเมื่อรู้สึกหิว โดยกินสัตว์เลื้อยคลานด้วยนมขนาดเล็กเป็นอาหาร ยกเว้นงูบางชนิดที่กินงูด้วยกันเอง เช่น งูจงอางสามารถมองเห็นได้ดีในที่มืดและในเวลากลางคืน โดยทั่วไปจะออกลูกเป็นไข่ ยกเว้นแต่งูที่มีพิษซึ่งมีผลโดยตรงทางด้านโลหิต (Vipers) ซึ่งจะออกลูกเป็นตัว เช่น งูแมวเซา ธรรมชาติโดยทั่วไปของงู จะทำการลอกคราบเป็นระยะเวลา และจะบ่อยครั้งเมื่องูยังมีอายุน้อยมาก ซึ่งภายหลังจากการลอกคราบของงู จะทำให้เกล็ดที่ปกคลุมผิวหนัง มีสีสดใสรวมทั้งทำให้เคลื่อนไหวร่างกายได้อย่างรวดเร็ว

ปัจจุบัน มีงูกัดค้นพบแล้วประมาณ 2,700 ชนิด แต่เป็นงูไม่มีพิษประมาณ 2,300 ชนิด สำหรับในประเทศไทยมีงูจำนวนมากตามสภาพภูมิอากาศ ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อการดำรงชีวิต ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทยสามารถพบเห็นงูได้มากกว่า 180 ชนิด โดยเป็นงูที่มีพิษจำนวน 46 ชนิด และสามารถจำแนกงูที่มีพิษออกได้อีก 2 ประเภท คือ งูที่มีพิษ โดยอาศัยอยู่บนบก จำนวน 24 ชนิด และงูที่มีพิษ โดยอาศัยอยู่ในทะเล จำนวน 22 ชนิด (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2552: ออนไลน์)

ลักษณะของงู มีดังนี้ (ภาณุ บุรุษรัตนพันธุ์, บรรณาธิการ, 2539: 90)

1. ตา งูไม่มีเปลือกตา จึงต้องลืมตาโผลงตลอดเวลา แต่มีรูม่านตาที่ขยายปิดเปิดตามปริมาณแสงได้ และมีเกล็ดใสครอบทับดวงตาป้องกันอันตรายและป้องกันน้ำ เมื่อเวลางูว่ายน้ำเกล็ดนี้จะลอกออกพร้อมกับการลอกคราบของงู ตาของงูมีลักษณะนูน ทำให้มองเห็นการเห็นภาพกว้าง แต่งูมีสายตาคู่ไม่ตึกเมื่อเทียบกับประสาทสัมผัสชนิดอื่น งูมองเห็นได้ไม่ไกลมันจะล่าเหยื่อและสัมผัสสิ่งรอบตัวจากสัมผัสอื่น

2. ลิ้น งูมีลิ้นเป็นสองแฉก สามารถแลบลิ้นได้โดยไม่ต้องเปิดปาก เพราะที่ปากจะมีช่องเล็กๆ ให้ลิ้นโผล่ออกมาได้ งูใช้ลิ้นในการสัมผัสกลิ่นและสิ่งแวดล้อมรอบตัว ตั้งแต่เกิดลูกงูจะโผล่หัวออกมาจากไข่และแลบลิ้นสัมผัสกับอากาศภายนอก ลิ้นของงูถือเป็นอวัยวะรับกลิ่น ส่วนจมูกมีไว้สำหรับการหายใจเท่านั้น

3. ฟันและเขี้ยว งูพิษทุกชนิดมีเขี้ยวที่ติดต่อกับต่อมน้ำพิษ ใช้สำหรับฆ่าเหยื่อ มันอาจกัดแล้วปล่อยให้เหยื่อหนีไปตาย จากนั้นจึงตามไปกินทีหลัง แต่สำหรับงูไม่มีพิษ มันจะใช้ฟันที่แหลมคมของมันฉกจับเหยื่อจนติด ลักษณะฟันของงูจะแหลมยาวและโค้งเข้าด้านใน ทำให้มันสามารถดึงรั้งตัวเหยื่อให้เข้าในปากได้ทุกครั้งที่มีมันขยับปาก

4. เกล็ดท้อง เกล็ดของงูนอกจากใช้ในการเลื้อยแล้ว ยังใช้รับความสั่นสะเทือนของสิ่งรอบตัว เนื่องจากงูเป็นสัตว์ที่ไม่มีหูในการรับเสียง แต่สามารถรับความสั่นสะเทือนต่างๆ รวมทั้งความสั่นสะเทือนของคลื่นเสียงผ่านทางเกล็ดท้อง และทำให้มันรู้ตัวได้อย่างรวดเร็วเมื่อมีเหยื่อหรือศัตรูเข้ามาใกล้

5. หนังงู หนังงูประกอบด้วยเกล็ดเล็กๆ เรียงทับซ้อนกัน ผิวหนังงูแห้งและเย็น ส่วนเกล็ดที่ดูมันวาวนั้น ทำให้งูดูดน้ำเมื่อกลืนน้ำตัวอยู่

6. อวัยวะเพศ งูมีอวัยวะเพศสองอันซ่อนอยู่บริเวณโคนหาง อวัยวะเพศของงูตัวผู้เป็นติ่งยาว มีสองข้าง จะปล่อยออกมาให้เห็นขณะผสมพันธุ์ โดยจะเลือกใช้ข้างใดข้างหนึ่งเท่านั้น

7. กระดุกงู โครงกระดูกงูเป็นกระดูกสันหลังและกระดูกซี่โครงยาวตลอดลำตัว งูที่แผ่แม่เบี้ยได้จะมีกระดูกซี่โครงช่วงคอดยาวเป็นพิเศษ

8. ปุ่มรับความร้อน งูบางชนิด เช่น งูแมวเซาและงูกะปะ มีร่องรับอุณหภูมิอยู่ระหว่างจมูกและดวงตาเป็นตัวช่วยในการล่าเหยื่อ แม้ว่าเหยื่ออยู่ในที่มืดหรือโพรงถ้ำที่ปราศจากแสงสว่าง มันก็จะรู้จุดที่เหยื่อซ่อนอยู่ โดยอาศัยความร้อนจากตัวเหยื่อบอกทิศทาง เนื่องจากปุ่มรับอุณหภูมินี้มีเส้นประสาทสำหรับรับความร้อนรวมตัวอยู่จำนวนมาก

นอกจากนี้ ส.พลายน้อย (2530: 99-112) กล่าวว่า ไทยเหนือเรียกว่า “ปี่ไล่” หรือ “เปิงงูเล็ก” เครื่องหมายประจำปีเป็นรูปงู เพราะงูเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ทุกหนทุกแห่ง แม้แต่

ในฝั่งก็ว่ามาแต่ครั้งอาดัมกับอีวา ที่ทั้งสองต้องถูกขับไล่ออกจากสวนอีเดน ก็เพราะงูไปหลอกให้อีวากินผลไม้ซึ่งเป็นการผิดพระประสงค์ของพระเจ้า และงูก็ต้องถูกสาปให้ต้องเลื้อยไปด้วยยกหรือท่อน ทางภาษาบาลีเรียกว่า “อูรค” หมายถึง ไปด้วยยก ซึ่งอูรค และอูรเคนทร์ หมายถึง งู และพญานาค

การที่แซกนิยมนู เพราะในศาสนาของเขานับถืองู พวกนับถืองูมีมาก่อนสมัยพุทธกาล เรียกว่า “ศาสนาปฤศหรือปฤศวิ” พวกที่เคารพนับถืองูนี้คือ พวกกราวีเกียร์ ต่อมากลายเป็นทมิฬ ความคิดเห็นของพวกกราวีเกียร์นั้นนับถือแผ่นดินภูเขาเป็นสิ่งประเสริฐกว่าสิ่งทั้งปวง เพราะเป็นบิดามารดาของสรรพสิ่งทั้งหลาย

พวกอียิปต์ ในยุคต้นๆ นับถืองู และถือว่างูเป็นสัญลักษณ์ของความโชคดี ชาวอียิปต์จึงให้ความเคารพและเลี้ยงงูไว้ในวิหาร ชาวอียิปต์ถือว่า โลกคือไข่ของงูใหญ่มหึมาตัวหนึ่ง และถือว่า เมฆและความมืดมนนั้นเป็นชีงูอาเปป งูตัวนี้เป็นศัตรูกับพระอาทิตย์ ทั้งสองต่อสู้กัน ถัรบชนะก็เป็นกลางวัน ถ้าเกิดสุริยคราสขึ้นชาวอียิปต์ก็เข้าใจว่า พระอาทิตย์ถูกงูอาเปปกินเข้าไป (ไทยว่าเป็นราหูอม) และเวลาที่จะให้งูอาเปปคายออก ก็ต้องอาศัยอำนาจของจอมเทพอามอนราคอยปราบ รูปภาพของฟาโรห์แห่งอียิปต์โบราณจะเห็นว่า เขาทำที่ประดับเศียรเป็นรูปงูเป็นเครื่องหมายของความมีอำนาจ

งูได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับตำนานกรีกและโรมันหลายเรื่อง เทพเจ้าของกรีกและโรมันที่เกี่ยวข้องกับงูมีหลายองค์ ตามรูปปั้นหรือภาพสลักจะเห็นรูปงู พวกกรีกถือว่านางธรณีสมีรูปเป็นงู และตามตำนานโบราณเล่าว่า เมื่อน้ำท่วมโลกแผ่นดินจมหายลงไปได้ น้ำหมดพอ น้ำลดก็มีงูใหญ่โผล่ขึ้นมาจากโคลน และเข้าไปอยู่ในถ้ำบนเขาปาร์นิซัสที่เมืองเดลฟี ชาวเมื่องนับถืองูตัวนี้มาก ต่อมาเทพเจ้าอปอลโลฆ่างูตัวนี้ตาย พวกชาวโรมันเคยถือเอามังกรเป็นเครื่องหมายประจำชาติ ได้ใช้มังกรเป็นเครื่องหมายในธงเฉลิมพลประจำกองทัพ

ในวงการแพทย์ได้นำเอารูปงูมาเป็นเครื่องหมาย รูปงูตัวเดียวพันไม้เท้า เดิมเป็นเครื่องหมายหรือตราของเอสคิวลาปิอุส (Aesculapius) ในวิหารหลายแห่งของอิตาลี มีรูปปั้นเป็น คนเครายาวถือไม้เท้ามีงูพัน รูปปั้นนั้นคือ รูปของเอสคิวลาปิอุส มีประวัติของเอสคิวลาปิอุสว่า คนเลี้ยงแพะได้ไปพบทารกคนหนึ่งนอนร้องไห้อยู่บนภูเขาและมีแพะเอานมของมันให้เด็กคนนั้นกิน คนเลี้ยงแพะจึงเข้าไปอุ้ม เห็นรัศมีเกิดขึ้นรอบๆ ศีรษะเด็กคนนั้น คนเลี้ยงแพะรู้ทันทีว่าเป็นบุตรของพระเจ้า คือเป็นบุตรของพระเจ้าอปอลโล (Apollo) กับนางโครินิส (Coronis) แต่พระเจ้าอปอลโลทราบว่ นางมีชู้จึงยิงด้วยธนู แล้วผ่าเอาทารกในครรภ์ของนางไปฝากคิรอน (Chiron) ไว้ ต่อมาเด็กคนนี้ได้ชื่อว่า “เอสคิวลาปิอุส” คิรอนได้สอนให้รู้จักสมุนไพรต่างๆ และความรู้ในการรักษาโรค ความสามารถของเอสคิวลาปิอุสนั้นสามารถรักษาคนตายให้ฟื้นได้ และยาที่รักษาก็เป็นเพียงกาฝากต้นโอ๊ก ความสามารถนี้ส่งผลให้เขาเป็นคนอายุสั้น เพราะเทพพลูโตเห็นว่า

คนตายน้อย จึงไปร้องทุกข์ต่อเทพจูปีเตอร์ เทพเจ้าจูปีเตอร์ฟังความฝ่ายเดียวก็ส่งสายฟ้าฟาดลง มาถูกเอสคูลาปิอุสตายทันที เทพอปอลโลโกรธมากที่ถูกถูกฆ่า จึงจับยักษ์ตาเดียวของเทพพลูโต ฆ่าเป็นการแก้แค้น ต่อมาเทพจูปีเตอร์ทราบความจริง จึงเสด็จลงมาอุ้มเอสคูลาปิอุสไปที่ภูเขา โอลิมปัส เพื่อให้วิญญาณของเอสคูลาปิอุสได้อุบัติเป็นเทพเจ้างูพิษ ซึ่งในสมัยนั้นนิยมรักษาโรค ด้วยพิษงู (เซรุ่ม)

พวกนิโกริสซาปูลู (Issapoo) แถวเกาะเฟอร์นันโดโปเนบถืองูเห่าชนิดหนึ่ง (Cobra-Copelia) ว่า เป็นเทพเจ้าคุ้มครองป้องกันพวกเขา อาจจะบันดาลความดีความเลว ความร่ำรวย หรือความเจ็บไข้ ตลอดจนความตาย จึงนับว่า งูเป็นสัตว์ที่มีอำนาจมากในสายตาของนิโกร และเพื่อความสวัสดิมงคลเขาจะเอาหนึ่งงูไปแขวนกับกิ่งไม้ที่สูงที่สุดในหมู่บ้าน โดยให้ทางหาง้อยลง มาและนำเอาเด็กที่เกิดมีอายุประมาณหนึ่งขวบ ที่ต้องการเข้าพิธีมาจับหางงูนั้น คล้ายกับว่าเป็น การแสดงตนว่าเป็นพวกเดียวกัน

เหตุที่งูจะมีพิษนั้น เมื่อครั้งเทวดากวนเกษียรสมุทรได้เกิดพิชร้ายขึ้นมา พวกสัตว์ ต่างๆ เช่น นาคได้ดูตกใจไว้หมด เหลืออยู่ตามไบหญ้าเล็กน้อย งูมาทีหลังจึงเลียกินที่ไบหญ้าถูก ไบบาดลื่นขาดออกมาเป็นสองแฉก งูจึงมีลิ้นเป็นสองแฉก และงูพวกนี้ก็เลยมีพิษ

7. ปีมะเมีย

ภาณุ บุรุษรัตนพันธุ์, บรรณาธิการ (2539: 100-105) กล่าวว่า สรีระอันงดงามของ ม้าแฝงไว้ด้วยความปราดเปรียว รวดเร็ว ว่องไว จนถึงมีการกล่าวว่า ม้าถูกสร้างมาเพื่อการวิ่ง โดยเฉพาะ นับแต่อดีตมาแล้วที่มนุษย์ใช้ความเร็วของม้าในการรบ การสื่อสาร การแข่งขัน และเป็นพาหนะ ม้าถูกใช้ในการสงครามมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรโรมัน กองทหารม้าที่ขึ้นชื่อที่สุดเป็น กองทหารม้าของจูเลียส ซีซาร์ แห่งอาณาจักรโรมันราว 50 ปีก่อนคริสตกาล และกองทัพทหาร ม้าของเจงกิสข่านแห่งอาณาจักรมองโกล

สำหรับคนไทยนั้น ในสมัยสุโขทัยมีคำกล่าวว่า “งูวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย”ในพงศาวดาร สมัยอยุธยา กล่าวถึงม้าว่า ถูกใช้ในการศึกสงคราม จนถึงในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อการแข่งขันม้า ซึ่งเป็นที่นิยมกันมากในยุโรปมาตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 9 ประเทศไทยเริ่มเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัย นี้เอง โดยสนามแข่งม้าชั่วคราวครั้งแรกนั้นอยู่ที่ท้องสนามหลวง กระทั่งมีการพัฒนาดำเนินการ จนมาเป็น “ราชตฤณมัยสมาคมแห่งประเทศไทย” ในปัจจุบัน

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการก่อตั้ง “กรมอศุวราช” มีหน้าที่เฝ้าตามเสด็จและอารักขา เจ้านายที่เสด็จพระราชดำเนินบนรถม้าในพระราชพิธีต่างๆ ในปัจจุบันความผูกพันที่คนไทยมีต่อ ม้าเห็นจะเป็นเกมกีฬาแข่งม้า นอกจากใช้ในการกีฬาแล้วก็ยังใช้ประโยชน์ในลักษณะของกอง เกียรติยศและการสวนสนามในพิธีสำคัญ ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์จากความสง่างามและความเร็ว ของม้า

ลักษณะของม้า มีดังนี้

1. หน้า ม้ามีหน้ายาว เมื่อเทียบกับส่วนหัวทั้งหมด ส่วนหน้าผากกว้างแบน แล้วค่อยเรียวยาวลงมาถึงปาก

2. จมูก บอกพฤติกรรมและอารมณ์ของม้า ดังนี้

2.1 จมูกผายบาน และอ้าปาก หมายถึง การแสดงความความเคารพนับถือในฐานะน้องกับพี่

2.2 จมูกย่นๆ ยู่ๆ และทำรูจมูกผายบานไปข้างหลัง แสดงว่า กำลังโกรธหรือรำคาญ

2.3 จมูกผายบาน เชิดหน้า และแน่นปากแน่นสนิท แสดงความตื่นเต้น หวาดกลัว

2.4 เผยอริมฝีปากเปิดเผยจนเห็นเหงือก แสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อกลิ่นฉี่ของตัวเมีย

2.5 จมูกยื่นๆ ยาวๆ แสดงท่าที่อ่อนนวลขอร้องให้เลิกแล้วต่อกัน

3. ฟัน ม้ามีฟัน 40 ซี่ เป็นฟันตัด 12 ซี่ ฟันกรามหน้า 12 ซี่ ฟันกราม 12 ซี่ และฟันเขี้ยว 4 ซี่ ฟันหน้าเป็นฟันตัดสำหรับกัดหญ้าให้ขาด มันจึงกินหญ้าแฉ่งๆ หรือกัดทิ้งให้ต้นหญ้าขาดจากรากได้ ส่วนฟันกรามมีผิวหน้าแบนสำหรับเคี้ยว

4. ตา ดวงตาของม้าจะบอกทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับอุปนิสัยของมัน ว่าเจ้าเล่ห์ฉลาด ซื่อสัตย์ ฯลฯ

5. กีบเท้า ม้าเดินและวิ่งด้วยน้ำหนักอยู่ที่นิ้วเท้าซึ่งมีเพียงนิ้วเดียวแต่มีเล็บเป็นกีบแข็ง กีบหน้ากว้างกว่ากีบหลัง

6. หู เราสังเกตพฤติกรรมและอารมณ์ของม้าได้จากใบหู ดังนี้

6.1 หูตั้งหรือหูผึ่ง แสดงว่า มันกำลังอยู่ในอันตรายหรือกำลังเห็นม้าอื่นซึ่งไม่ใช่พวกเดียวกัน

6.2 หูเหี่ยยดกลับไปข้างหน้า บอกให้รู้ว่ามันกำลังสนใจอะไรบางอย่างตรงหน้า

6.3 หูเอียงไปข้างๆ แสดงว่า กำลังสนใจอะไรข้างๆ ตัว แต่ถ้าหูตกแสดงว่ากำลังง่วง

6.4 หูเอนไปข้างหลัง แสดงว่า มันกำลังสนใจอะไรที่อยู่ข้างหลัง หรืออาจหมายถึงการยอมจำนน หรือกลัวอย่างมาก

6.5 หูถูลงราบ แสดงว่า มันกำลังโกรธหรือกลัว

7. หาง หางม้ามี่กระดูกหางเป็นแกนอยู่ 18-22 ท่อน มีขนยาวเป็นพวงไว้คอยไล่แมลงที่มาตอม

7.1 หางแข็ง แสดงถึง อารมณ์เครียด

7.2 ยกหาง แสดงถึง ยั่วเยว่น ดึงดูดใจ

7.3 สะบัดแกว่ง แสดงถึง ไล่แมลง

นอกจากนี้ ส.พลายน้อย (2530: 116-118) กล่าวว่า ปี่มะเมีย ไทยเหนือเรียก “ปี่สะง่า” หรือ “เป้งม้า” เขมรเขียน “มมี” แต่อ่านว่า “โมมี” เขมรเรียกม้าวว่า “สะะ” คำว่า “ม้า” ของไทยใกล้เคียงกับภาษาจีนมาก จีนออกเสียงว่า “หมา” ในปัจจุบันก็เอาม้าวิ่งแข่งกัน เนื้อไม่นิยมกินกันเท่าไรนัก แต่จีนได้ประโยชน์จากม้ามาก เช่น ม้าสีชาวบริสุทธิ์ใช้เป็นยาได้ดีที่สุด

ตามประวัติของจีนมีเจ้าแห่งม้าเหมือนกัน รูปร่างน่าเกลียด มี 3 ตา 4 มือ ถืออาวุธ มักจะมีศาลตามข้างทาง พวกเลี้ยงม้าเคารพนับถือมาก เพราะถือว่าช่วยคุ้มครองป้องกันม้าให้พ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ ตามความเชื่อของญี่ปุ่นเชื่อว่า ม้าเป็นพาหนะของเจ้า เป็นม้าศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นตามวัดโบราณจึงมีม้าสีชาวอยู่เป็นประจำ คนที่ทำความผิดก็จะไปเล่าให้ม้าฟังเพราะว่า ม้ามียุยาวฟังคำสารภาพได้ดี และม้าจะเป็นผู้นำไปบอกเจ้าอีกทีหนึ่ง

พระพายเทวบุตรได้บันดาลให้เกิดอัศวราช คือ ม้า 4 ตระกูล ได้แก่ วลาหก อาชาไนย สินธพมโนมัย และอัสดร แต่ก่อนนั้นม้าทั้ง 4 ตระกูลนี้เหาะได้ คราวหนึ่งม้าทั้ง 4 ได้บุกรุกเข้าไปในสวนของพระอิศวร เพื่อเข้าไปหานางม้าอัศวราช 2 ตัว ที่พระพายได้ถวายพระอุมาไว้ใช้เทียมรถ ม้าทั้ง 4 กินหญ้าและพืชพันธุ์จนเพลิน อสุรนนทกาลผู้เฝ้าสวนเห็นก็ล่าแสงอาวุธทำกายใหญ่เข้าจับม้าทั้ง 4 แล้วนำไปถวายพระผู้เป็นเจ้า โทษว่าม้าทั้ง 4 มาทำลายเหยียบย่ำสวนจนยับเยินไปหมด

พระอิศวรมีเทวโองการสั่งให้อสุรนนทกาลตัดเอ็นเหาะที่เท้าม้าทั้ง 4 อย่าให้มันเหาะได้ ให้เอาเหล็กบิดเป็นเกลียวมีห่วงไฉวงกระวีนข้างหนึ่งปลายขดเป็นข้อ มีขนาดยาว 4 นิ้ว 2 อัน เอาข้อต่อเกี่ยวกัน แล้วเอาเชือกถักเป็นขลุ่ยเชื่อมผูกกับห่วงกระวีนทั้งสอง เหล็กนั้นผ่าปากม้าให้คาบ ขลุ่ยนั้นสวมศีรษะม้าครอบหู แล้วเอาเชือกผูกขลุ่ยข้างขวาอ้อมใต้คางมาผูกขลุ่ยข้างซ้าย เรียกว่า “รัดคางบังเหียน” ม้าจะบริโภคลำบาก แล้วเอาเชือกยาว 4 ศอกผูกกระหว่างกระวีนทั้งสองชักซ้ายไปขวา ชักสองสายให้ยืดย่น แล้วเอากระดูกตะโพกกันกระปือตาย วางครอบลงบนหลังม้าเรียกว่า “อาน” เอาเชือกผูกกรอบรัดอานไว้กับอกเรียกว่า “รัดอก” เชือกสายหนึ่งอ้อมคอผูกไว้กับหัวอานทั้งสองเรียกว่า “รั้งหน้า” เชือกสายหนึ่งอ้อมโคนหางมาผูกท้ายอานทั้งสองเรียกว่า “รั้งท้าย” เชือกสายหนึ่งที่ผูกกระวีนขลุ่ยทั้งสองสอดมาหว่างเท้าหน้ามาผูกที่สายรัดอกเรียกว่า “สายง่อง” เมื่อแต่งประจานเสร็จพระอิศวรให้พาม้าเดินตระเวนรอบสวน 3 รอบ ประกาศให้สัตว์ทั้งหลายอย่าเอาเหยี่ยงอย่าง แล้วให้ปล่อยไปยังโลกมนุษย์ ตั้งแต่นั้นม้าม้าก็เป็นพาหนะของมนุษย์

8. ปีมะแม

ภาณุ บุรุษรัตนพันธุ์, บรรณาธิการ (2539: 114-118) กล่าวว่า แปะเป็นสัตว์ที่คนไทยไม่คุ้นเคยนัก หากสัตว์สัญลักษณ์ของปีมะแมมิใช่แพะ ช่องว่างระหว่างคนไทยกับแพะคงมีมากกว่านี้ เพราะแต่ไหนแต่ไรมาคนไทยไม่เลี้ยงแพะ รังเกียจว่าแพะมีกลิ่นสาบ คนไทยพุทธไม่นิยมดื่มนมแพะทั้งที่เปี่ยมไปด้วยคุณค่าโภชนาการ คนไทยไม่เคยใช้ประโยชน์จากขนแพะซึ่งให้ความอบอุ่นสูง แต่สำหรับชาวไทยมุสลิมแพะเป็นสัตว์ที่เขาคุ้นเคยมากที่สุด ชาวไทยมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้ของไทย อันได้แก่ สตูล ปัตตานี ยะลา นราธิวาส เลี้ยงแพะเกือบทุกบ้าน

ลักษณะของแพะ มีดังนี้

1. เขา เขาแพะส่วนใหญ่มักจะเรียวยาวแหลม หากโค้ง จะโค้งแต่น้อย
2. เครา แพะมีเคราได้คางทั้งตัวผู้และตัวเมีย
3. หาง หางแพะมักชี้ขึ้น แพะตัวเมียจะกระดิกหางถี่ๆ เมื่อเป็นสัด นอกจากนั้น

แพะยังมีต่อมกลิ่น (ที่ทำให้แพะมีกลิ่นสาบ) อยู่ใต้โคนหาง

4. ขน ขนแพะเป็นเส้นตรง แพะที่ไม่ใช่แพะพันธุ์มักจะมีขนสั้นกว่าแกะ

แพะมีความสัมพันธ์กับชาวมุสลิมตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย แพะเข้ามาเกี่ยวข้องกับเชิงพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม ศาสนาอิสลามได้บัญญัติไว้อย่างชัดเจนว่า แพะเป็นสัตว์ที่มีไว้เชือดเพื่อการทำบุญทาน แพะจึงเป็นหนึ่งในจำนวนสัตว์ไม่กี่ชนิด เช่น อุฐู แกะ กบฏ (สัตว์ในประเทศซาอุดีอาระเบีย มีหน้าตาคล้ายแกะและแพะ) ที่ชาวมุสลิมมีไว้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

“แพะรับบาป” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้อธิบายว่า หมายถึง คนที่รับเคราะห์กรรมแทนผู้อื่นที่ทำความผิดนั้น ส่วนที่มาของสำนวนนี้ พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาละ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พิมพ์ครั้งที่ 2 (แก้ไขเพิ่มเติม) ได้ระบุไว้ว่า ที่มาของคำว่า “แพะรับบาป” นี้ ปรากฏในคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเดิม ซึ่งเป็นคัมภีร์ของชาวอิสราเอลผู้มีภูมิลำเนาเป็นผู้มีอาชีพเลี้ยงแพะเลี้ยงแกะ แพะรับบาปเป็นพิธีปฏิบัติในวันลบบาปประจำปีของชาวอิสราเอล ซึ่งเริ่มต้นด้วยปุโรหิตถวายเป็นเครื่องบูชาไถ่บาปของตนเองและครอบครัว เมื่อเสร็จพิธีแล้ว ปุโรหิตจะนำแพะ 2 ตัวไปถวายพระเป็นเจ้าที่ประตูเต็นท์นัดพบ และจับสลากเลือกแพะ 2 ตัวนั้น สลากที่ 1 เป็นสลากสำหรับแพะที่ถวายพระเป็นเจ้า อีกสลากหนึ่งเป็นสลากสำหรับแพะรับบาป หากสลากแรกตกแก่แพะตัวใด แพะตัวนั้นจะถูกฆ่าและถวายเป็นเครื่องบูชาเพื่อไถ่บาปของประชาชนเรียกว่า “แพะรับบาป” ส่วนสลากที่ 2 หากตกแก่แพะตัวใด แพะตัวนั้นเรียกว่า “แพะรับบาป” ซึ่งปุโรหิตจะถวายพระเป็นเจ้าทั้งยังมีชีวิตอยู่ แล้วใช้ทำพิธีลบบาปของประชาชน โดยยกบาปให้ตกที่แพะตัวนั้น เสร็จแล้วก็จะปล่อยแพะตัวนั้นให้นำบาปเข้าไปในป่าลึก (แพะรับบาป, 2552: ออนไลน์)

ตามความเชื่อความศรัทธาของคนมุสลิม การเชือดสัตว์ที่เรียกว่า “กุรบาน” ทำไปเพื่อคารวะพระเจ้าด้วยความรักและศรัทธาต่อพระองค์ แพะ คือหนึ่งในสัตว์ที่นำมาเชือดเพื่อพิธีกรรมนี้ และต้องเป็นแพะที่อยู่ในวัยเจริญเติบโตเต็มที่ คืออายุอย่างน้อย 2 ปี ที่สำคัญต้องเป็นสัตว์ที่มีลักษณะถูกต้องตามที่ศาสนาบัญญัติไว้ คือมีพลานามัยสมบูรณ์ รูปสัณฐานไม่มีที่ตำหนิ เช่น หูเหว่ง ตาบอด ขาหัก เขาหัก เป็นต้น สัตว์ที่มีตำหนิท่านห้ามไว้ว่า มิควรนำมาเชือดเพื่อพิธีกรรมนี้โดยเด็ดขาด

พิธีกรรมดังกล่าวศาสนาได้บังคับ หากแต่ผู้ใดได้กระทำความผิดและสริมงคลจะบังเกิดแก่ผู้นั้น พิธีเชือดแพะเพื่อความศรัทธามักจะกระทำกันตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นของวันตรุษอิดิลอฎฮา หรือวันเฉลิมฉลองวันสิ้นสุดการถือศีลอด หรือนับจากวันนี้ไปอีกไม่เกิน 3 วัน เนื้อที่ชำแหละมาได้นอกจากจะแจกจ่ายกันไปในหมู่ญาติพี่น้องแล้ว ยังแจกเป็นทานแก่ผู้ยากจน (ภาณู บรูษรตันพันธุ, 2539: 123)

9. ปิวอก

ภาณู บรูษรตันพันธุ, บรรณาธิการ (2539: 132-134) กล่าวว่า ลิงเป็นสัตว์ทั้งฉลาดและซุกซน ซึ่งคนมีบรรพบุรุษร่วมกับลิงเมื่อประมาณร้อยล้านปีก่อน ต่อมาทั้งคนและลิงจึงแยกสายพันธุ์วิวัฒนาการเป็นสัตว์ต่างชนิดกัน ลิงในโลกแบ่งออกเป็นลิงโลกเก่าและลิงโลกใหม่ ลิงของไทยจัดอยู่ในประเภทลิงโลกเก่า ในขณะที่ลิงแถบทวีปอเมริกาได้จัดเป็นลิงโลกใหม่ ลิงแทบทุกชนิดจะมีสมองที่วิวัฒนาการไปมาก เฉลียวฉลาด ว่องไว ปีนป่ายต้นไม้ได้คล่องแคล่ว

ลักษณะของลิง มีดังนี้

1. ใบหน้า กล้ามเนื้อต่างๆ บนใบหน้า สามารถแสดงสีหน้าได้หลากหลาย เช่น เลิกคิ้ว กระดิกหู

2. ตา ตาทั้งสองข้างอยู่ทางด้านหน้า ทำให้มองเห็นภาพเป็นสามมิติระยะยะได้อย่างแม่นยำ มองเห็นสีต่างๆ ได้ใกล้เคียงกับตาที่คนเห็น

3. กระพุ้งแก้ม อยู่ตอนล่างของแก้มทั้งสองข้าง สามารถใช้เก็บอาหารได้ทั้งมือ เมื่อลิงออกหากินในที่ที่ลิงไม่แน่ใจว่าปลอดภัย มันจะรีบเก็บอาหารยัดใส่ในแก้มไว้ก่อน เมื่อมาถึงที่ปลอดภัยแล้ว มันจะเอาหลังมือดันอาหาร (ที่ยังไม่ทันได้เคี้ยว) ออกจากแก้มมากินอย่างสบายใจ

4. หาง ลิงบางชนิดมีหางยาวเพื่อช่วยรักษาสสมดุลขณะปีนป่ายห้อยโหน

5. ขา ลิงมีขาหลังที่แข็งแรง เหมาะแก่การกระโจน

6. มือและเท้า มีนิ้วโป้งแข็งแรงแยกออกจากนิ้วทั้งสี่ เหมาะแก่การใช้งาน

นอกจากนี้ ส.พลายน้อย (2530: 145-157) กล่าวว่า ปิวอก ในภาษาไทยพยางค์เรียกปีสัน และแทนที่จะเรียกว่า เป้งลิง กลับเรียกว่า เป้งวอก คำว่า วอก เป็นภาษาอะไรไม่ทราบ แต่ใน

ภาษาไทยมีใช้หลายอย่าง นอกจากเรียกชื่อปีแล้วยังเรียกหน้าคนแก่ที่ปากนุ้มแก้มตอบว่า “หน้าวอก” เอาไปเปรียบเทียบกับคนที่ทาหน้าจนขาวเลอะเทอะว่า “หน้าวอก”

เรื่องลิงเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อของคนชนบทบางพวกนับถือลิงมาก เช่นพวกทิเบตถือว่า บรรพบุรุษของเขาเป็นลิง การนับถือลิงเนื่องมาจากการนับถือพระเจ้า นับถือผีของคนโบราณ พวกที่นับถือลิง คือ พวกชาวเมืองกาฐมาณฑุ ประเทศเนปาล ที่เมืองนี้มีรูปสลักด้วยหินขนาดใหญ่เป็นรูปครึ่งคนครึ่งสัตว์ คือ หน้าเป็นลิง ตัวคล้ายคน แต่งตัวมีสังวาลและสวมมงกุฏ นั่งชันเข่าหลับตา มือขวาแบพาดไว้กับหัวเข่าข้างที่ตั่งชัน ส่วนมือซ้ายยกขึ้นสูงระดับอกหันฝ่ามือออกแบบเดียวกับท่าทำห้าม รูปสลักนี้เรียกว่า “วานรเทพ” มีเครื่องสังเวย คือ มะพร้าว การที่ใช้มะพร้าวเป็นของสังเวย เพราะหนูมันเป็นลิง

ความเชื่อของญี่ปุ่นบ้างก็ว่า ลิงเป็นตัวอัปโชค นอกจากคำว่า “โกชิน” ยังมีคำเรียกลิงอีกชื่อหนึ่งว่า “สาร์” และคำว่า “สาร์” นี้มีความหมายว่า “ไปให้พ้น” เป็นคำไล่ที่ไม่เหมาะสมที่จะใช้เรียกในสถานที่ที่ต้องการให้มีคนมามาก ดังนั้นพวกพ่อค้าหรือเจ้าของร้านขายอาหารจะไม่พูดว่า “สาร์” ถ้าจะพูดถึงสาร์หรือลิงก็ต้องเลี่ยงไปใช้คำอื่น เพราะเขาถือว่าพูดคำนี้แล้วจะไม่เป็นสิริมงคล

คำว่า “สาร์” ไม่เป็นมงคลในเรื่องความหมายของคำ แต่เราเชื่อกันว่า รูปลิงเป็นเครื่องรางป้องกันพวก “ตาร้าย” หรือภูตผีที่จะมารังควานเด็กได้ ในตำนานของญี่ปุ่นว่า ลิงกับกาไม่ถูกกัน ลิงจะทำลายรังกาทันทีที่มันพบ

ไทยได้มีการกล่าวถึงประโยชน์ของลิงว่า มียาขนานหนึ่งชื่อว่า “สุริยงครภักษ์” มีแจ้งอยู่ในตำราพระโอสถธรรมาภิบาลที่ 2 ว่า แก้ไข้ในกุมารอันต้องลำบากราหู 12 เดือน แลต้องแม่ซื้อ 7 วัน ยาขนานนี้ใช้กระดุกศิระวานรเผาผสมเป็นตัวยา และพวกนักนิยมกินของแปลกๆ เปิดกะโหลกหัวลิงดักเอาสมองลิงมากิน

10. ปี่ระกา

ไก่เป็นสัตว์ที่ใกล้ชิดคนไทยมาเป็นเวลานาน ดังนั้นคนไทยจึงสังเกตพฤติกรรมของไก่และนำมาเป็นสำนวนหลายสำนวนด้วยกัน เมื่อไก่โก่งคอส่งเสียงเราเรียกว่า “ไก่ขัน” คนต่างชาติต่างภาษา ต่างสังคม ฟังเสียงไก่ขันแตกต่างกันไป คนเยอรมันฟังเสียงไก่ขันเป็น “กีกะกริกกี” คนอังกฤษฟังเป็น “ค็อกอะดูเดิ้ลดู” แต่คนไทยกลับฟังเป็น “เอ็กอีเอ็กเอ็ก”

ไก่เป็นสัตว์ตื่นเช้า จึงมีการเอาพฤติกรรมของไก่มาเป็นการบอกเวลา ในสมัยก่อนไก่จะขันตั้งแต่เวลาเช้ามีดวงอาทิตย์กำลังจะขึ้น จึงเกิดสำนวนบอกเวลาไก่ขัน คือ เวลาเช้าตรู่ หรือรุ่งสาง แต่ถ้าจะพูดให้ได้อารมณ์และเห็นภาพมักใช้สำนวน “ไก่โห่” ความหมายเช่นเดียวกันมาแต่ไก่โห่ คือมาแต่เช้าตรู่นั่นเอง

พฤติกรรมของไก่ไม่ได้มีแค่การขันตอนเช้าตรู่เท่านั้น เวลากลางวันไก่จะคุ้ยเขี่ยหากินตามพื้นดิน พอตกเย็นพระอาทิตย์ใกล้จะลับขอบฟ้า ไก่มักบินขึ้นไปนอนบนที่สูงบางตัวอาจจะเกาะกิ่งไม้ใช้กิ่งไม้เป็นรัง หรือคนเลี้ยงอาจจะสร้างรังให้ไก่ในที่ยกพื้นสูง เมื่อเวลาหมดแสงอาทิตย์และไก่บินขึ้นไปนอนรัง จึงเกิดสำนวนบอกเวลา “ไก่ขึ้นรัง” ซึ่งหมายถึง เวลาพลบค่านั่นเอง (อักษรา, 2552: ออนไลน์)

ลักษณะของไก่ มีดังนี้ (ภาณุ บุรุษรัตนพันธุ์, บรรณาธิการ, 2539: 146)

1. ตา ไก่สามารถมองเห็นและแยกแยะสีต่างๆ ได้ดี ช่วยในการคุ้ยเขี่ยอาหาร
2. จมูก ใช้หายใจและดมกลิ่น ไก่ไม่ชอบกลิ่นรุนแรง สามารถแยกแยะกลิ่นอาหารใหม่ จากกลิ่นอาหารเก่าได้
3. เหนียง เหนียงสองข้างห้อยลงมาที่โคนปากและคาง ไก่ตัวเมียมีหงอนและเหนียงเล็กซึ่งบางกว่าไก่ตัวผู้
4. หน้าและคอ เป็นหนังเกลี้ยงๆ ไม่มีขน
5. เดือย ด้านหลังแข้งไก่ตัวผู้มีเดือยอยู่ข้างละอัน เป็นอาวุธประจำตัว ส่วนไก่ตัวเมียแข้งไม่มีเดือย
6. ขน ขนไก่มีสีดงาม ขนหางตั้งเรียงกันเป็นสันสูงตรงกลาง มีประมาณ 14 -16 เส้น เส้นกลางยาวปลายแหลมและอ่อนโค้ง สีของไก่ตัวเมียไม่ฉูดฉาดสวยงามเหมือนไก่ตัวผู้ ขนไก่มีหน้าที่ให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย
7. หงอน บนหัวมีหงอนเป็นเนื้อ ไก่ในช่วงที่กำลังวางไข่จะมีหงอนแดงสดใส และหน้าแดง

นอกจากนี้ ส.พลายน้อย (2530: 160-161) กล่าวว่า ปรีะกา ใช้สัญลักษณ์เป็นรูปไก่เหมือนกันหมดมีประเทศธิเบตประเทศเดียวที่ใช้เป็นรูปนก ในภาษาเขมรเรียกปรีะกาว่า “โรกา” ไทยพวยัพเรียกปรีะกาว่า “ปีเล่า” หรือ “เป็งไก่”

นิทานเกี่ยวกับไก่ที่แพร่หลาย คือ เรื่องเหตุที่ไก่ขันตอนรุ่งอรุณ มีทั้งนิทานจีนและแอฟริกัน เหมือนว่าหน้าที่ของไก่เกิดมาเพื่อขันบอกเวลาโดยเฉพาะ มีเรื่องของจังหวัดลำปางว่า ในอดีตกาลพระพุทธเจ้าเสด็จมาบวชที่เมืองลำปาง เมื่อจวนรุ่งอรุณก็มีไก่ขันปลุก เมืองลำปางจึงได้ใช้ตราประจำจังหวัดเป็นรูปไก่

นอกจากไก่เมืองลำปางแล้ว ยังมีไก่ขาวเมืองหริภุญไชย ตำนานเล่าว่า เมื่อพระเจ้าอาทิตยราชได้กระทำการสักการะเทพยดาแล้ว เทพยดาก็บันดาลให้หน้อย่างทรายดำ (เป็นชื่อเถาวัลย์ป่าชนิดหนึ่งมีใบใหญ่) งอกขึ้นเต็มบนยอดเขา และเมื่อหน้อย่างทรายเจริญวัยขึ้น ก็มีไก่ขาวตัวหนึ่งขึ้นไปอยู่บนยอดไม้่างทรายนั่น ไก่ขาวตัวนี้เป็นสัตว์ฉลาด มีเสียงไพเราะ เป็นไก่

ลำพอง ขึ้นทั้งสามเวลา คือ ปฐมยาม มัชฌิมยาม และปัจฉิมยาม ขั้นตอนเวลา สามทุ่ม เทียงคีน และตีสาม ส่วนตอนกลางวันขึ้นยามทุกยามเหมือนกัน

11. ปี่จ้อ

ภาณุ บุรุษรัตนพันธุ์, บรรณาธิการ (2539: 156-160) กล่าวว่า สุนัขสัตว์เลี้ยงที่ใกล้ชิดสนิทสนมกับคนมากที่สุด ในโลกมีสุนัขเลี้ยงอยู่กว่า 400 สายพันธุ์ สุนัขเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่มีประสาทรับฟัง รับกลิ่น รับเสียง และมองเห็นที่ดีเยี่ยม อาการส่งเสียงเห่าหอนของสุนัข เป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยแยกแยะสุนัขออกจากสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมชนิดอื่นๆ มนุษย์คุ้นเคยกับสุนัขมานานกว่า 50,000 ปี กล่าวกันว่า สุนัขเป็นสัตว์เลี้ยงตัวแรกของมนุษยชาติ สุนัขเป็นสัตว์ที่ฉลาด ฝึกง่ายและมีความจงรักภักดีต่อเจ้านาย จนถึงกับมีคำกล่าวเรียกว่า "สุนัขเป็นเพื่อนแท้ของคน"

ลักษณะของสุนัข มีดังนี้

1. ตา สุนัขเห็นภาพเป็นสีขาว-ดำ และจะเห็นภาพได้ดีเมื่อสิ่งนั้นกำลังเคลื่อนไหว
2. หู สุนัขได้ยินเสียงดีกว่าคน 4 เท่า แต่ไม่ดีเท่าแมว
3. สมอง สุนัขเป็นสัตว์สมองดี มันสามารถเรียนรู้และจดจำคำสั่งได้ 75-100 คำสั่ง
4. หาง สุนัขใช้หางช่วยรักษาสสมดุลขณะวิ่งและขณะเปลี่ยนทิศทาง หากอากาศหนาว สุนัขจะนอนขดตัวให้หางช่วยคลุมปลายจมูกและปลายเท้า เพื่อรักษาอุณหภูมิในร่างกายให้อบอุ่น
5. ขาหลัง สุนัขมีกล้ามเนื้อขาหลังอันทรงพลัง เพื่อช่วยในการกระโจนล่าเหยื่อหรือหนีศัตรูได้อย่างรวดเร็ว
6. อุ้งเท้า สุนัขมีอุ้งเท้าที่อ่อนนุ่มและยืดหยุ่นได้ ส่วนเล็บไม่สามารถกางออกและหุบเข้าได้เหมือนเล็บแมว
7. ลิ้น สุนัขไม่มีต่อมเหงื่อเพื่อขับเหงื่อระบายความร้อน สุนัขจะระบายความร้อนผ่านทางลิ้นที่ห้อยยาวออกมา
8. จมูก สุนัขรับกลิ่นผ่านจมูกได้ไวมาก เพราะในจมูกมีเซลล์อยู่ 300 ล้านเซลล์ เพื่อทำหน้าที่แยกแยะกลิ่นต่างๆ ในขณะที่คนมีเซลล์จมูกเพียง 50 ล้านเซลล์เท่านั้น สุนัขจึงสามารถดมหากลิณกระดูกที่ฝังอยู่ใต้ดินลึก 2 ฟุตได้

สุนัข ตามศัพท์แปลว่า ผู้มีเล็บงาม สุนัขเป็นสัตว์เลี้ยงในบ้านที่ใกล้ชิดคน และเป็นสัญลักษณ์แห่งความซื่อสัตย์ ดังเช่น

"ย่าเหล" เป็นสุนัขพันธุ์ทางที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลี้ยง และทรงโปรดปรานเป็นอย่างยิ่ง ภายหลังถูกลอบยิงจนตาย รัชกาลที่ 6 ทรงโศกเศร้าเป็นอย่างยิ่ง ถึงกับทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานศพ และสร้างอนุสาวรีย์ย่าเหลขึ้นหล่อรูปร่างย่าเหลด้วยโลหะทองแดง ประดิษฐานไว้หน้าพระตำหนักขาลิมงคลอาสน์ ในพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัด

นครปฐม และได้ทรงพระราชนิพนธ์บทกลอนไว้อาลัยแก่ย่าเหล จารึกไว้ที่ด้านข้างของอนุสาวรีย์
ดังนี้ (ย่าเหล, 2552: ออนไลน์)

๐ อนุสาวรีย์นี้เตือนจิตร	ให้กูคิดรำพึงถึงสหาย
ไอ้อาโลยใจจู่อยู่ไม่วาย	กูเจ็บคล้ายศรศักดิ์ปักอุรา
ยากที่ใครเขาจะเห็นหัวอกกู	เพราะเขาดูเพื่อนเห็นแต่เป็นหมา
เขาดูแต่เปลือกนอกแห่งกายา	ไม่เห็นผูกตรึงตราถึงดวงใจ
เพื่อนเป็นมิตรชิดกูอยู่เนื่องนิตย์	จะหามิตรเหมือนเจ้าที่ไหนได้
ทุกทิวาราตรีไม่มีไกล	กูไปไหนเจ้าเคยเป็นเพื่อนทาง
ช่างจงรักภักดีไม่มีหย่อน	จะนั่งนอนยืนเดินไม่เห็นห่าง
ถึงยามกินเคยกินกับกูปกลาง	ถึงยามนอน ๗ ช่างไม่ห่างไกล
อันตัวเพื่อนเหมือนมนุษย์สุจริต	จะผิดอยู่แต่เพียงพูดไม่ได้
แต่เมื่อกูใคร่รู้ความในใจ	กুমองดูรู้ได้ในดวงตา
ไอ้ออกกูดูเพื่อนอยู่หฺรดๆ	เพื่อนมาพลัดพรากไปไม่เห็นหน้า
กูเผลอๆ ก็เซ่อเพื่อเพื่อนมา	เสียงกุกกักก็ผวาดังตามอง
อันความตายเป็นธรรมดาโลก	กูอยากตัดความโศรกกระมลหมอง
นี่เพื่อนตายเพราะผู้ร้ายมันมุ่งปอง	เอาปืนจ้องสังหารผลาญชีวี
เพื่อนมอดม้วยด้วยมือทรชน	เอารูปคนสรวมใส่คลุมใจผี
เป็นคนจริงฤาจะปราศซึ่งปรานี	นี่รากษสอัปปริปราศเมตตา
มันยิ่งเพื่อนเหมือนกูปลอยถูกด้วย	แทบจะม้วยชีวิ้งสิ้นสังขาร
จะหาเพื่อนเหมือนเจ้าที่ไหนมา	ข้าอุราอาโลยไม่วายวัน

เมื่อยามมีชีวิตรสนิทใจ	ยามบรรลัยลบล่วงดวงใจสิ้น
ด้วยอำนาจจงรักภักดีนั้น	ขอให้เพื่อนขึ้นสวรรค์ล้ำราญรมย์
ถึงจะมีหมาอื่นมาแทนที่	กูก็รักเพื่อนนี้เป็นปฐม
ที่ไหนเล่าจะสนิทและชิดชม	ที่ไหนเล่าจะนิยมเท่าเพื่อนรัก
ถึงแม้จะไม่มีรูปนี้ไว้	รูปเพื่อนฝังดวงใจกูตระหนก
แต่รูปนี้ไว้เป็นพยานรัก	ให้ประจักษ์แก่คนผู้ไม่ตรี
เพื่อนเป็นเยี่ยงอย่างมิตรสนิทยัง	ภักดีจริงต่อกูอยู่เต็มที
แม้คนใดเป็นได้อย่างเพื่อนนี้	ก็ควรนับว่าดีที่สุดเคย

ภาพที่ 4 อนุสาวรีย์ย่าเหล (2552: ออนไลน์)
(ย่าเหล, 2552: ออนไลน์)

“คุณทองแดง” เป็นสุนัขทรงเลี้ยงในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ติดตามถวายงานรับใช้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกครั้ง ไม่ว่าจะเสด็จพระราชดำเนินไปที่ใด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ “เรื่อง ทองแดง” (The Story of Tongdaeng) ออกเผยแพร่ว่าเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

คุณทองแดงก็ได้รับการชื่นชมหลายเรื่อง ที่คนไทยชื่นชมนั่นคือ ความฉลาด ความจงรักภักดี ความกตัญญูรู้คุณ มารยาทดี และสอนลูกๆ ได้ดี ปวงชนชาวไทยได้รู้จักชื่อเสียงเรียง

นามของ 'คุณทองแดง' ครั้งแรก จาก พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทาน แก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระ ชนมพรรษา เมื่อ 4 ธันวาคม 2543 ในเวลานั้นพระองค์ท่านทรงรับสั่งถึงเรื่อง สุนัขทรงเลี้ยงที่เป็น ลูกๆ ของคุณทองแดง ที่มีชื่อเป็นนมทั้ง 9 พร้อมทั้งมาที่ไปของชื่อด้วย อีกทั้งมีรับสั่งถึงการสอนลูก ของ “คุณทองแดง” ด้วย และในวันที่ 4 ธันวาคมปีถัดมาในวาระเดียวกัน เป็นอีกครั้งที่ได้รู้จัก “คุณทองแดง” มากขึ้น ด้วยในปีนั้นพระองค์ท่านมีรับสั่งถึง โครงการสำหรับสุนัขเทศบาลของ กทม. ทรงไม่เห็นด้วยกับการขริบหูของสุนัข ทรงยกคุณทองแดงซึ่งเป็นสุนัขไทยแท้ๆ มาเป็นตัวอย่าง ทำให้หลายคนตื่นตัวในพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อสุนัขไทย นับแต่นั้น “คุณทองแดง” จึงเป็น ที่รักของคนทั้งประเทศ

ภาพที่ 5 คุณทองแดง สุนัขทรงเลี้ยงในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
(คุณทองแดง, 2553: ออนไลน์)

นอกจากนี้ในหนังสือ มธุรสวาหิณีชมพู่ ได้เล่าถึงมารุตพราหมณ์ว่า หลังจากเสร็จธุระที่ เมืองตักกสิลาแล้วก็เดินทางกลับบ้าน ขณะที่เดินทางก็พบสุนัขเป็นโรคเรื้อนนอนอยู่ที่ศาลาข้าง ทาง มารุตพราหมณ์นึกเวทนาสงสาร จึงผสมยาให้สุนัขดื่ม โรคก็หาย สุนัขคิดถึงคุณของมารุต พราหมณ์จึงเดินตามมาอยู่ที่บ้านด้วย มารุตพราหมณ์เบื่อหน่ายในชีวิตการครองเรือน จึงละเพศ ฆราวาสออกบวชเป็นฤาษี ทำให้นางพราหมณ์ผู้เป็นภรรยาคับแค้นใจมาก แต่ก็คิดมานะไม่เสียใจ หาสามีใหม่ได้ภายในครึ่งเดือนแล้วใจมีอาฆาตพยาบาทให้สามีใหม่ฆ่าฤาษี สามีก็รับปากว่าจะไปฆ่าให้ ขณะที่สองคนปรึกษากันจะฆ่าฤาษีนั้นสุนัขได้ยินโดยตลอด เมื่อเห็นพราหมณ์สามีใหม่คว่าธนูออก จากบ้านไปก็เดินตามไปด้วย พราหมณ์ไปดักอยู่ที่อาศรมของฤาษี เพราะตอนนั้นฤาษีออกไปหา

ผลไม้ เมื่อเห็นพราหมณ์เพลอ สุนัขก็กัดสายธนูขาด พราหมณ์ก็ต่อใหม่ เมื่อพราหมณ์เห็นฤๅษีเดินกลับมาคิดว่าธนูเดินไปยังฤๅษี สุนัขก็กระโจนเข้ากัดขาพราหมณ์ล้มลงไม่ยอมให้ลุกขึ้นทำร้ายฤๅษี แล้วเห่าเตือนฤๅษีให้รู้ตัว เรื่องนี้แสดงให้เห็นความกตัญญูของสุนัข

12. ปีกุน

กล่าวว่า มนุษย์เรานำหมูป่ามาเลี้ยงเป็นหมูบ้านมาแต่โบราณ ชาวจีนและชาวเอเชียรู้จักเลี้ยงหมูมานานประมาณ 7,000 ปี ส่วนชาวกรีก อียิปต์และโรมันโบราณ รู้จักเลี้ยงหมูมานานแล้วเช่นกัน

หมูที่เลี้ยงกันทุกวันนี้ได้มาจากการปรับปรุงพันธุ์หมู ซึ่งเชื่อกันว่า บรรพบุรุษมาจากหมูป่าแถบยุโรป และหมูป่าแถบเอเชีย ในสมัยโบราณหมูมีขนาดเล็ก หมูป่าและหมูเลี้ยงสมัยที่มนุษย์ยังไม่รู้จักวิธีปรับปรุงพันธุ์นั้น จะมีหัวใหญ่ ส่วนหน้ามีน้ำหนักประมาณ ร้อยละ 70 ของลำตัว ปกติส่วนหน้า เช่น บริเวณหัว หัวไหล่ มีกล้ามเนื้อมัดเล็กๆ แต่มีเนื้อเยื่อรวมทั้งไขมันมาก ส่วนหลังหรือสะโพกมีกล้ามเนื้อมัดใหญ่ ในระยะหลังมีวิวัฒนาการปรับปรุงพันธุ์จนได้น้ำหนักส่วนหน้าต่อส่วนหลังในปริมาณเท่าๆ กัน ปัจจุบันหมูได้รับการปรับปรุงพันธุ์ให้มีสะโพกโต กว้าง แบนและตึง มีกล้ามเนื้อมาก

ลักษณะของหมู มีดังนี้ (ภาณุ บุรุษรัตนพันธุ์, บรรณาธิการ, 2539: 174-175)

1. จมูก หมูมีจมูกยื่นยาว ทำให้น้ำตาตกลง ตอนปลายจมูกมีวงแหวนกล้ามเนื้อใช้ขุดดินหาอาหารได้ดี
2. หู หูมีหนังมีขนแข็ง ได้ผิวหนังเต็มไปด้วยมันหนา หูหนังโดยทั่วไปสีเทา สีดำ หรือดำขาว บางชนิดสีขาวหรือสีชมพู
3. ลิ้น หมูใช้ลิ้นตวัดอาหารเข้าปาก แล้วใช้ฟันบดเคี้ยวอาหารให้มีขนาดเล็กลงขณะกินอาหารหมูจะดูดอากาศเข้าไปด้วย เนื่องจากหมูเคี้ยวอาหารอย่างรวดเร็ว และดูดอากาศเข้าไปด้วยพร้อมกัน จึงทำให้เกิดเสียงดังขณะกินอาหาร

นอกจากนี้ ส. พลายน้อย (2530: 192-194) กล่าวว่า ปีกุน ของพวกสิบลูกสองปันนา เป็น "ช้าง" ไทยพวยัพเรียกว่า "เป้ง้าง" เป็นปัสุตท้ายของสิบลูกสองนัษัตร ในภาษาจีนฮกเกี้ยนออกเสียงเป็น "ตื้อ" ภาษาแต้จิ๋วว่า "ตื้อ"

คนจีนมีคติเอาชื่อสัตว์มาตั้งเป็นชื่อคนเหมือนกับคนไทย ไทยโบราณนิยมตั้งชื่อเด็กว่า กบ เขียด หมา แมว เพื่อหลอกผีไม่ให้มาสนใจ คนจีนนิยมเอาชื่อหมูมาตั้งเป็นชื่อคน

ชาวสุลิมรังเกียจหมู ซึ่งแสดงในกิจจานุกิจเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เป็นผู้แต่งว่า เมื่อพระเจ้าสร้างโลกและมนุษย์ขึ้นมา พระเจ้าได้ห้ามว่า อย่าฆ่าสัตว์กิน ให้กินสัตว์ที่ตายเอง ครั้นจะรอให้สัตว์ตายเองก็ไม่ทันกับความหิวกระหายของมนุษย์ มนุษย์จึงออกอุบายทุบตี ฟาด

ขว้างให้สัตว์เหล่านั้นตาย จึงเอามาบริโภคคือไม่ได้ฆ่าด้วยมีดพรา ฝายพวกสัตว์ทั้งปวง เมื่อถูกมนุษย์แกล้งจึงพากันไปร้องทุกข์ต่อพระอ้าหล่าว่า พวกมนุษย์รังแกทุบตีขว้างปาเอาไปกิน

เมื่อพระเจ้าได้ฟังคำร้องทุกข์จากสัตว์ ก็ให้มะลาภัยกัด คือ เทวดา ออกไปปาวร้องให้มนุษย์และสัตว์ทั้งปวงไปประชุมพร้อมกันจะได้ตัดสินความให้ มนุษย์และสัตว์ทั้งปวงก็พากันไป แต่หมูทำแข็งข้อขัดรับสั่งไม่ไปประชุม พระอ้าหล่ากริ้วหมูมากจึงว่า หมูเป็นสัตว์เดียรัจฉานชาติต่ำช้า ช้ายังมาขัดรับสั่งอีก ต่อไปอย่าให้ผู้ใดบริโภคหรือแม้แต่ถูกต้องก็อย่าได้ไปแตะต้องจะเป็นโรคี

นอกจากนี้สัญลักษณ์ของสิบสองนักษัตร ยังปรากฏในงานต่างๆ ดังนี้

1. พระธาตุประจำปีเกิด ชาวล้านนามีความเชื่อว่า วันใดที่ดวงจิตของตนได้ดับไปจากโลกนี้แล้ว ดวงวิญญาณของบุคคลผู้นั้นก็จะกลับไปลอยเวียนเหนือพระธาตุประจำปีเกิดของตน การนมัสการพระธาตุ 12 นักษัตร จึงเป็นคติความเชื่อและประเพณีปฏิบัติของชาวเหนือมาช้านาน ในแต่ละปีพุทธศาสนิกชนจะหาโอกาสไปนมัสการพระธาตุต่างๆ เพื่อความเป็นสิริมงคล

ตำราโบราณระบุถึงพระธาตุเจดีย์ประจำปีเกิดทั้ง 12 ปีไว้ดังนี้ (เจริญ ตันมหาพราน, 2550: 12-23)

ปีชวด พระบรมธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

ปีฉลู พระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

ปีขาล พระธาตุช่อแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

ปีเถาะ พระธาตุแช่แห้ง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ปีมะโรง พระพุทธสิหิงค์ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

ปีมะเส็ง เจดีย์วัดเจ็ดยอด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ปีมะเมีย พระบรมธาตุชเวดากอง เมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า

ปีมะแม พระบรมธาตุดอยสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ปีวอก พระธาตุพนม อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

ปีระกา พระบรมธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ปีจอ พระบรมธาตุแก่งสร้อย อำเภอสามเงา จังหวัดตาก

ปีกุน พระธาตุดอยตุง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

2. สัญลักษณ์จังหวัดนครศรีธรรมราช

จังหวัดนครศรีธรรมราช ใช้ 12 นักษัตร ประกอบเครื่องหมายของจังหวัด เป็นรูปพระธาตุแปลงรัศมีล้อมรอบด้วยสัตว์ทั้ง 12 ตัว หมายถึง แคว้นศรีธรรม เป็นนครโบราณมีเมืองขึ้น 12 แห่ง แต่ละแห่งใช้สัตว์ใน 12 นักษัตรเป็นตราประจำเมือง

เมืองสาบบุรี ใช้ตราหนู นักษัตริย์ชวด
เมืองปัตตานี ใช้ตราวัว นักษัตริย์ฉลู
เมืองกลันตัน ใช้ตราเสือ นักษัตริย์ชกาล
เมืองปะหัง ใช้ตรากระต่าย นักษัตริย์เถาะ
เมืองไทรบุรี ใช้ตรางูใหญ่ นักษัตริย์มะโรง
เมืองพัทลุง ใช้ตรางูเล็ก นักษัตริย์มะเส็ง
เมืองตรัง ใช้ตราม้า นักษัตริย์มะเมีย
เมืองชุมพร ใช้ตราแพะ นักษัตริย์มะแม
เมืองบันทายสมอ ใช้ตราลิง นักษัตริย์วอก
เมืองตะกั่วป่า, ถลาง ใช้ตราสุนัข นักษัตริย์จอ
เมืองกระบุรี ใช้ตราหมู นักษัตริย์กุน

ภาพที่ 6 สัญลักษณ์จังหวัดนครศรีธรรมราช
(สัญลักษณ์จังหวัดนครศรีธรรมราช, 2553: ออนไลน์)

3. ได้ฐานพระพุทธรูป

ภาพที่ 7 พระพุทธสิหิงค์ วัดไทรมา้ได้ ตำบลไทรมา้ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี
ถ่ายเมื่อ 15 เมษายน 2553

ภาพที่ 8 หลวงปู่ทวด
(หลวงปู่ทวด, 2553: ออนไลน์)

4. เหรียญพระ

ภาพที่ 9 เหรียญหลวงพ่อกุณ ปริสุทโธ
(เหรียญหลวงพ่อกุณ ปริสุทโธ, 2553: ออนไลน์)

5. ตุ๊ก 12 นักชั้ตร

ภาพที่ 10 ตุ๊ก 12 นักชั้ตร
(แสงเดือน ชุ่มใจ, 2553: ออนไลน์)

6. ปราสาททราย

ภาพที่ 11 ปราสาททราย จังหวัดฉะเชิงเทรา
(ปราสาททราย จังหวัดฉะเชิงเทรา, 2553: ออนไลน์)

2.2.5 ความสัมพันธ์ของชื่อเพลงไทยกับนาม 12 นักษัตริ์

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงแต่ละประเภทมีวัตถุประสงค์ต่างกัน ดังนั้นในการประพันธ์เพลง ผู้ประพันธ์จะต้องมีความเข้าใจเรื่องที่จะแสดง ต้องรู้จักตัวละครในเรื่อง เพื่อจะได้บรรจุเพลงให้ตรงกับบทบาท ฐานะ และอารมณ์ของตัวละคร ดนตรีและเพลงร้องจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งในการแสดง เพราะช่วยให้เกิดความพร้อมเพรียงกัน และเข้าถึงอารมณ์ของผู้ชม

ดังนั้นในการประพันธ์เพลง 12 นักษัตริ์ ผู้วิจัยได้ศึกษาชื่อเพลงไทยที่สัมพันธ์กับนาม 12 นักษัตริ์ จากหนังสือสารานุกรมเพลงไทย (ณรงค์ชัย ปิฎกัรชิต, มปป: 1-314) และจากสารานุกรมนาฏศิลป์และดนตรีไทย (สารานุกรมนาฏศิลป์และดนตรีไทย, 2553: ออนไลน์) ดังนี้

1. ปี่ชวด

ไม่ปรากฏพบ

2. ปี่ฉลุ

ไม่ปรากฏพบ

3. ปี่ซาล

3.1 แหกตาเสือ เพลงอัตราจังหวะสองชั้น และชั้นเดียว หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) แต่งเป็นลำเนียงชาว

3.2 ตระเลื้อยขับ จัดเป็นเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง อยู่ในเพลงเรื่องเตร็ดเตร่ซึ่งมีเพลงหน้าพาทย์ประเภทต่าง ๆ รวมอยู่ทั้งสิ้น 21 เพลง

4. ปี่เอาะ

4.1 กระต่ายเต้น เพลงทำนองเก่า ในเพลงชุดกระต่ายขมติเดือน ใช้ประกอบการแสดงละคร

4.2 กระต่ายติดแก้ว เพลงประกอบศพ เป็นเพลงบรรเลงของวงกาหลอซึ่งเป็นวงดนตรีพื้นเมืองภาคใต้ ใช้บรรเลงเฉพาะในงานศพเท่านั้น

4.3 กระต่ายขมติเดือน เพลงอัตราจังหวะ 2 ชั้น ทำนองเก่าสมัยอยุธยา รวมอยู่ในเพลงชุดซึ่งมียู่ 3 เพลง คือ เพลงกระต่ายขมติเดือน เพลงกระต่ายเต้น และเพลงกระต่ายกินน้ำค้าง ความหมายของเพลงนี้มุ่งชมความงามของธรรมชาติด้วยใจเบิกบาน

4.4 กระต่ายขมติจันทร์ เพลงสำเนียงมอญ ทำนองเก่าสมัยอยุธยา เป็นเพลงอันดับที่ 46 รวมอยู่ในชุดเพลงมอญนอกเรื่อง

4.5 กระต่ายกินน้ำค้าง เพลงทำนองเก่าสมัยอยุธยา รวมอยู่ในเพลงชุดกระต่ายขมติเดือน ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 3 เพลง คือ เพลงกระต่ายขมติเดือน เพลงกระต่ายเต้น และเพลงกระต่ายกินน้ำค้าง

5. ปี่มะโรง

5.1 เขมรพายเรือ เพลงอัตราจังหวะสองชั้น ม.ล.ท่วนศรี วรวรรณ แต่งทำนองสำหรับใช้ประกอบการแสดงละครหลวงนฤมิตร หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) นำทำนองมาแต่งตัดเป็นอัตราชั้นเดียวสำหรับใช้บรรเลงเป็นเพลงหางเครื่อง ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2479 นายเจริญ แรงเพชร ได้นำอัตราสองชั้น มาแต่งขยายเป็นสามชั้น รวมบรรเลงติดต่อกันเป็นเพลงเถา และนำไปบรรเลงประชันปีพาทย์ที่วัดห้วยจรเข้ม้า อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

5.2 เขมรไล่เรือ เพลงทำนองเก่าสำเนียงเขมร ใช้ประกอบการแสดงละคร

5.3 ประพาสเกตุรา เพลงหน้าพาทย์ ใช้ประกอบกิริยาของตัวละครไป-มาทางน้ำ เช่น ตัวละครพายเรือหรือเล่นเรืออยู่ในน้ำ เป็นต้น

5.4 นาคราช เพลงอัตราชั้นเดียว ทำนองเก่าสมัยอยุธยา ใช้ประกอบการแสดงละครในบทโศก หรือบทที่ตัวละครแสดงกิริยาเร่าร้อน เพลงนี้มีชื่อเรียกอย่างอื่นอีก เช่น นาคราชแผลงฤทธิ์ นาคราชแผ่พังพาน และนาคราชพนพิช เป็นต้น

5.5 นาคพัน เพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่าสมัยอยุธยา เป็นเพลงคู่กับเพลงนาคเกี้ยว

5.6 นาคบาท เพลงดับ เรียกดับนาคบาท จัดอยู่ในประเภทเพลงดับเรื่อง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระนิพนธ์ทำนองขึ้น โดยมีพระประดิษฐไพเราะ (ตาต) และหลวงเสนานุรักษ์ (ทองดี ทองพิรุฬห์) ร่วมกันบรรจเพลง ซึ่งจัดทำเพื่อบรรเลงอย่างคอนเสิร์ตในสมัยรัชกาลที่ 5

5.7 นาคบริพันธ์ เพลงเถา เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “นาคบริพัตร” นายเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล นำเพลงนาคบริพัตรสองชั้นมาแต่งขยายเป็นอัตราสามชั้น แต่งตัดเป็นชั้นเดียว จนครบเป็นเพลงเถา

5.8 นาคเกี้ยว เพลงเถา ในอัตราสองชั้น เดิมชื่อ “เพลงนาคเกี้ยวพระสุเมรุ” เป็นเพลงทำนองเก่าสมัยอยุธยาอยู่ในตำราเรื่องนางกราย หลวงประดิษฐไพเราะ นำมาแต่งขยายเป็นสามชั้น และแต่งตัดเป็นชั้นเดียวครบเป็นเพลงเถา ทั้งทำนองทางดนตรีและทางร้อง เมื่อ พ.ศ. 2463

5.9 นาคเกี้ยวพระเมรุ เพลงทำนองเก่าสมัยอยุธยา เป็นเพลงอันดับที่ 4 ในเพลง ตำราเรื่องนางกราย มีอยู่ 7 เพลง คือ เพลงนางกราย นางเยื้อง สร้อยदान นาคเกี้ยวพระเมรุ พระรามตามกวาง พระราม(คีน)นคร และเพลงพระรามเดินดง

6. ปี่มะเส็ง

6.1 ฐิตะเขียด เพลงทำนองเก่าสมัยอยุธยาอยู่ในชุดเพลงมอญนอกเรื่อง

6.2 งูกลืนหาง เพลงอัตราจังหวะสองชั้น ใช้ประกอบการแสดงละคร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงบรรจุในละครดึกดำบรรพ์เรื่อง อีเหนาตอนไหว้พระ

7. ปี่มะเมีย

7.1 โทนม้า เพลงทำนองเก่า ใช้ประกอบการแสดงละครในบทที่ตัวละครขี่ม้า หรือพรรณนาความงามของม้าพระที่นั่ง หากเป็นราชรถทรงเรียกชื่อว่า “โตนรถ” ทำนองเพลงเหมือนกันเพียงแต่เรียกชื่อตามพาหนะที่ตัวละครกระทำบทาอยู่

7.2 ตรีอาชา เพลงโหมโรง หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้นำเพลงที่เคยแต่งไว้แล้วสองเพลง คือ เพลงม้ารำและม้าสะบัดกีบ มารวมกับเพลงม้าย่อง ทำเป็นเพลงโหมโรง เรียกชื่อว่า “โหมโรงสามม้า”

7.3 ด้อมค่าย เพลงชุด มีอัตราจังหวะสองชั้น สำเนียงมอญ มี 3 เพลง คือ เพลงด้อมค่าย เพลงทำยด้อมค่าย และเพลงม้าวิ่ง ใช้บรรเลงติดต่อกัน เพลงชุดด้อมค่ายนี้ หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) แต่งเมื่อครั้งรับราชการกระทรวงวังในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยผู้แต่งต้องการควมม้าเข้าสู้รบ เพลงนี้นายประสิทธิ์ ถาวร นำไปบรรจุเป็นเพลงประกอบระบำม้าในละครเรื่องไชยเชษฐา ต่อมานายมนตรี ตราโมท ได้นำบางตอนของทำนองไปประกอบเป็นระบำม้าในละครเรื่องรถเสน และนายสมภพ ขำประเสริฐ ได้นำมาแต่งขยายเป็นอัตราจังหวะสามชั้น แล้วแต่งตัดเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียวจนครบเป็นเพลงเถา

7.4 อัศวลีลา เป็นเพลงประกอบระบำเรียกระบำม้า เป็นเพลงที่มีจังหวะลีลา รุกเร้า ในทำนองเพลงสอดแทรกจินตนาการการเหยาะย่างและโลดเต้นของม้า นายมนตรี ตราโมท

แต่งเมื่อ พ.ศ. 2501 โดยนำทำนองจากเพลงม้ารำและม้าย่องมาผสมรวมกัน ให้เป็นจังหวะ 6/8
ระบำชุดนี้ประกอบอยู่ในการแสดงโขนชุดพระรามครองเมือง ตอนปล่อยม้าอุปการ

8. ปี่มะแม

ไม่ปรากฏพบ

9. ปี่วอก

9.1 กราวนอก เพลงหน้าพาทย์ประเภทกราว มีอัตราจังหวะสองชั้น ใช้ประกอบ
ยกทัพตรวจพลของกองทัพฝ่ายพลับพลาในการแสดงโขน (ณรงค์ชัย ปิฎกรัษฎ์, มปป: 6)

9.2 กระบี่ลีลา เพลงอัตราจังหวะสองชั้น ทำนองเก่าสมัยอยุธยา ใช้บรรเลงและ
ขับร้องประกอบการแสดงโขน-ละคร เป็นเพลงท่อนเดียว และเป็นเพลงในอันดับที่ 3 ของดับ
นาคนาศ นายประกอบ สุกัญหะเกตุ ได้นำเพลงกระบี่ลีลาสองชั้น ทำนองเก่ามาแต่งขยาย
เป็นอัตราจังหวะสามชั้น เทียบแรกแต่งทำนองเป็นทางธรรมดา เทียบกลับนายเจือ เสนียวงศ์
ณ อยุธยา ได้แต่งเป็นทางเปลี่ยนไว้เมื่อ พ.ศ. 2480 ส่วนอัตราจังหวะชั้นเดียว นายประกอบ
สุกัญหะเกตุ ได้แต่งตัดครบเป็นเพลงเถา เมื่อวันที่ 10 เมษายน พ.ศ.2503 นอกจากทางที่
กล่าวแล้ว ยังมีนักดนตรีนำไปแต่งอีกหลายทาง และเรียกชื่อแตกต่างกันออกไป เช่น "ยาตราวาย
บุตร" เป็นต้น

9.3 จับลิงหัวค้ำ การแสดงเบิกโรง "จับลิงหัวค้ำ" หรือ "ลิงขาวจับลิงดำ" เป็น
การแสดงก่อนการแสดงหนังใหญ่ อีกทั้งยังเป็นทีนียมเล่นของหนังตะลุงและโขนโบราณ โดย
กล่าวถึงพระฤๅษีตนหนึ่งเลี้ยงสัตว์ต่างๆ ไว้มากมาย สัตว์เหล่านั้นอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข จะมีแต่
ลิงดำตัวหนึ่งเท่านั้นที่คอยระรานสัตว์ตัวอื่นๆ พระฤๅษีจึงให้ลิงขาวจับมา ลิงขาวเมื่อจับได้ก็จะ
ฆ่าเสีย แต่พระฤๅษีห้ามไว้แล้วสั่งสอนลิงดำก่อนที่จะปล่อยไป ถือเป็นการสอนที่ให้แก่คิดแก่คนดู
คือ เรื่องของธรรมะย่อมชนะอธรรม

9.4 ฉุยฉายหนูมานแปลง เพลงฉุยฉายประกอบทำรำของหนูมาน ซึ่งแปลงร่าง
เป็นเทพบุตรในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกวิรุฬหำบัง ทำรำชุดนี้เป็นการแสดงทำลิงในคราบของ
เทพบุตร (ซึ่งเป็นละครตัวพระ) เป็นการอวดโฉมของตนที่ได้แปลงร่างอย่างงดงามก่อนที่จะเข้าหา
นางวารินเพื่อถามความลับเกี่ยวกับที่ซ่อนของวิรุฬหำบัง

9.5 ฉุยฉายหนูมานทรงเครื่องเข้าห้องนางสุวรรณกันยุมา เพลงฉุยฉายประกอบ
ทำรำของหนูมาน ซึ่งแต่งองค์ทรงเครื่องของพระมหาอุปราชากรุงลงกา ซึ่งทศกัณฐ์เป็นผู้มอบ
ตำแหน่งนี้ให้พร้อมกับนางสุวรรณกันยุมาเป็นมเหสีของอินทรชิต นายกรี วรรณสิน ศิลปินโขน
(ลิง) ประดิษฐ์ทำรำ นายเสวี หวังในธรรม ประพันธ์บทร้อง ฉุยฉายชุดนี้หลังจากร้องแม่ศรีแล้ว
จะออกด้วยเพลงพระยาเดิน

9.6 ลิงลาน เป็นเพลงหน้าพาทย์สำหรับประกอบกริยาโกรธ หรือแสดงอารมณ์
ฉุนเฉียว ต่อมาหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้นำมาทำเป็นทางเปลี่ยนอัตราจังหวะ
สองชั้น เพื่อใช้บรรเลงประกอบการแสดงโขน-ละคร โดยผู้แต่งได้แต่งเป็นสำนวนทางเปลี่ยนไว้ 5
ทางด้วยกัน (ณรงค์ชัย ปิฎกักรัตน์, มปป: 256)

9.7 ลิงโลด เป็นเพลงหน้าพาทย์สำหรับประกอบกริยาโกรธ หรือแสดงอารมณ์
ฉุนเฉียว ต่อมาหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้นำมาทำเป็นทางเปลี่ยนอัตราจังหวะ
สองชั้น เพื่อใช้บรรเลงประกอบการแสดงโขน-ละคร โดยผู้แต่งได้แต่งเป็นสำนวนทางเปลี่ยนไว้ 5
ทางด้วยกัน (ณรงค์ชัย ปิฎกักรัตน์, มปป: 256)

9.8 ลิงโลดชาตรี เป็นเพลงประกอบละครชาตรี ในบทที่ตัวละครแสดงอารมณ์
โกรธหรือกริยาคุกักหรือเร่งร้อนฉุนเฉียว (ณรงค์ชัย ปิฎกักรัตน์, มปป: 256)

10. ปี่ระกา

ระบำไก่ เป็นการแสดงชุดหนึ่งที่ได้นำมาจากการแสดงละครพันทาง เรื่อง ลิลิต
พระลอ ตอนพระลอตามไก่ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงลีลาท่าทางการรำรำของฝูงไก่ที่สวยสด
งดงามน่ารักชุดหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงได้บรรจุ
เพลงขับร้องและดนตรี บรรเลงในเรื่องพระลอ โดยมีท่านอาจารย์ลมูล ยมะคุปต์ เป็นผู้ประดิษฐ์
ทำรำ

11. ปี่จ้อ

ไม่ปรากฏพบ

12. ปี่กุน ได้แก่ แขกมัดตีนหมู เป็นเพลงเถา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า
บริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงพระนิพนธ์จากเพลงแขกหนึ่งสองชั้นทำนองเก่า
เพื่อให้แถวของกองดุริยางค์ทหารเรือบรรเลงและขับร้อง เมื่อราว พ.ศ.2460-2464 ประทานชื่อ
ว่า "เพลงแขกมัดสรี"

นอกจากนี้ยังมีเพลงระบำที่อาจารย์มนตรี ตราโมท ได้ประพันธ์ประกอบการแสดง
ประเภทระบำสัตว์ต่างๆ ดังนี้

1. ระบำกีนนรแซกนุชาญญ
2. ระบำกัญชรเกษม
3. ระบำครุฑ
4. ระบำเงือก
5. ระบำนกเขามะราปี
6. ระบำนกสามหมู่
7. ระบำบันเพิงกาสร

8. ระบายปลา
9. ระบายยูราวิรมย์
10. ระบายฤๅษะเริง
11. ระบายลิง
12. ระบายอัศวสีลา